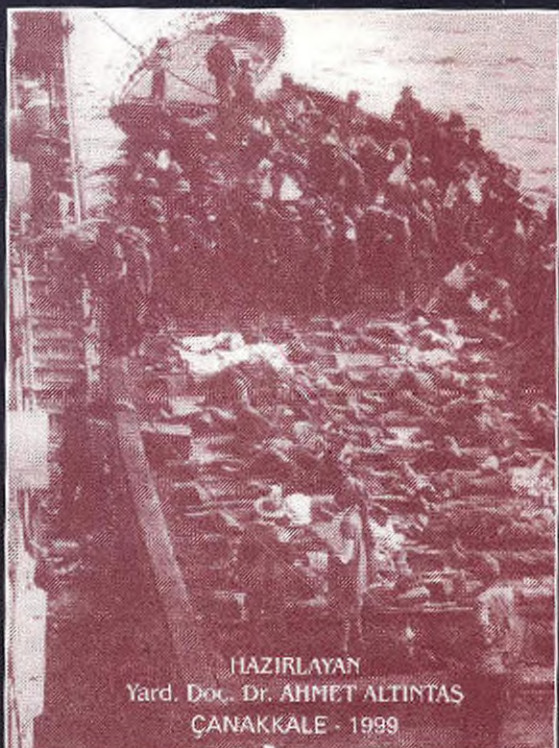
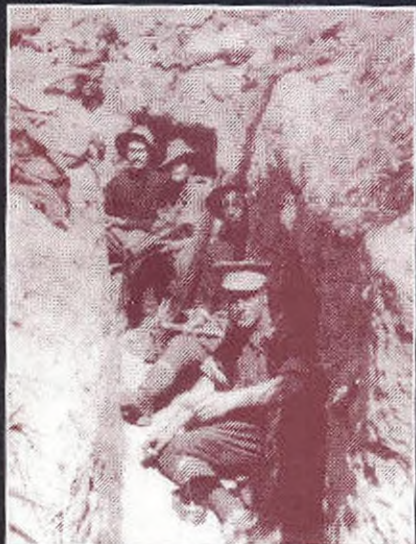
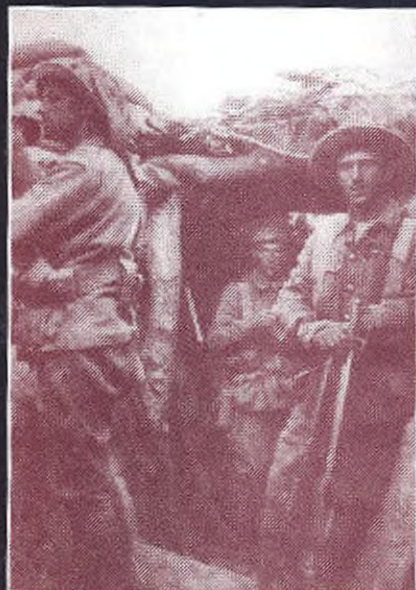

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK VE ÇANAKKALE SAVAŞLARINI ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYINLARI
YAYIN NU: 7

ÇANAKKALE İNGİLİZ ORDULARI BAŞKOMUTANI

IAN HAMILTON'UN
ÇANAKKALE SAVAŞLARI RAPORU

HAZIRLAYAN
Yard. Doç. Dr. AHMET ALTINTAS
ÇANAKKALE - 1999

T.C
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ ATATÜRK VE
ÇANAKKALE SAVAŞLARINI ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYINLARI YAYIN
NU: 7

ÇANAKKALE İNGİLİZ ORDULARI BAŞKOMUTANI
IAN HAMILTON'UN
ÇANAKKALE SAVAŞLARI RAPORU

HAZIRLAYAN
Yard. Doç. Dr. AHMET ALTINTAŞ

ÇANAKKALE - 1999

ÖNSÖZ

Millet olmanın en önemli özelliklerinden birisi hiç şüphesiz zor zamanlarda bir bütün olarak kendi varlığını tehdit eden tehlikelere karşı mücadele etmektir. Türk Milleti, tarih boyunca çoğu kez istemeyerek de olsa savaşlar yapmak mecburiyetinde kalmıştır. Özellikle kendi varlığını ortadan kaldırma amacına yönelik tehditler karşısında, tek vücut halinde birleşerek, düşmanlarının anladığı dilden gerekli cevapları vermiştir.

Birinci Dünya Savaşı içinde önemli bir yer tutan ve savaşın kaderini değiştiren Çanakkale Savaşları da bu cevapların en önemlileri arasında haklı yerini almıştır. Çanakkale Savaşları neticesinde milletimizin elde etmiş olduğu zaferler, tarihin akışını değiştiren çok önemli sonuçlar doğurmuştur. Tarihi hasletlerini kaybettiği varsayılan Türk Milleti'nin dimdik ayakta durduğu, ağır bedeller ödenerek bir kez daha gösterilmiştir. Sömürge ordusu derecesine indiği zannedilen ordumuz, zamanın süper güçlerine karşı göstermiş olduğu inanılmaz cesaret ve kahramanlık destanları eşliğinde hak ettiği yerde olduğunu ispat etmiştir.

Bu savaş, o dönemin en güçlü kişilerinden olan Churchill'e in deyimiyle Türk Milleti'ne "*kader tayin eden adam*" kazandırmıştır. Anafartalar, Conkbayırı ve Arıburnu'nda zamanında ve yerinde risk alması ile Mustafa Kemâl, Çanakkale Savaşları'nın kaderini tayin etmiştir. Türk Milleti, ileride karşısına Atatürk olarak çıkacak bu kahramanı Çanakkale Savaşları ile tanıyıp sevmiştir.

Bu savaş, gelecekte Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine kurulacak Türkiye Cumhuriyeti'nin de müjdecisi olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinden birisi, hiç şüphesiz, Çanakkale'de şehit olan 253 bin vatan evladının can verdiği bu kutsal topraklara dayanmaktadır. Biz Çanakkale Onsekiz Mart niversitesi olarak, Büyük Atatürk'n *"Biz Çanakkale'de bir darlfnn gömdük"* sözünün bilincini, her zaman yüreklerimizde taşıyoruz. Burada toprağa gömülen darlfnn devamı olarak şehitlerimizin hatırasını saygıyla anmak ve niversite olarak Cumhuriyetimizin 75'inci kuruluş yldnmnn sevinç ve heyecanını içimizde daha fazla hissetmek amacıyla bu çalışmayı hazırladık. Çalışmanın herkese faydalı olmasını temenni eder, hazırlanmasında emeği geçenlere teşekkür ederim.

Prof. Dr. Ramazan AYDIN

anakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Rektörü

ÇANAKKALE SAVAŞLARI KRONOLOJİSİ

- 1 Ağustos 1914: Almanya'nın Rusya'ya savaş ilanı.
- 2 Ağustos 1914: Osmanlı İmparatorluğu ile Almanya arasında gizli bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşmaya göre Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya karşısındaki toprak bütünlüğü Almanya tarafından garanti edildi. Osmanlı İmparatorluğu genel seferberlik ilan etti.
- 3 Ağustos 1914: İngilizler, İngiltere'de inşa edilmekte olan Sultan Osman ve Reşadiye adlı Osmanlı savaş gemilerine Churchill'in emriyle el koydu. Bu durum Osmanlı kamuoyunda büyük infiale neden oldu.
- 10 Ağustos 1914: Goeben ve Breslau adlı iki Alman savaş gemisi, Akdeniz'deki Fransız hedeflerine taarruz ettikten sonra, İngiliz Akdeniz Filosu'nu atlatarak Çanakkale Boğazı girişine geldiler.
- 31 Ağustos 1914: İngiliz Bahriye Birinci Lordu Winston Churchill ve Feldmareşal Lord Kitchener, Osmanlı İmparatorluğu ile savaşı tartıştılar.
- 27 Eylül 1914: Çanakkale önlerindeki İngiliz filonun, bir Türk torpido botunun Ege Denizi'ne açılmasına imkân vermemesi üzerine Osmanlı İmparatorluğu, Çanakkale Boğazı'nın kapatıldığını ilân etti.
- 27 Ekim 1914: Osmanlı Donanması'nda Yavuz ve Midilli ismi ile görev yapan Goben ve Breslau, gizli bir emirle Karadeniz'e açılarak Sivastopol'u bombaladılar.
- 2 Kasım 1914: Rusya Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilân etti.
- 3 Kasım 1914: İtilâf Devletleri Donanması ilk defa Çanakkale Boğazı girişindeki tabyaları topa tuttu. Seddülbahir ve Kumkale bombalandı. Bu saldırı Türk tabyalarının savunmalarının çok yetersiz olduğunu ortaya koydu. Bu taarruz, Boğaz'daki savunma sisteminin ne kadar yetersiz olduğunu göstermesi ve eksikliklerin fark edilmesi açısından çok önemlidir.
- 5 Kasım 1914: İngiltere, Fransa Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilân etti.
- 11 Kasım 1914: Padişah Sultan Reşat, İtilâf Devletleri'ne karşı büyük cihad ilân etti.
- 19 Şubat 1915: İtilâf Devletleri donanması Çanakkale Boğazı'na önemli ikinci saldırılarını gerçekleştirdiler.
- 25 Şubat 1915: Boğaz'ın giriş kısmındaki savunma hatları aşıldı. Bu bölge mayınlardan temizlenerek, küçük timler halinde karaya çıkan askerler, Türk tabyalarını etkisiz hale getirdiler.
- 17 Mart 1915: Yüzbaşı Hakkı Bey komutasındaki Nusret Mayın gemisi, Karanlık Liman açıklarına paralel olarak 26 adet mayın döktü.
- 18 Mart 1915: İtilâf Devletleri donanması yaklaşık 30 savaş gemisiyle saat 10 sularında savaşın en geniş kapsamlı deniz saldırısını başlattılar. Altı büyük gemiden, Bouvet, İrresistible ve Ocean zırhlıları batırıldı. Seyyit Onbaşı yaklaşık 280 kg.lık mermiyi tek başına kaldırarak büyük

fedakârlık ve kahramanlık gösterdi. Ocean'ın batırılmasında en önemli rolü oynadı. Agamemnon, Soufren, ve İnflexible zırhlıları uzun süre savaşılamaz hale sokuldu. İtilâf Devletleri, Çanakkale Boğazı'nın yalnız denizden zorlanarak geçilemeyeceğini anladılar.

23 Mart 1915: Alman general Liman von Sanders, Çanakkale bölgesinin savunmasından sorumlu 5. Ordu Komutanlığı'na getirildi. Bu ordunun ihtiyatını oluşturmakla yükümlü 19. Tümen'in komutanlığına ise Kurmay Yarbay Mustafa Kemâl getirildi.

25 Nisan 1915: Bu sabah Seddülbahir bölgesine çıkarılan 29'uncu İngiliz tümeni, daha önce tesbit ettikleri yerlere beş koldan çıkartma yaptılar. Bu bölgeler, Hisarlık (S), Ertuğrul Koyu (V), Teke Koyu (W), İkiz Koyu (X), Zığındere (Y) kumsalları idi. Buralara çıkarılan birliklerin hedefi, Alçıtepe ve Kilitbahir'i almaktı. Düşmanın plânladığı ikinci çıkartma bölgesi ise Kabatepe mıntıkası idi. Avusturya ve Yeni Zelanda birliklerinden oluşan Anzak kuvvetleri yanlışlıkla Arıburnu sahillerine çıktılar. Bu birliklerin hedefi Kocaçimen Tepesi'ni ele geçirip Seddülbahir bölgesinden gelecek kuvvetlerle buluşup Eceabad'a inerek Gelibolu yarımadasının güneyine hâkim olmaktı. Böylece donanmaya Marmara yolu açılmış olacaktı.

28 Nisan 1915: Birinci Alçıtepe (Kirte) Savaşı.

6-8 Mayıs 1915: İkinci Alçıtepe Savaşı.

14 Mayıs 1915: Churchill ve Amiral Fisher görevlerinden istifa ettiler.

19 Mayıs 1915: Liman von Sanders'in Arıburnu'ndaki düşmana karşı yaklaşık 10. 000 kişilik asker kaybına yol açan başarısız taarruzu.

1 Haziran 1915: Mustafa Kemâl Albaylığa terfi etti.

4-6 Haziran 1915: Üçüncü Alçıtepe Savaşı.

21 Haziran 1915: Kerevizdere Savaşı.

6 Ağustos 1915: İtilâf Devletleri'nin Anafartalar çıkartması.

10 Ağustos 1915: Anafartalar Grup Komutanı Albay Mustafa Kemâl liderliğinde gerçekleştirilen Conkbayırı taarruzu.

21 Ağustos 1915: Anafartalar'da Gelibolu seferinin en şiddetli siper çatışmaları. İtilâf Devletleri'nin son geniş kapsamlı taarruzu.

11 Ekim 1915: Gelibolu yarımadasının boşaltılması fikrinin ilk kez ortaya atılması.

6 Aralık 1915: Gelibolu yarımadasının boşaltılması hazırlıkları.

9 Aralık 1915: Gelibolu yarımadasında çok şiddetli bir fırtınanın başlayarak üç gün sürmesi. Yine aynı anda bardaktan boşanırcasına bir yağmurun başlaması. Siperlerin sel suları ile dolması. Kötü havanın beraberinde dolu ve donu getirmesinden dolayı yaklaşık 7000 kişinin donarak veya boğularak ölmesi.

20 Aralık 1915: Anafartalar ve Arıburnu'nun boşaltılması.

9-10 Ocak 1916: Seddülbahir bölgesinin boşaltılması.

ÖNSÖZ	2
KISALTMALAR	6
ÇANAKKALE SAVAŞLARI KRONOLOJİSİ	7
SUNUŞ	9
GİRİŞ	12
BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI	12
ÇANAKKALE CEPHESİ	13
ÇANAKKALE CEPHESİ KARA SAVAŞLARI	14
Seddülbahir Bölgesi	15
Arıburnu ve Anafartalar Bölgesi	16
İtilâf Devletleri'nin Gelibolu Yarımadasını Tahliyeleri	17
ÇANAKKALE SAVAŞLARI RAPORU	21
Denizaltı Tehlikesinden Uzak Bir Hareket Üstü Olan Anafartalar Körfezi	24
Fransız-İskoç Askerlerinin Kerevizdere'deki Hücumları	25
İyi Bir Savunma Hattı Zapt Edildi	27
Büyük Taarruzun Tarihi	27
Düşmanın Kandırılması İçin Hile ve Tuzakların Kurulması	28
Kurmay Heyetinin Görevleri	29
Donanmanın Ordu İlişkileri	30
Hellas'a Geri Çekilişimizin Nedenleri	31
Türklerin Eski Güçlerine Ulaşmalarının Nedenleri	32
Bağlar Arasında Bütün Gün Devam Eden Şiddetli Bir Savaş	34
Victoria Cross Nişanı Sahibi Bir Teğmen, Uç Taarruzu Püskürttü	35
Düşmana Karşı Yapılan Tuzaklar Gece Hazırlandı	36
Tekçam Çamlığı'ndaki Siperlere Hücum	37
Avusturalyalıların Yılmazlığı	38
Gece Gündüz Devam Eden Savaş	39
Avusturalyalıların Şeref Duyacağı Kişiler	40
Arıburnu'ndan Yapılan Cephe Hücumu	41
Büyük Taarruzun Planı Nasıl Hazırlandı	42
Komutayı Elinde Bulunduran Beş General	43
Türlere Bir Tabyayı Elllerinden Çıkarmalarını Talim Yaptırmak	44
General Russell'in Komutasında Bulunan Yeni Zelandalılar Pilav Tepe'de	45
Yeni Ordunun Neler Başarabileceğine Dair Bir Örnek	46
Zaferden Çeyrek Mil Uzakta	47

Anafartalardan Beklenen İmdat Kuvveti Gelmedi	48
Askerlerimiz Conkbayırı Tepesi'nde	49
Subaysız Savaş Eden Tabur	50
Geceye Hazırlık Ve Son Hücüm	51
Yollarını Şaşıran Kollar	52
Gurkalar Sarıbayır Tepeleri'nde	53
Tepe Üzerinde İki Ordunun Mukavemeti	54
Taburlarımız Sayıca Fazla Düşman Arasında Boğulup Kaldılar	55
Taburlarımız Oldukları Yerde Yok Edildiler	56
Onbinbeşyüz Mevcuttan Altıbin Kayıp	57
Başarıyı Yakalayamayan Kahramanlar	59
Anafartalar'a Asker Çıkarılması	59
Karaya Çıkarma Düzeni	61
Gemilerin Uygulayacakları Savaş Planı	62
Yüzbin Galon Su Alabilecek Kaplar	63
Türklerin Gaflet Halinde Bastırılması	63
Güçlü Bir Komutanın Varlığı	64
Savaşta Güvenilir Haber Almanın Önemi	65
Susuzluktan Çekilen Zorluklar	66
Yenilgimizin Nedenleri	67
Hareket Edemeyeceğini Zanneden Komutanlar	67
Sir Ian Hamilton Neden Anafartalar'a Gitti	68
Yalnız Bir Tugay, Savaş Edebilecek Durumda	69
Türk İmdat Kuvvetlerinin Gelişi	71
Topu Olmayan Tümen	72
Askeriyle Birlikte Kaybolan Albay	73
Anafartalar Bölgesi'nde İki Komutan	75
Çok Sayıda İmdat Kuvvetinin İstenmesi	76
Anafarta Sırtına Taarruz	77
Yanlış Yola Sapan İki Tugay	78
Yaya İngiliz Suvarisi	79
İngiliz Kanını İftiharla Coşturacak Bir Manzara	79
Sömürge Askerleri Yeni Bir Hat Zapt Etti	80
Yeni Bir Kolordu Komutanı	82
Connaught Rangers Taburu'nun Ani Taarruzu	82
Tahliyenin Maliyeti	83
Lord Kitchener'ın Bilgi İstemesi	83
SONUÇ	84
BİBLİYOGRAFYA	87

SUNUŞ

Çanakkale savaşları ile ilgili bu güne kadar pek çok çalışmalar yapıldı. Yapılan bu çalışmalar, savaşın bilinmeyen yönlerinin aydınlatılması hususunda oldukça yararlı oldu. Bununla beraber yüzyılın çok dar bir alanda gerçekleşen en büyük savaşlarından olan Çanakkale savaşlarının gün yüzüne çıkmamış, tarihin derinliklerinde kalmış pek çok noktası vardır. Bu savaşla ilgili bilinmeyenleri açığa çıkarmak adını bu savaşlardan alan niversitemizin en temel görevlerindedir. Burada dikkat edilmesi gereken husus gerçeklerin yansız ve tarafsız bir Şekilde ortaya konulması gerektiğidir. Bu temel prensipten hareket edildiği takdirde gelecek nesillere katışksız tarihi hakikatleri iletebilir onların tarihten daha fazla yararlanıp geleceklerini, bu doğru bilgilerden edinmiş oldukları tarih bilinciyle yönlendirmelerine katkı sağlayabiliriz.

Burada önümüze çıkan zorluklardan birisi bu işin nasıl ve hangi tarihi kaynaklarla yapılacağıdır. Bu çalışmaya başlamadan yapmış olduğumuz incelemelerde İngiltere Akdeniz Savaş Kuvvetleri Başkomutanı General Ian Hamilton'la ilgili çeşitli çalışmaların yapıldığını gördük. Bunlar arasında en önemlisi Hamilton'un Hatıraları isimli eserdir. Hamilton Hatıraları'nda kronolojik bir seyir takip ederek kendi bakış açısına göre olayları değerlendirmiştir. Hamilton'la ilgili araştırmalarımızı derinleştirdiğimizde karşımıza Hamilton'un Hatıraları'ndan farklı

olarak Hamilton'un Çanakkale Savaşları ile ilgili raporu çıktı. Bu raporun bazı kısımları, 1972 yılında Hürriyet Yayınları arasında çıkan "Gelibolu Günlüğü" isimli eserde yer alan bilgilerle benzerlik taşımasına rağmen, konuyu daha detaylı dikkatli ve belli sorulara cevap verme gayreti içinde ele aldığı görülmektedir. Hamilton'un yayına hazırladığımız bu raporu, 1915 yılı Temmuz, Ağustos, Eylül ve Ekim aylarını içine alan ve bu aylarda söz konusu olan olaylarla ilgili 11 Aralık 1915'de İngiltere Savaş Bakanlığı'na sunup gazetelere gönderdiği açıklamalardan oluşmaktadır. Rapor, önemi dolayısıyla Osmanlı Başkomutanlık Genel Karargahı İstihbarat Şubesi Deniz Kıdemli Kurmayı Yüzbaşı Rahmi Bey tarafından 1916 yılında Osmanlı Türkçesine çevrilmiş ve aynı yıl İstanbul'da bulunan Matbaa-i Amire'de Osmanlıca olarak basılmıştır. Yapmış olduğumuz çalışma, Rahmi Bey'in bu çevirisi esas alınarak yapılan bir çeviri ve sadeleştirmedir. Konunun Hamilton tarafından belli dönemler içinde değerlendirilmesi Çanakkale Savaşlarının bütününe anlamamıza imkân vermemektedir. Bu eksikliği, çalışmanın hacmini göz önünde bulundurarak gidermek için, Çanakkale Savaşlarının da içinde yer aldığı Birinci Dünya Savaşı'nı, bu savaşın kısaca nedenlerini ve Çanakkale Cephesi'nin açılma sebepleri üzerinde kısaca durmanın yararlı olacağı inancını taşımaktayız. Yapmış olduğumuz bu çalışma hiç şüphesiz Çanakkale Savaşları'nı ortaya koymak iddiasında değildir. Ancak o dönemdeki karşımızda olan güçlerin en yetkili olan komutanı olan Hamilton'un bakış açısını yansıtmaları nedeniyle bir değer taşıdığı da muhakkaktır. Bu çalışmayı yaparken büyük yardımlarını

gördüğüm Onsekiz Mart Üniversitesi Öğretim Görevlilerinden Kenan Çelik'e ve Uzman Zeynep Altıntaş'a bir kez daha teşekkür etmeyi borç bilirim.

I. DÜNYA SAVAŞI

Savaş Hedefleri

Almanlar Osmanlılardan ilk olarak İtilâf Devletleri saflarına katılan Balkan devletlerine karşı yararlanmayı düşündüler. Ancak bu olmadı. Her iki tarafın kendi yanına çekmek istediği Romanya hem İtilâf hem de Müttefik toprakları üzerinde istekleri vardı. Avusturya'nın Sırbistan'ı ve Galiçya'yı işgâl ederek 1914 Ağustosunda başlattığı savaş üzerine Romanyalılar Ruslar'ın elinde bulunan Besarabya'yı Avusturya'nın elinde bulunan Transilvanya, Bukovina ve Banatı istiyorlardı. Rusya ve Avusturya da, Romen desteğini sağlamak için birbirlerinin topraklarını peşkeş çekmekteydiler.

Sırbistan Avusturya'nın saldırısı üzerine İtilâf Devletleri'ne katıldı. Buna karşılık olarak Bosna-Hersek ile Adriyatik denizine çıkış için kıyı şeridi istiyordu.

Yunanistan'ın tarafsız kalması ile Osmanlı Devleti'nin Sırbistan yolu kapanmıştı. Kral Konstantin Kayzerle olan akrabalığı yüzünden İttifak Devletleri'ne, Başbakan Venizelos ise İstanbul'u ele geçirmek için İtilâf Devletleri'ne katılmak istiyordu. İtilâfçılar kilit noktada olan Bulgaristan'a Osmanlılar'ın Doğu Trakya toprakları ile Balkan Savaşlarından beri Sırp'ların elinde bulunan Makedonya'nın bir bölümünü teklif ettiler¹.

Buna karşılık İttifak devletleri Bulgaristan'a Yunanlıların elinde bulunan Doğu Makedonya ile 1913'te Romenlere geçen Dobruca'yı vaat ettiklerinden, Bulgaristan, 6 Eylül 1915'te bu saflara katıldı. Sonunda Avusturya-Almanya-Bulgaristan ittifakının kuvvetleri, dört bir yandan Sırbistan'ı Ekim 1915'de işgal ettiler.

Avusturya, Arnavutluk'u aldı. Yunan Makedonyasından Bulgaristan'a girmek isteyen İtilâf kuvvetleri başarısızlığa uğrayınca Bulgarlar da Makedonya'nın büyük bir bölümünü topraklarına kattılar.

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar üzerinde daha önce kaybettikleri toprakları elde etme düşüncelerini engellemek için Osmanlı-Bulgar savaşına mani olmak gerekiyordu. Bu yüzden İngiliz ve Rusları Avrupa savaş cephelerinden çekmek Almanların çıkarlarına daha uygundu. Osmanlı Devleti'nin Sarıkamış harekâtı, Mısır seferi bu stratejiyi tamamlayan ana unsurlardı. Almanya Rusya'ya karşı İran Hükümeti'nin desteğini sağlamaya çalıştı ise de bunda çok da başarılı olamadı².

¹ Stanford Shaw- Ezel Kural Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, C. II, çev; Mehmet Harmancı, İstanbul 1983, s. 376.

² Cemâl Paşa, Hatıralar, "İttihat-Terakki ve Birinci Dünya Harbi", Düzenleyen; Behçet Cemal, Selek Yayınları, İstanbul 1959, s. 143.

Osmanlı Devleti'nin savaş hedefleri, kısmen Almanya ile uyuşmakta idi. Osmanlılar savaş sonunda, Makedonya, Trakya, Doğu Anadolu, Mısır ve Kıbrıs'ta daha önce kaybettikleri topraklarını geri almayı ümit ediyordu.

Bizim bu çalışmadaki gayemiz Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşında tüm cephelerde içinde bulunduğu durumu ortaya koymak olmadığından konuyu fazla dağıtmadan Çanakkale Cephesine gelmek istiyoruz.

ÇANAKKALE CEPHESİ

Çanakkale Cephesinin Açılmasının Sebepleri.

Çanakkale Savaşları hem İtilâf hem de İttifak Devletleri açısından son derece önemli olmuştur.

1914 Senesi Kasım'ından sonra Fransa'da askeri harekâtın kilitlendiğini düşünen İngiltere, düşmanın güçlü cephesi ile savaşarak vakit kaybetmektense zayıf olan yerlerinde yeni cepheler açarak çökertmeyi uygun buluyordu. Bu tanıma en uygun yerde şüphesiz Çanakkale Boğazı ve dolayısıyla İstanbul'du.

İtilâf Devletleri, Çanakkale Cephesi'ni açmakla neyi hedefliyorlardı sorusu, yerinde ve sorulması lâzım olan bir sorudur. Bunun cevabı birbirine bağlı stratejik hesapları da ortaya koyar.

İtilaf Devletleri'nin lideri olan İngiltere için bu cephenin yararı, daha çok Rusya'dan dolayıldı. Ruslar, İngiliz ve Fransızların Çanakkale'de savaşıp başarı kazanarak boğazları açmalarını istiyordu. Bu yapılamadığı takdirde kendilerinin savaşı uzun süre devam ettirmeyeceklerini, ellerindeki harb malzemeleri, cephanesi v.b. ile iâşe, tarım ürünleri gibi lüzumlu emtianın tükenmek üzere olduğunu bildirmişlerdi. Rusya'nın savaştan çekilmesi, Almanlar'ın tüm güçlerini batıda toplamaları anlamına geleceğinden o sırada İngiltere ve Fransa için felâket demek olurdu³. Boğazlar geçilirse bu aynı zamanda güney Ruya ile Romanya'nın buğday mahsüllerine de kavuşarak daha güçlü bir ordu kurmalarına yol açacaktı. Diğer bir neden de Kafkaslardaki Türk tazyikini bertaraf etmek düşüncesiyle Çanakkale boğazına denizden bir saldırı yapılması fikri idi. Bu düşüncenin de ana fikri Osmanlı Devletini meşgul ederek Rusya'nın Kafkas Cephesinde başarılı olmasını temin etmekte⁴.

³ Aynıntı için bkz, David Fromkin, Barışa Son Veren Barış, Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı, 1914-1922, çev; Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları, İstanbul 1994, s. 63-69.

⁴ Aspinall- Oglander, Büyük Harbin Tarihi, Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı, C. I, çev; Tahir Tunay, Genelkurmay Askeri Matbaası, İstanbul 1939, s. 3.

Çanakkale Cephesi büyük ölçüde bu düşüncelerle açıldı. Deniz ve kara savaşları da özet olarak şu şekilde gelişti. Düşman donanması 19 Şubat tarihinde birleşik filo ile boğaza saldırdı⁵. Saldırı donanması üç tûmenden müteşekkildi. Bu üç tûmende toplam 62 gemi bulunuyordu⁶.

İngiliz ve Fransız gemilerinden oluşan Birleşik Filo'nun saldırıları özellikle Orhaniye ve Ertuğrul tabyalarının tesirli top atışları nedeniyle sonuçsuz kaldı, düşman Marmara'ya girememişti.

Düşman 25 Şubat, 26 Şubat, 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17 Mart günleri çeşitli çaplarda saldırı hareketlerine girişmişlerse de başarılı olamamışlardır⁷.

18 Mart günü gemiler yeniden bombardımana başlayarak ilerleme denemesine girmişlerdi. Fransızlara ait Bovvet Zırhlısı Hamidiye Tabyası'ndan yapılan top atışları neticesinde batırılmıştı. Bu batışta Nusret Mayın Gemisi'nin dökmüş olduğu mayınlar da çok etkili olmuştu. Hemen arkasından Ocean ve Irresistible gemileri de tabyalardan atılan top ateşleri ve mayınlarla batırılmıştır. Inflexible, Golvo, Sufren ve Agamemnon'da almış olduğu büyük hasarlardan dolayı savaş dışı kalmışlardı⁸.

İtilâf Devletleri Çanakkale Boğazı'nda 18 Mart'ta uğradıkları ağır yenilgi neticesi sadece deniz saldırıları ile İstanbul'a ulaşmalarının mümkün olmadığını anlamışlardı. Bundan sonra yapılacak saldırılar hem karadan hem de denizden yapılacak, birbiriyle koordineli bir şekilde düzenlenecekti. Türk Genelkurmayı da savunma plânlarını, düşmanın plânlarını boşa çıkaracak bir tarzda hareket etti.

ÇANAKKALE CEPHESİ KARA SAVAŞLARI

İtilâf Devletleri gerekli ikmâli yaptıktan sonra 25 Nisan 1915 sabahı çıkartma yaptılar. Çıkartma gerçek hedef olarak Seddülbahir ve

⁵ Abdurrahman Güzel, Çanakkale, [Yeni Mecmua'nin Özel Sayısı'nda Neşredilen Çanakkale Savaşları Üzerine Degerlendirmeler, İstanbul 5/18 Mart 1331/1915], Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi Yayınları Nu: 01, Çanakkale 1996, s. 9.

⁶ Gemi isimleri ve ayrıntılı bilgi için bkz., Birinci Dünya Harbi'nde Çanakkale Cephesi Harekâtı, I. Kitap, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1993, s. 107-109; Güzel, a. g. e., s. 48-52.

⁷ Ahmet Altıntaş, Belgelerle Çanakkale Savaşları, Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi Yayınları, Yayın Nu: 5, Çanakkale 1997, s. 17.

⁸ Savaşın detaylı safhası için bkz., Birinci Dünya Harbi'nde Çanakkale Cephesi Harekâtı, s. 209-212; Özellikle Fransız gemilerinin batışları hakkında detaylı bilgi için bkz., Emil Vedel, Çanakkale'de Bahriyelilerimiz, çev; Ahmet Altıntaş- Zeynep Altıntaş, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi, Yayınları Nu: 06, Çanakkale 1997; Güzel, a. g. e., s. 24-42.

Kabatepe'ye şaşırtma hedefler olarak da, Saros Körfezi, Kumkale ve Beşiye'ye yapılmıştı⁹.

25 Nisan sabahı Seddülbahir Bölgesine çıkarılan 29'uncu İngiliz tümeni daha önce tesbit yaptıkları beş çıkış yerine çıkartma yaptılar. İngiliz plân rumuzlarına göre bu bölgeler S (Hisarlık), V (Ertuğrulkoyu), W (Tebe koyu), X (İkizkoyu), Y (Sığındere) kumsalları idi. Buraya çıkarılan birliklerin hedefi Alçitepe ve Kilitbahiri almaktı¹⁰.

Düşmanın ikinci çıkartma hedefi ise Kabatepe bölgesi idi. Ancak akıntının tesiri ile Avusturalya ve Yeni Zelanda birliklerinden oluşan Anzak Kuvvetleri, Arıburnu sahillerine çıktılar. Böylece asıl çıkartma hedeflerinden yaklaşık bir mil sapılmıştı. Bu birliklerin de hedefi Kocaçimen Tepesi'ni ele geçirerek Seddülbahirdeki İngilizlerle birlikte Eceabad bölgesini alıp Gelibolu yarımadasının güneyini zapt etmek ve donanmaya Marmara yolunu açmaktı.

a-Seddülbahir Bölgesi

İtilâf kuvvetleri, Türk birliklerinin asıl kuvvetlerinin iç bölgelerde, düşman gemilerinin top menziline içeride olmalarından dolayı, kıyılarda tutunabilmişler, ancak ileriye, iç bölgelere ilerleyememişlerdi¹¹.

Ayrıca Saros Körfezi'ne İngilizler, Kumkale ve Beşiye'ye Fransızlar sahte çıkartma harekâtları düzenleyerek, Türk kuvvetlerini buraya bağlayıp Gelibolu yarımadasına kuvvet gönderilmesini engellemek istemişlerdir¹².

Bu sahte saldırılar, Türk kuvvetleri tarafından püskürtülmüştür. 25-26 Nisan Seddülbahir kıyı muharebelerinde düşman, hedefine ulaşamayınca 28 Nisan'da Alçitepe (Kırte) Köyü'nü ele geçirmek için tekrar saldırdıysa da başarılı olamadılar. Seddülbahir'deki düşmanı denize dökmek için 1-2, ve 3-4 Mayıs geceleri Türk kuvvetleri taarruza geçtilerse de başarılı olunamamıştır. Türk taarruzlarının hemen ardından düşman kuvvetleri Seddülbahir bölgesinden içerilere dalmak, Alçitepe'yi almak için ikinci defa saldırıya geçtiler. Bu saldırılara II. Alçitepe Muharebesi de denir. Ancak 6, 7, 8 Mayıs tarihlerinde yapılan bu taarruzlarda da hedeflerine ulaşamadılar¹³. Arkasından 4-6 Haziran'da Üçüncü Alçitepe Muharebesi geldi ise de düşman, yine başarılı olamadı.

⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz., BOA. HR. SYS., 2323/1; Çanakkale Cephesi Harekâtı, s. 223-225; Ogländer-Aspinall, a. g. e., s. 240.

¹⁰ Güzel, a. g. e., s. 56-58.

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz., BOA., HR. SYS., 2323/1; Çanakkale Cephesi Harekâtı, s. 223-225; Detaylar ve plân hakkındaki tartışmalar için bkz., Ogländer-Aspinall, a. g. e., s. 240-260; Güzel, a. g. e., s. 63-65.

¹² Bu hareketlerin detayları için bkz., BOA. HR. SYS., 2323/1; Vedel, a. g. e.,

¹³ Bu hareketlerin detayları için bkz., BOA. HR. SYS., 2323/1; Güzel, a. g. e., s. 66-69.

İtilaf Devletleri 21 Haziran'a kadar yaptığı taarruzlarda Türk cephelerini yıpratmıştı. Bunun üzerine hem daha fazla donanma desteği sağlamak, hem de Türk cephelerini parçalamak düşüncesiyle, 21 ve 22 Haziran 1915'de Kerevizdere bölgesine taarruz etti ise de başarılı olamadı. Bunun üzerine düşman denize yakın olan Zığındere kenarındaki Türk mevzilerine 28, 29 Haziran'da taarruz etti ise de bu saldırılardan da bir sonuç alamadı. Türk kuvvetleri bu bölgede 2 Temmuz'da karşı bir taarruz yaptı ise de başarılı olamadılar. Düşman bu taarruzlara cevap olarak 12-13 Temmuz'da Kerevizdere ikinci defa taarruz etti ise de yine başarılı olamamış ve 6-7 Ağustos günleri Seddülbahir bölgesinden Arıburnu bölgesine Türk kuvvetleri kaydırılmasını diye, Alçıtepe istikâmetinde yine saldırdılarsa da bunda da başarılı olamamışlardır.

İtilaf Devletleri, Seddülbahir bölgesindeki savaşın kilitlendiğini düşünerek, saldırılarının ağırlık merkezlerini Arıburnu ve Anafartalar bölgesine kaydırmışlardır.

b- Arıburnu ve Anafartalar Bölgesi

Düşmanın gerçek ikinci hedefi olan Arıburnu'nda ise Anzaklar bulunuyordu. Bunların hedefi Conkbayırı ve Kocaçimen tepelerini ele geçirip, boğazın en dar yerinden Eceabat tabyalarına ulaşmaktı. Bundan sonraki safhada ise düşman, Seddülbahir bölgesinden ilerleyen kuvvetlerle birleşerek boğazı donanmaya açacaktı.

25 Nisan 1915 günü Anzaklar kıyıya çıkartma yaparak Conkbayırı güney yamaçları, Düztepe, Kanlısirt, Kocaçimen bölgelerine kadar gelmişlerdi. Anzaklar, Yarbay Mustafa Kemal'in de kahramanlıkları ile bu bölgelerden püskürtüldü. Kıyı bölgelerinde tutunan düşmanı tamamen atmak için 27 Nisan, 1 Mayıs ve 19 Mayıs'da Türk kuvvetleri taarruzlar yaptılarsa da muvaffak olamadılar¹⁴. Ağustos ayında İngilizler 5 Tümen yeni takviye kuvvet aldılar. Takviye olmuş olan bu kuvvetlerle 6 Ağustos'da tekrar saldırdılarsa da, arazinin sarp ve fundalık olması, kuvvetlere kılavuzluk yapan Rumların yollarını şaşırması neticesinde başarılı olamadılar. 7 Ağustos'ta Conkbayırı tepelerine saldırdılarsa da Yarbay Mustafa Kemal'in başarılı savunması ve takviye kuvvetlerinin gelmesi neticesinde muvaffak olamadılar.

Bunun üzerine 9 Ağustos sabahı düşman, Kireçtepe'den Conkbayırı'na kadar geniş bir cepheden tekrar taarruza geçti ise de, Kireçtepe'nin alınması haricinde bir başarı kazanamadı¹⁵. Anzaklar 21 Ağustos'da Anafarta bölgesinden Kocaçimen-Conkbayırı bölgesini ele geçirmek için taarruza geçti ise de, Türk kuvvetlerini Mustafa Kemal'in başarılı idaresi sayesinde muvaffak olamadı ve bu bölgede bir daha

¹⁴ Bu hareketlerin detayları için bkz., BOA. HR. SYS., 2323/1; Vedel, a. g. e.

¹⁵ Ayrıntı için bkz., Vedel, a. g. e.; Güzel, a. g. e., s. 74, 75, 76.

taarruza cesaret edemedi. İtilaf Devletleri bu tarihten sonra geri çekilmenin hesaplarını yapmaya başladı.

c- İtilâf Devletleri'nin Gelibolu Yarımadasını Tahliyesi.

İngilizler, 7 Ağustos 1915 gününden itibaren sadece 4 gün içinde 25.000'den fazla insan kaybetmişler, 15-16 Ağustos Kireçtepe harekâtı, 21 Ağustos Palatepe taarruzları neticesinde de ağır er ve subay zayiâtına uğramışlardı.

16 Ağustos'ta İngiliz ve Fransız Harbiye Nazırları Eylül 1915'de Fransa'daki Alman mevzilerine büyük bir taarruz yapmayı kararlaştırmışlardı. Böylece dikkatler Batı Cephesi'ne çevrildi ve İngiliz hükümet mahfillerinde Çanakkale'nin tahliyesi gündeme geldi¹⁶.

6 Eylül 1915'de Bulgaristan, Almanya ve Avusturya ittifâk antlaşması imzaladı. Arkasından Bulgarlar seferberlik ilân ettiler. Bunun üzerine Yunanlılar ve Sırlar, İngilizler ve Fransızlar'a yardım istemek amacı ile müracaat ettiler. İngiltere ve Fransa bu talebi kabûl ederek Çanakkale'deki iki İngiliz ve muhtemelen bir Fransız tümeninin Selânik bölgesi için geri alınması gayesi ile harekete geçtiler¹⁷.

Bu arada Çanakkale'deki İtilâf Kuvvetleri'nin başına Hamilton'un yerine Sir Charles Monro tayin edilmişti. Monro Çanakkale'nin hemen tahliye edilmesi düşüncesini savunuyor, asıl neticenin Batı Cephesi'nde kazanılacağına inanıyordu¹⁸.

General Monro, 12 Kasım günü Seddülbahir, Anafartalar ve Arıburnu cephelerini teftiş etti. Bu teftişinde Müttefik askerlerin dar bir sahaya sıkışmış feci hallerini görünce, yarımadanın derhal tahliye edilmesi kararını bir telgrafı Lord Kitchener'e bildirdi. Lord Kitchener 17 Kasım 1915'de Çanakkale Cephesi'ni yerinde görmek maksadı ile Mondros Limanı'na geldi. Cephede incelemelerde bulundu o da vaziyeti pek fena buldu. 4 Aralık'ta Çanakkale Cephesi'nin boşaltılması hakkındaki raporu İngiltere'ye gönderdi¹⁹.

Raporların İngiltere'de ilgili yerlerde görüşüldüğü esnada 9 Aralık'ta çok şiddetli bir fırtına başladı ve üç gün sürdü. Yine 9 Aralık'ta bardaktan boşanırcasına yağan yağmur neticesinde hava çok şiddetli bir doluya ve kara dönüştü. Bu kar fırtınasını takip eden iki gece şiddetli bir don oldu. Yağmur neticesi meydana gelen seller düşman siperlerini bastı, binlerce

¹⁶ Oglander- Aspinall, a. g. e., s. 356, 357.

¹⁷ Ayrıntı için bkz., Oglander- Aspinall, a. g. e., s. 368.

¹⁸ Oglander- Aspinall, a. g. e., s. 378; Güzel, a. g. e., s. 82.

¹⁹ Oglander- Aspinall, a. g. e., s. 411, 412.

insan boğularak ve donarak öldü. Yalnız Suvla'da 7.000'den fazla insan boğularak ve donarak ölmüştür²⁰.

Bu olaylar üzerine İngiliz Hükümeti Anafartalar ve Arıburnu'nun derhal tahliye edilmesini, Seddülbahir'in de şimdilik elde tutulmasını bildirdi.

İngilizler 17-20 Aralık'ta geceleri yapmış oldukları tahliyelerle Anafarta ve Arıburnu'nu tamamen boşalttılar. Ardından da 1 Ocak 1916'da Seddülbahir Cephesi'nden kuvvetlerini çekmeye başladılar. 8/9 Ocak gecesi Seddülbahir Cephesi'nde son kalan 17.000 kişide tahliye edilmiş beraberinde götürebildikleri silah ve levazımı da almışlar, son kalanları da imhâya çalışmışlardı. Müttefikler'in tahliye hareketleri oldukça başarılı bir şekilde gerçekleşmişti²¹.

Arıburnu ve Anafartaların boşaltılmasının ardında Seddülbahir mevzilerinin tahliye edilmesi için gerekli emir 28 Aralıkta Monro'ya gelmişti ancak buradaki geri çekilme karşılıklı siperlerin birbirine bazı yerlerde 20 metre olması nedeni ile çok zor şartlar altında gerçekleşecekti. Ayrıca buradaki siperleri terk edecek askerlerin kumsala ulaşmak için yürümek zorunda kaldığı mesafe 6.500 metreyi buluyordu. Bu mesafeyi tek sıra halinde haberleşme siperlerinden geçerek aşmak zorunda idiler.

Seddülbahir'den çekilecek askerlerin cepheye bırakmış oldukları sessizliğe Türkleri alıştırmak için sessizlik nöbetleri uygulaması başlatıldı. Askerlerin gürültü yapması, ateş yakması ve sigara içmeleri kesin olarak yasaklanmıştı.

Sessizliğin etkisini artırmak için askerlerden ayaklarına kum torbaları bağlamaları istenmişti. Cephenin boşaltıldığı için Türkler tarafından öğrenilmemesi için Anafarta ve Arıburnu'nda olduğu gibi Seddülbahir'de de siperlere çeşitli otomatik mekanizmalar kurulmuştu. Mancınıklar bomba atıyor, kendi kendine ateşlenen silahlar düşmana cephenin tam mevcutluğu olduğu izlenimini veriyordu.

*"Siperlere girip tüfekleri yeniden doldururduk. Her istihkâmcının şu kadar tüfeği vardı. Tüfekleri kum torbalarına dayayıp tetiğe kum dolu tenekeler asardık. Tenekeler eğik olduğundan kum ağır, ağır alttaki tenekeye akardı. Teneke ağırlaşınca tetiği çekerdi. Böylece arada sırada tüfek patlardı. Cephe siperlerinde hiç kimse olmadığından oraya gittiğimizde ödümüz patlardı."*²² Tahliye fark edildiği takdirde Türk

²⁰ Ogländer- Aspinall, a. g. c., s. 422.

²¹ Shaw, a. g. c., s. 381; Güzel, a. g. c., s. 82, 83.

²² Nigel Steel- Peter Hart, Gelibolu Yenilginin Destanı, çev. Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları, İstanbul 1997, s. 283.

piyadesinin saldırısını geciktirmek için bütün kullanılmayan sığınak, siper ve tabyalara dikenli teller ve çeşitli engellerle kapatılmış, hassas noktalara mayınlar yerleştirilmiş, bubi tuzakları hazırlanmıştı. Düşmanın tahliye esnasında en çok korktuğu, Türk topçusunun ateşi idi.

Geri çekilmenin son aşamasında ise sahilde yarım ay şeklinde mevzilenmiş 600 kadar İngiliz askeri en son tahliye edilecekti. Bu askerler geri çekilmenin fark edilmesi halinde sonuna kadar savaşıyorlar ve yaralanmalı durumunda İlyasburnu ucundaki düzlükte bulunan 17. Sahra Hastahanesi bunların tedavisini yapacaktı.

Esir alındıkları takdirde can güvenlikleri için her birine dağıtılmış Türkçe ve Fransızca yazılı kartlarda "*Ben savaşan asker değilim, hastahane hastası ve yaralılarla uğraşırım ve Cenevre Anlaşması koruması altındayım*" ifadeleri bulunuyordu.

Sahile doğru kademeli bir şekilde çekilecek askerin batıklara bağlı büyük gemilere geçebilmesi için duba köprüler 7 Ocak 1916'da tamamlanmıştı. Türk ordusu 7 Ocak 1916'da Zığındere ve Fusilier Bluff'a şiddetli bir bombardıman başlattı. Bu taarruz geride kalan çok az sayıda asker tarafından donanmanın da yardımıyla geri püskürtüldü. Bir kısım Türk askeri siperlerden sadece havaya ateş etmekle yetinmişlerdi. Tahliye o gece kıyıda sakin bir şekilde sürdü askerler Ertuğrulkoyu kumsalındaki sağlam taş iskeleden boş olan River Clyde'a geçmiş, oradan da kendilerini bekleyen teknelere binmişlerdi.²³ 7 Ocak günü Türk Ordusu'nun karşısında bulunduğu şiddetli direnç, hemen bir geri çekilmenin olmayacağı inancını doğurmuştu. 8 Ocak sessiz ve sakin bir hazırlıkla geçti. Arıburnu'nda olduğu gibi burada da Türk Ordusu için yararlı olabilecek bir çok malzeme taşınamamıştı. 8 Ocak günü bunların mümkün olduğu kadar imhasına gidildi. İşe yaramayan araçların motorlarına birkaç parça gelinyit yerleştirilip bubi tuzakları hazırlandı. 8 Ocak 1916'da tahliyenin son aşaması başladı. Yedibin kişilik olan birinci kademe karanlıktan hemen sonra mevzilerinden çıkarak saat 20'de gemiye bindi. Ondandan biraz daha az sayıda olan ikinci kademe üç saat sonra yola çıkıp 22. 30- 23.30 arası gemilere yerleştiler. Bu iki kademe askerleri Ertuğrulkoyu sahili ve Teke Koyu sahilinden gemilere bindirildiler. 9 Ocak sabaha karşı saat 2 ile 3 arasında bindirilecek olanlar üçüncü kademeyi oluşturuyordu ve sayıları daha önceki kademelerin yarısı kadardı. Bunların arasında Zığındere Kumsalı'ndan iki mavna ile ayrılacak 400 kişilik bir grupta vardı. Sabaha karşı saat 4 sularında Seddülbahir'de hiçbir İngiliz askeri kalmamış tahliye tamamlanmıştı.²⁴

²³ Steel- Hart; a. g. e. s. 289.

²⁴ Steel- Hart; a. g. e. s. 296.

Böylece, İtilâf Devletleri tarafından büyük ümitlerle başlatılan ve çok kısa bir sürede geçilmesi plânlanan Çanakkale'nin geçilemez olduğunu tüm dünya hayretler içinde kalarak görmüş, o dönemde dünyanın en güçlü orduları, yok oldu denilen bir devletin zayıf orduları karşısında aciz kalmıştı.

ÇANAKKALE SAVAŞLARI RAPORU

Londra
11 Aralık 1915

Lordum,

Biraz sonra ayrıntılarını arz edecek olduğum, savaş manevralarında hareketlerin daha iyi anlaşılması için, Temmuz başlarında gözlemlediğim durumu, sizinde bilmeniz gerektiği düşüncesindeyim.

Mayıs'ın altısından sekizine kadar yapılan ve üç gün devam eden savaş, ne kuzeyde ne de güneyde, idarem altında bulunan kuvvetlerden hiçbirinin Narows'a²⁵ ulaşmak için gerekli olan savaş güç ve kabiliyetinde olmadıklarını göstermişti. Bundan ötürü 10 Mayıs'da Kraliyet Hükümeti'ne telgrafla müracaat ettim. Düşmanı baskı altında tutmak amacı ile iki adet yeni ve güçlü tümenin gönderilmesini, savaşların zor ve adice olan siper çatışmalarından kurtarılması gerektiğini ifade ettim. 17 Mayıs'da telgrafla başvurumu yineledim. Bu telgrafımda eğer elimdeki mevcut kuvvet kaynaklarımla Türklere karşı yalnız bırakılacaksam Çanakkale'deki şu anda mevcut olan kuvvetlere ilave olarak iki kolordunun daha gönderilmesini istedim. Bunun üzerine 52'inci Lowland Tümeni gönderildi. Bu tümenin yola çıkarılmasıyla buraya gelişi arasında geçen süre içinde Rusya Hükümeti'nin Karadeniz sahillerinde ortak hareketler gerçekleştirme düşüncesinden vazgeçmesi üzerine, çeşitli Türk tümenleri serbest kaldıklarından ötürü, Çanakkale'ye getirildiler. 4 Haziran günü yapılan savaşlarda bazı küçük başarılar elde ettik ise de durumun bir ay öncesine göre pek de değişmediğini görmüş oldum.

Haziran ayı içinde yukarıdaki konuları açıklıkla ortaya koyan rapor doğrultusunda zatınız tarafından da kabul edildiğini gözlemlediğim noktaların bir an önce olumsuz yanlarının ortadan kaldırılması için üç nizâmiye tümeni ile iki territorial piyade tümeninin gönderileceği vaadini aldım. İşte bu kuvvetin ilk öncüleri, 10 Temmuz'da Mondros Limanı'na gelecek ve 10 Ağustos'da da bütün eksiklikleri tamamlanacaktı.

Yeni gelecek askerî kuvvetlerin kullanılması, aşağıda kısaca arzettiğim dört projenin içinde uygulanması en kolay olanını tercih edip tatbik safhasına koydum. Bu dört proje ana hatları ile şu şekilde idi;

- A. Narrows'a doğru zorla yol açmak üzere bütün kuvvetleri yarımadanın güneyine çıkarmak.
- B. Boğazın Anadolu yakasına asker çıkarıp Çanakkale üzerine yürüme.
- C. Enez veya İbrice'ye asker çıkarmak bu kısmın Bolayır'da işgalini tamamlamak.

²⁵ Narrows; Boğazın en dar yeri. Kilitbahir ile Çimenlik arasındaki kalan bölgenin adıdır.

D. Avusturalya ve Yeni Zelanda Kolordusu'nu, Anafartalar Körfezi'ne asker çıkararak takviye edip daha sonra şiddetli bir taarruzla 305 rakımlı Kocaçimen Tepesi'ni işgal ederek bu hakim noktadan hareketle yarımada'yı belinden kavramak.

Enbaşa izah etmeye çalıştığımız A harfli projeyi aşağıdaki nedenlerden dolayı terk ettim.

- a. Sınırlı ve belirli bir saha üzerine çıkarma yapılabilecek asker sayısı az olacaktı.
- b. Kirte'yi alsak bile bu Alçıtepe'nin de elimize geçeceği anlamına gelmezdi. Alçıtepe Dağı'nın sırt ve yamaçlarında son zamanlarda çok sayıda yeni tabya ve engeller yapılmıştı. Bu engel ve tabyalar, oldukça çok ve kusursuz inşâ edilmişti. Düşmanın batı yönü çevrilerek sahiliden içeriye doğru sürülse dahi, Alçıtepe Dağı'nın merkezi ve doğu kısmı, Kilitbahir'in yine bir kalesi durumunda kalarak kendini savunabilirdi.
- c. Kilitbahir'in tam batısına asker çıkararak Kirte ile Alçıtepe'nin her ikisine de temas etmeden bir teşebbüsde bulunsaydım. Bu durumda da askerlerim Alçıtepe'den, Zeytinlik'den ve Kilitbahir merkezden açılan topçu ateşine hedef olacaktı. Düşmanın çok sayıda ihtiyat kuvvetlerinin bulunduğunu ve bunların her an için savaşmaya hazır olduğunu bildiğimizden bu noktada başarı şansımız yoktu.

B projesine gelince, bu projenin şu avantajları göze çarpmakta idi. Anadolu sahili her ne kadar teller ve siperler ile kuvvetlendirilmişse de, bu proje uygulama safhasına sokulduğunda yarımada üzerindeki Türk kuvvetleri zaafa uğrıtılacak Hellas Burnu'ndaki²⁶ kumsallıklarımız Anadolu sahilinden gelen mermilerden kurtulacak ve düşmanın denizle olan bağlantısı da tehlikeye girecekti. Fakat bu projeyi derinleştirdiğimde gördüm ki, hazırladığımız imdat kuvvetleri ani bir taarruz yapacak derecede güçlü değildi. Ayrıca şu noktayı da arz etmek istiyorum ki, yarımada üzerinde düşmanın tam merkezine bir taarruz yapılmadıkça, Türkler, Anadolu yakasına yarımada üzerinden yeterli sayıda asker sevk etme imkânına sahipti. Düşmanın bu imkânlarını bildiğim bir ortamda Anadolu yakasındaki bir taarruzdan hiçbir yarar görmeyecektim. Ayrıca, Anadolu sahiline çıkarılacak İngiliz kuvvetleri çok ciddi olarak Çanakkale'yi tehdit edecek derecede güçlü olmazsa, Türkler,

²⁶ Hellas Burnu; Seddülbahir ve Tekeburnu'nu içine alan bölgenin ismi.

Gelibolu yarımadası üzerindeki kuvvetlerini zaafa düşürücü bir harekâta girişmeyeceklerdi.

C Projesi; Yarımada üzerinde bulunan Türk ordusunun geri ile olan kara bağlantısını kesmek, görünürde çok iştah açıcı ve kağıt üzerinde bakıldığında iyi hazırlanmış güzel bir plândı. Ancak bu plânın en önemli ayaklarından birini denizden yapılacak sevkiyat oluşturuyordu. Arkadaşım Vis Amiral De Robek'de bu konuya dikkat çekmişti. Düşman denizaltılarının sevkiyat yapan gemileri batırma tehlikesi vardı. Ayrıca, yarımadaadaki kuvvetlerin malzeme ve erzak ihtiyacı, Mondros Limanı'ndan Hellas Burnu'na veya Arıburnu Koyu'na kadar mayın tarayan görevli gemiler eşliğinde balıkçı gemileri ile gece taşınarak karşılanabiliyordu. Bolayır civarına yeni bir askerî çıkartma, bu gibi kontrollü taşıma mesafesini elli mil daha uzatacak ve filonun ağır olan yükünü tahammül edilemez bir noktaya taşıyacaktı. Bolayır civarına asker çıkartma projesinde diğer bir problem de nakliye gemilerinin temini ve gemilerin denizaltı hücumlarından korunması idi.

İbrice'de sahil pek sarp olduğundan, fazla miktardaki askeri, ancak Enez'den sahile çıkarabilirdik. Enez'e de mesafe olarak çok uzaktık. Türkler, Trakya'da bulundurdıkları kuvvetlerden önemli bir kısmını buraya getirip kuvvetli tabyalar oluşturabilirlerdi. Böyle kuvvetli tabyaları geçebilmek için de dört tümen daha askere ihtiyaç vardı. Gerekli olan bu kuvvet bulunabilse ve her türlü ihtiyaçları karşılanırsa bile, yarımada üzerindeki Türk Ordusu'nun yok edilmesi veya Narrows'un donanmaya açılacağı garanti değildi. Türkler, Sultaniye Kalesi'nden Boğaz'ın karşı yakasına her türlü savaş araç ve malzemesini geçirmek için çaba sarfedecekti. Akıntının sürati, Türk mavna ve dubalarının faaliyetleri, kalelerdeki toplar, denizaltılarımızın işini bir hayli zorlaştıracak, karşıdan karşıya geçişleri engellemek hususunda büyük fedakârlıklarda bulunan bu denizaltıların işi daha da güçleşecekti. Bu sevkiyatı engellemek için bütün topları, düşmanın kara ve deniz hedeflerine yönlendirmem gerekecekti.

İşte yukarıda ifade etmeye çalıştığım bütün bu mahzurlar beni, D projesini gerçekleştirmeye doğru yöneltti. Bu proje de esas 305 rakımlı Kocaçimen Tepesi'ni şiddetli bir taarruz ile ele geçirip tüm araziye hakim olan bu noktadan hareket ederek, Eceabad'ı ve Kabatepe'yi işgal etmekten ibaretti. Başlangıçta, Sarıbayır Tepeleri altına asker çıkararak Türklerin güneye doğru olan kara ve deniz hududunu kesmeye ve buradan hareketle Narrows'u donanmaya açmayı başarabileceğimizi ümit ettim.

Düşman gerek sayıca ve gerek arazideki konumu itibari ile avantajlı idi. Ayrıca, Alman subaylarının kontrolleri altında çok sayıda engel ve

kuvvetli tabyalara sahiptiler. Bunun yanı sıra komutam altındaki askerler, savaş nedeni ile sayıca oldukça azalmışlardı. Tüm bunların üstüne bir olumsuzluk da arazinin, doğal sert ve sarp bir yapıya sahip bulunması idi. Tüm bunlara rağmen tedbirlerimiz oldukça yeterli ve başarılı olmuştur. Türklerin kendilerine pek pahalıya mâl olan ümitsizce saldırıları bu tedbirlerin isâbetinin işaretidir.

Avusturalyalılar ile Yeni Zelandalılar, düşmanın hayat damarına pek yakın bir noktada yerleşmişlerdi. Bunların büyük bir sabır ve inatla mevkiilerinde kalmaları, buradan şiddetli bir taarruzla ileriye atılıp Narrows'ı ele geçirmemize yol açabilir.

DENİZALTI TEHLİKESİNDEN UZAK BİR HAREKET ÜSTÜ OLAN ANAFARTALAR KÖRFEZİ

Denizcilik açısından buranın birçok avantajları vardır. Anafartalar Körfezi'nin Mondros'dan olan mesafesi, Mondros ile Arıburnu arasındaki uzaklıktan ancak bir mil fazladır.

Burayı elimizde bulundurmakla denizaltılardan emin bir hareket üstü temin etmenin yanında, güneybatı ve bütün fırtınalara karşı korunmuş bir limana sahip bulunmuş olacaktık. Bu avantajların yanında buranın tabii ki bazı olumsuz yönleri de vardı. Arazisinin sarplığı ve engebelli oluşu, su temininin güçlüğü ve sabırsızlıkla beklenen savaş malzemelerinin tedariki, bu olumsuzlukların en önemlileriydi. Bunların içinde bence en mühimi, bütün dillerde aşağı yukarı kullanılan *"doğal engellere sahip bir memleket, her türlü tahkimât ile savunulmuş bir ülkeden daha avantajlıdır"* darbı meseledir. Diğer zorluklar olan su ve savaş malzemesinin temini konularının tabii ki üstesinden gelinilecektir. İstemiş olduğum imdat kuvvetlerinden daha bir er bile gelmeden önce, bunların nasıl ve nerelerde değerlendirileceklerine dair plânları, kafamda kesin olarak oluşturdum. Bunun için de Arıburnu bölgesinden kesin bir taarruz hareketi yaparak ve aynı zamanda buranın kuzeyine fark ettirmeden asker çıkararak, Eceabad'ın ele geçirilmesi plânlarını yaptım. Plândaki öncelik, Anafartalar Körfezi'nden işe başlayarak arkamda sağlam bir irtibat hattının gerçekleştirilmesinde idi.

İleri hareket için önemli bir ayrıntı da zamanlama meselesi idi. Yeni gelecek askerler ile eskiler, nöbet sırası ile siperlere sokulacak olursa, plân daha güzel gerçekleşecekti. Bu durum gayet kesindi. Fakat, bu işin bu kadar kesin olmasıyla beraber, halen siperlerde bulunan askerlerin değiştirilmesi konusu, donanma için zor ve zaman alıcı bir problemdi. Türklerin her yerde çok çabuk siperler kazabildiğini, tecrübe etmiştik.. Bu konuda zaman, problemin en can alıcı ve etkili aktörü idi. Yine Arıburnu bölgesine çok miktarda asker çıkartılması ve bu esnada diğer birliklerin de habersizce Anafartalar Koyu'na sevkıyatı sırasında, ay ışığının

bulunmaması, hareket plânının başarısının vazgeçilemez unsurunu oluşturuyordu. Bir hamlede yapılması şart olan çıkartma harekâtı, ancak Ağustos'un ikinci haftasında yapılacağından, sonucu sadece ayrıntılara bağlı olan bu cesur girişimin, bir ay kadar ertelenmesi gerekiyordu. Böyle bir ertelemeden doğan tehlikeler de pek açıktır. Bu tehlikelerin iyice farkında olduğum için, istemiş olduğum imdat kuvvetlerinin zamanında gelmesini çok arzuladım. Temmuz ayı içinde ay ışığının olmadığı bir zamandan yararlanarak çıkartma yapmayı çok istedim ancak, yukarıda bahsettiğim imdat kuvvetleri, zamanında gelmedi.

Yer ile zaman birbirine kenetlenmiş olduğundan, geçiştirilmesi gereken süre içinde mümkün olduğu kadar savaşılmaması gerekiyordu. Yapılacak savaşlarda üç şeye dayanmamız lâzımdı. Birincisi; arâzi kazanmak, ikincisi; askerlerin yüksek ruh hallerinin devamını sağlamak, üçüncüsü de düşmanın dikkatini Arıburnu bölgesinden çok Seddülbahir ve Tekeburnu'na çekmekti. İhtiyattaki cephanemi gözönünde bulundurarak, üç haftalık bir süre içinde yapacak olduğum hücumlarda kullanacağım mermileri biriktirerek, sonkez şiddetli bir taarruz yapıp bütün bomba ve mayınları kullanabileceğimi düşündüm.

12, 13 Temmuz tarihli savaşları, 28 Haziran'daki taarruzların sonucunu almak maksadıyla gerçekleştirdim. 28 Haziran savaşında, Türklerin sağ tarafı, Alçıtepe'nin hemen güneyinde bulunan ikinci ana savunma ve tahkimâtlarına kadar sürülmüştü. Fakat, merkezim ile sağımda, Türkler, hâlâ ilk siperlerini muhafaza ettiklerinden ben de, 12 Temmuz'da düşmanın deniz kenarında Kerevizdere ağzından itibaren Seddülbahir- Alçıtepe ana yoluna kadar olan 2000 yarda uzunluğundaki bir cephe üzerinde bulunan ilk siper hatlarının kalan kısmını, zapt etmeyi düşündüm. Sağımızda yapılacak hücum, Fransız kolordusuna verildi. Sağ taraf merkezinden yapılacak olan hücum da 52'inci Tümen'e yani Lowland Tümeni'ne verildi. 52'inci Tümen cephesindeki harekât, iki safhaya ayrıldı. Sağ tarafımız sabah, sol tarafımız ise öğle üzeri hücum edecekti. Düşmanın dikkatini başka tarafa çekmek için 29'uncu Tümen , güney bölgesinin solundan saldıracak ve düşmanın yedek kuvvetlerinin hücum edilen ana bölgeye gitmesini engellemek için de aynı gün, Arıburnu bölgesinde taarruz başlayacaktı.

FRANSIZ-İSKOÇ ASKERLERİNİN KEREVİZDERE'DEKİ HÜCURLARI

Sabah saat 7.30'da şiddetli bir bombardımanın ardından, Fransız ve İskoç askerleri bir hamlede siperlerinden fırlayıp, anında düşmanın ilk iki siper hattını zapt ettiler. Hücumlarını büyük bir cesaretle ve plânla ilerleten 1'inci Fransız Tümeni, Türk ileri siperlerinin tamamını yani Kerevizdere'nin alt eteklerinde bulunan siper hatlarını zapt ederek,

kendilerine verilmiş olan görevi başarıyla yerine getirdiler. Daha sola doğru 2'inci Fransız Tümeni'yle bizim 155'inci Tugay'ın da işgâl etmiş olduğu siperleri korumayı başardılar. Fakat, 155'inci Tugay'ın solunda bulunan King's Own Scottish Borderers Alayı'nın 4'üncü Taburu, büyük bir gayretle ileriye atılarak, Türklerin üçüncü siper hattıyla da yetinmeyerek, tepeye doğru taarruz etmişlerdi. Bu derece yoğun ve makaslama ateşi altında, dost ve düşmandan hiç bir askerin canlı kalma ihtimali olmadığından dolayı, King's Own Scottish Borderers Alayı'nın 4'üncü Taburu büyük bir kayba uğradı.

İlk aşamada, düşmanın elinden almış olduğu ikinci siper hattına geri çekilmek zorunda kaldı. Bu savaş esnasında ileri mevkiilerdeki telefon telleri, düşmanın mermi ateşiyle kesilmişti. Dağınık şekildeki siperlerinde bulunan düşman askerleri, sonuna kadar cesaretle ve ümitsiz bir şekilde karşı koyup, mücadele ediyorlardı. Burada bulunan ve zapt edilen ikinci Türk siper hattı, genel çoğunluğu itibariyle her ne kadar elimizde ise de siperlerde göğüs göğüse ve karma karışık bir boğazlaşma devam ediyordu. Kısacası durum tehlikeli ve belirsizdi. Bu belirsizliği ortadan kaldırmak için daha önce ifade etmeye çalıştığım 157'inci Tugay ile taarruzun ikinci kısmını yapmak gerekiyordu. Bunun üzerine başlangıç bir bombardımandan sonra, 157'inci Tugay, düşmanın şiddetli makineli tüfek ve piyade tüfeği ateşi altında ileriye saldırarak, kendisine taarruz hedefi olarak gösterilen noktaların tamamını büyük bir başarı ile ele geçirdi. Bu hatta sınırimız 400 yada kadar ilerlemiş bulunuyordu. Oysa 155'inci Tugay ile 2'inci Fransız Tümeni de 200-300 yada kadar ilerlemişti. Öğleden sonra saat 6'da 52'inci Tümen'e sınırin düzeltilmesi emri verildi. Böylece bu hat tamamen elimize geçmiş oluyordu.

Bütün gece bir birini takip eden şiddetli taarruzlara karşı savunmayı, Fransızlar ile 155'inci Tugay yaptı. Fakat sabah 7.30'da 157'inci tugayın sağ tarafı, bombacı düşman askerlerinden oluşan bir timin karışında dayanamayıp geri çekildi. Bu durum, Türkleri belinden kavramış olan kuvvetlerde de bir zayıflık meydana getirdi.

Hedefimiz olan düşman topraklarının bir kısmını ele geçirememiz nedeniyle, 13 Temmuz öğleden sonra Royal Naval Tümeni'nden 3 taburun, yeni bir taarruz yapmalarına karar verdim. İşte bu ikinci hücum başarılı oldu. Birinci Fransız Tümeni, kendi sağ taraflarında bulunan düşman kuvvetlerini, Kerevizdere'nin ağzına kadar sürdürdü. İkinci Fransız Tümeni de bir önceki gün hücumda zapt edemediği Türk siperlerine taarruz etti. Royal Naval Tümen'in solunda bulunan Nelson Taburu, kahramanca ileriye atıldı. Bu taburu, Fransız topları atışlarıyla korudu. Büyük bir heyecanla ileriye atılmış olan Portsmouth Taburu, 25

Temmuz'da, King's Own Scottish Borderers Alayı'nın 4'üncü Taburu'nun yapmış olduğu aynı hataya düşerek, çok büyük bir kayba uğradı.

İYİ BİR SAVUNMA HATTI ZAPT EDİLDİ.

Yarbay Pullock Mc Cohl tarafından komuta edilen 1\5 Royal Scots Fussiliers ve Yarbay Pibles tarafından komuta edilen 1\7 Royal Scots, Yarbay Miller tarafından komuta edilen 1\5 King's Own Scottish Borderers ve Binbaşı Anderson tarafından komuta edilen 1\6 Highland Hafif Piyade Taburları, bu savaşlarda göstermiş oldukları kahramanlıklar ile sivrilmişlerdir.

Bu saldırılardan şu kazançlar elde edilmişti. Bizim sağımızda Fransızların solunda iki siper hattı, zapt edilmişti. Fakat, her ikisinde de son siper hattı ya da üçüncü siper hattı, Türklerin elinde kalmıştı. Diğer kısımlarda da askerlerimiz kahramanlıklarını göstermişlerdi. Büyük bir cesaret örneği sayılabilecek bu taarruzlar sonucunda, bütün bölgeye hakim, mükemmel bir savunma hattı kazanmış olduk.

Bu taarruzda Fransızlar, bir makineli tüfek ile 200 savaş esiri ele geçirdiler. İngilizler ise bir makineli tüfek ile 329 savaş esiri elde ettiler. Bu taarruzlarda kaybımız çok fazla olmamıştır. Fakat, 1'inci Fransız Tümeni Komutanı General Masnav'in ağır yaralı olduğu haberi, hepimizi üzdü. Bizim toplam kaybımız 3000'den fazla olup Türklerin kaybı ise 5000 civarındaydı.

17 Temmuz'da 8'inci Kolordu Komutanı Tuğgeneral General Hunter Weston, bir iki gün dinlenmek amacıyla yarımadaı terk etti. Fakat, derin bir üzüntüyle ifade etmek zorundayım ki, hastalanıp İngiltere'ye dönmek zorunda kaldı. Weston, bitmek bilmeyen bir enerjiye, yüksek bir iradeye, durmak bilmeyen bir çalışmaya, büyük bir askerî kabiliyete sahipti. Bu özelliklerini burada arz etmeyi, bir borcun yerine getirilmesi olarak kabul ederim.

Yeni gelen askerlerin komutanlarına arazi tecrübelerini kazandırmak maksadıyla kuvvetleri henüz Mondros Limanı'na gelmekte olan Tuğgeneral Sir Fredrik Stopford'u 8'inci Kolordu Komutanlığı'na geçici olarak tayin ettim. Fakat, Stopford, kendi askerleriyle çalışmak istediğini ifade etti. Bunun üzerine 42'inci Tümen Komutanı Tümgeneral Douglas, 24 Temmuz'da 8'inci Tümen Komutanlığı'nı geçici olarak üzerine aldı. 87'inci Tugay'ın komutanı Tümgeneral Marshall'de 47'inci Tümen'in komutanlığına geçici olarak atandı.

BÜYÜK TAARRUZUN TARİHİ.

Ağustos ayı içindeki taarruzları söz konusu etmeden önce, bir askerî harekattan bahsetmem gerekiyor. Arıburnu bölgesinde olan ve Tasmanya Karakolu adıyla bilinen bir siperin yan tarafı, Türklerin ile hattı

geri almasıyla tehlikeli bir duruma düşmüştü. Bu Türk siperinin zaptı görevi, 3'üncü Avusturalya Tugayı'na verildi. Plân, bir bombardımanla başlayacak, mayınlar patlatılacak ve ardından ellişer kişiden oluşan dört tim, hücum ederek kendilerine verilen görevleri yerine getireceklerdi. Timler 11'inci Avusturalya Piyade Taburu'ndan seçilmişlerdi.

31 Temmuz akşamı saat 10.15'de bombardımanı başlattık. On dakika sonra bütün lağımlar patlatıldı. Dört timden oluşan baskın askerleri, derhal ileriye atılarak, tel örgülerimizin üzerine konulan tahta kalasların üzerinden geçtiler. Lağımların patlamasından meydana gelen toprak ve enkâz yığınlarının üzerine çıktılar. Bu sırada bizim 11 ölü 84 yaralımız, Türklerin 100 ölüsü vardı.

Küçük çaplı bu saldırı sırasında imdat kuvvetlerinin büyük kısmı gelmişti. Bunun için General Stopford'u geçici olarak Hellas Komutanlığı'na tayin ettim. Savaşın şiddeti ile yorgun ve güçsüz bir hale düşmüş olan 29'uncu Tümen'i değiştirerek yerine, Tümgeneral Shaw'ın komuta ettiği 13'üncü Tümen'i getirdim. Barış zamanında öğrenmiş oldukları her ayrıntıyı unutup, savaş esnasında sağ kalmak için basit bir iki kuralı kavramak, hayatta kalma tecrübesi kazandırır. Bu tecrübeler yoğun savaş ortamlarında bir ordu için çok önemlidir. Gelecek ay içinde gerçekleşecek savaşlarda, 13'üncü Tümen, bu basit kuralları bilmenin çok faydasını görmüştür.

Şimdi önümüzde sadece ayrıntıya dayanarak yapılacak olan taarruzun hazırlığı ve zamanı problemi vardı. Ay, Ağustos'un yedinci gece yarısını iki saat geçte kaybolacaktı. Bundan bir veya iki gün evvel de son imdat kuvvetleri yani 53'üncü ve 54'üncü Tümenler gelmek üzere idi. Bu sebeplerden dolayı taarruzun ilk günü, 6 Ağustos olarak seçilmişti.

DÜŞMANIN KANDIRILMASI İÇİN HİLE VE TUZAKLARIN KURULMASI

Taarruz tarihi kararlaştırıldıktan sonra, stratejimizin gerçekleşmesi için, düşmanın dikkatini başka noktalara çekmemiz gerekiyordu. Bunun için de bazı savaş hile ve aldatmacalarına başvurmamız lâzımdı. Hedeflerimize ait görüş ve plânlarımızı, aşağıda tüm açıklığı ile izâh edeceğim.

1. Arıburnu bölgesinden şiddetli bir taarruz yaparak, Türk Ordusu'nun büyük kısmının İstanbul ile olan kara bağlantısını kesmek.
2. Türk Ordusu'nun ekseriyeti ile İstanbul ve Anadolu'nun deniz bağlantısını kesmek amacıyla, topçuların tam hakimiyetlerini sağlamak.

3. Arıburnu bölgesi ve kuzey sahasında bulunan tüm kuvvetler için, kışın kullanılmak maksadıyla, Anafartalar Körfezi'ni elde etmekte.

Türkleri gafil avlamak için plânladığım hile ve aldatmaca iki kısımdan meydana gelmekte idi. Bunlardan birincisi, stratejinin gereği olarak yarımada gelmemiş olan düşman ihtiyat kuvvetlerini uzakta tutmak, ikincisi de yarımada bulunan düşman ihtiyat kuvvetlerinin ihtiyaç duyulacak yerlere gitmesini engellemektir. Bunun için şu tedbirleri almıştık. Stratejimizin bir parçası olarak Saros Körfezi kuzey sahiline, 300 kişilik bir kuvvet çıkarılmış ve bununla eş zamanlı olarak Fransız savaş gemileri Midilli Adası karşısına denk gelen Anadolu kıyıları boyunca manevralar yapmıştı. Midilli'deki donanma, amiral ve tarafımdan denetlenmiş, Anadolu'nun bütün haritalarının Mısır'da basılıp hazırlanması emredilmiş ve çok sayıda casusla, bu yalan haberler sızdırılmıştı. Bu tedbirlerin bize epey yararları oldu.

Asıl hareketlere gelince Hellas'a büyük bir taarruzda bulunulacak, Kabatepe ile Kumtepe arasındaki mevcut durumla toprakların sayıları ve yerleri tesbit edilecek, Arıburnu'ndan Tekçam Çamlığı'ndaki siperlere Karlısirt-Tekçam'a kadar hücum yapılacak ve arazinin müsaadesi nisbetinde ilerlenecektir. İşte bu hile ve desiseleri lâıykı ile kavrayan ve bize yardımcı olan Kraliyet Donanması'na ve tüm askerlerimize şükran borçluyum. Türkler çok başarılı bir casus teşkilâtına sahip olmalarına rağmen, 7 Ağustos seher vakti, kapana yakalanmış oldular.

KURMAY HEYETİNİN GÖREVLERİ

Düşmanın dikkatini başka tarafa yöneltmek üzere tertip edilen aldatmaca ve hilelerin plânları, kararlaştırılmış olduğundan, ana taarruz hareketinin başlaması için gerekli emrin verilmesi lâızmıdır. Kuvvetlerimizin dağınık bir halde bulunması, bir noktada toplanamaması bunların, dağıtım ve savaş sahasına sürülmesinde, büyük güçlükler meydana getiriyordu. İzninizle bunu, biraz daha somut hale getirmek istiyorum. Yarımada üzerinde tutmakta olduğum sınırlı mahallere, taarruz için sevk edilecek taze kuvvetlerin bir kısmını, Mondros ve Gökçeada taşıyamıyordu. Sıradan bir savaşta bile, bunun ne kadar mahzurlu olduğu bilginiz dahilindedir. Taarruz hareketleri için görevlendirilmiş kuvvetlerimin bir kısmı, savaştan bir gün önce, Arıburnu'nda, bir kısmı Gökçeada'da, bir kısmı da Midilli'de bulunuyordu. Gökçeada, Mondros ve Midilli'de bulunan askerler, taarruzdan bir gün önce olmaları gereken savaş alanlarından sırasıyla 14, 60, ve 120 deniz mili uzakta idiler.

Savaş görmemiş askerî birlikleri, belirli bir zamanda, belirli bir yere istenen şekilde bütün savaş malzemeleri, yiyecek, su, hayvan ve arabaları birlikte olduğu halde savaş sahalarına sevk etmek, sadece bir

beceri ve uzmanlık gerektiren bir iş değildir. Bu aynı zamanda, kendine güven ve yüksek moralin, uzmanlıkla birleşmesinden ortaya çıkan mükemmel bir sentezdir. Ben, kendi kurmay heyetim için, bu görevi üstün bir yönetim anlayışı, olağanüstü bir beceri, inanılmaz çalışkanlıkla yerine getirdiklerini düşünüyorum. Onların bu başarılarının sonradan harb akademilerindeki derslerde eşine az rastlanır örneklerden gösterileceğine ve gıpta ile bakılacağını söyleyebilirim. Denizden nakil için, sığ ve elverişli sahillerin çok az oluşu, top, hayvan ve arabaların karaya hızlı bir şekilde çıkarılmasını imkânsız hale getiriyordu. İşte tüm bu olumsuz şartlar içinde, sonucu sadece ayrıntılara bağlı olan taarruzun, başarı ile son bulması için, harekâta katılan en küçük bir birime dahi, özenle hazırlanmış bir nakliye teşkilâtı kurmak gerekiyordu.

Bir araya toplanmış 80 bin kişinin her türlü ihtiyaçlarını, başka bir ulaşım vasıtası karaya çıkartılincaya kadar sağlamak üzere, büyük bir katır kafilesi de oluşturmak lâzımdı.

Suya gelince; Bütün hazırlıkların sonuçsuz kalmasına ve başarısız olmasına tek başına su yeterli neden olabilirdi. Çok büyük miktarda su, gizlice temin edilecek ve düşmana hissettirilmeden ve gizlice Arıburnu'nda muhafaza edilecekti. Yine Arıburnu'nda, 30 bin galon kapasitesinde bir havuz inşâ edilip düzenli borular ve dağıtım sarnıçlarıyla donatılacaktı. Havuzun inşâatında kullanılmak üzere Mısır'dan sabit bir tulumba da getirtilmişti. 80 bin galon su taşıyacak kadar gazyağı tenekesi de tulumba ile beraber getirtilmişti. Bu tenekelere kulplar takılmışsa da Markeyt Vapuru'nun başka bir vapurla çarpışması, sipariş edilen malzemenin büyük bir kısmının gelmesini geciktirdiği gibi, Mısır'dan gelen sabit tulumba da bozulmuş, havuzun inşâsı üzerine kurulan, su temini projesi, geçici bir süre ertelenmişti. Arıburnu, hiç hesapta olmayan kötü tesadüflerin hep gerçekleştiği yer olmuştur. Elde olmayan hata ve gecikmeler ortaya çıkarsa, bunlar karşısında tabii ki eller bağlanıp kadercî bir bekleyiş içinde kalınmaz ve kalınmamıştır.

Anafartalar Körfezi'ne gelince; Büyük Anafarta vadisi ile Anafartalar Ovası'ndan bol miktarda su kuyularıyla sukaynaklarının bulunduğu tahmin ediliyordu. Fakat, bu derece önemli ve hayatî bir ihtiyacı, tahminlere bırakmak akıl kârı değildi. Dolayısıyla bu su kaynakları hakkındaki bilgilerimizin doğru olduğunun anlaşılması üzerine, her bir imdât kuvvetiyle birlikte, adam başına yarım galon şu düşecek şekilde su tenekeleri gönderilmesi, Savaş Bakanlığı'ndan istenmişti.

DONANMA-ORDU İLİŞKİLERİ.

Büyük bir güçlük ve imkânsızlık içinde meydana getirilmiş olan bu projelerin dayandığı en önemli nokta, Kraliyet Donanması idi. Ordu ile donanma arasındaki ahenk, karşılıklı anlayış ve güven, en ufak bir

biçimde sarsılrsa, taraflar bir birine karşı küçük bir şüphe duysa, bu taarruzun ve hatta bütün savaşın kaderini değiştirebilecek kötü bir durum meydana getireceğinden hiç kimse şüphe etmiyordu. Bu konuda bilgisi ve uzmanlığı olanlar savaş ortamını görmeden uzaktan bile bu uyumun ve karşılıklı anlayışın önemini takdir ederler. Burada bulunan en acemiler de bu durumu kavramışlardır. Koramiral De Robek, Komodor Roger Keyes, Tuğamiral Christian ve Kaptan Michell gibi zatlar, ordunun arkasında bulundukça, biz askerler, güvensizlik ve dayanışma eksikliğinden doğan tehlikelerden kendimizi korunmuş sayıyoruz. Donanmanın görevlerinde ne kadar titiz ve işlerini yapmakta ne büyük bir şevke sahip olduklarını herkes görmüştür.

Taarruz vakti yaklaşmakta idi, ben de taarruz vaktinin gelmesini kendimden emin bir şekilde bekliyordum . Savaşın önceden hesap edilemeyen bütün olumsuzluk ve belirsizliklerine bir de hava unsuru ekleniyordu.

Düşmana karşı uygulayacak olduğum hile ve aldatmacanın bir kısmını gerçekleştirmek üzere ilk darbe, güney bölgesinde vurulmak üzere idi.

Komutanlık karargâhı burada bulunuyordu. 6 Ağustos'da güney bölgesinde yapılacak olan taarruz harekâtı, ana taarruzun hedeflerine ulaşması için yapılmış olan plânın bir parçasıydı. Asıl büyük darbe, Arıburnu bölgesinden vurulacaktı. Hellas ile Anafartalar ise harekât plânlarını tamamlayıcı sahalardan ibaret olacaktı. Taarruz yapılacak adı geçen bölgelerden birinde bulunmam, diğer savaş alanlarında ortaya çıkan durumlardan tamamen habersiz kalmam sonucunu doğuracaktı. Bunun daha da kötüsü olarak yukarıda adı geçen bölgeler arasında haberleşme hatları bulunmadığından bunlardan birine geldiğimden itibaren diğer iki bölgeden tamamı ile kendimi, soyutlamış bir halde bulacaktım. Halbuki Gökçeada'da bulunarak Hellas'dan 15 deniz mili, Arıburnu'ndan 18 deniz mili ve Anafartalar'dan 19 deniz mili uzakta olacaktım. Gökçeada'nın telgraf merkezi olması nedeniyle, bu üç savaş alanında gerçekleşmekte olan taarruz hareketlerini buradan takip edebilecek ve burada komutam altında bulunan iki ihtiyat imdat kuvveti tümeni ile en fazla zor durumda olan savaş bölgesine, derhal yetişebilecek bir konumda bulunacaktım. Tüm bunların yanı sıra,yapılacak büyük taarruzun ortaya çıkaracağı olumsuzlukları en kısa sürede ortadan kaldırmanın çaresinin karargâh merkezinin bulunduğu Gökçeada'dan taarruz hareketlerini takip etmek olduğunu düşündüm.

HELLAS'A GERİ ÇEKİLİŞİMİZİN NEDENLERİ.

Ağustos'un 6'ncı günü Hellas'da gerçekleşecek taarruz hareketi, sağ tarafım ile sağ taraf merkezimin karşısında bulunan 1200 yarda

uzaklıktaki Türk cephesine yöneltilecek ve 29'uncu Tümen'in 88'inci Tugayı tarafından yapılacaktı. Ana hücum kuvvetlerini yan ateşinde tutan iki küçük Türk siperi de eğer şartlar uygun olursa aynı zamanda işgal edilecekti, bu işgal görevi de 42'inci Tümen'e verilmişti.

Bombardımanın ardından öğleden sonra 3.50'de piyade askerlerimiz hücumla kalktı. Solda düşman hattının büyük bir kısmı zapt edildi. Fakat, sağ tarafımız ile merkezimizde, Türkler çok miktarda olduklarından ne şiddetle saldırırsak saldıralım başarı kazanamadık. Essex Alayı'nın 1'inci Taburu, önlerinde bulunan Türk siperlerinden gösterilen müthiş karşı koymaya rağmen, buralara kadar geldi ise de her iki yandan ve yedek kuvvetlerden yan taraftan açılan yoğun bir tüfek ateşine ve bomba sağanağına tutularak bozguna uğratıldı. 42'inci Tümen tarafından da iki ayrı şiddetli saldırı yapıldı ise de Türklerin yoğun karşı ateşi neticesinde iki taarruzda sonuçsuz kaldı ve tümen geri çekildi.

Karanlık bastıktan sonra, bütün bu olumsuzlukların, bu zorlukların nedenlerini araştırmak amacıyla subaylardan oluşan posta timleri sevk edildi. Savaş hattımızın bu kısmına, şiddetli karşı Türk taarruzları yapıldığı halde biz, mevzilerimizi hâlâ elimizde tutabiliyorduk. Askerlerimizin bir kısmı, son nefeslerine kadar siperlerinde kalarak savaştılar, fakat, karanlığın çökmesiyle birlikte, elde ettiğimiz Türk siperlerinin hiç biri bizde kalmadı!...

Askerlerimiz hiçbir zaman bu geri çekilmeyi akıllarına getirmemişlerdi. 6 Ağustos savaşlarında ki bu geri çekilme, askerlerimizin üzerinde moral olarak büyük bir çöküntü yapmıştır. Ayrıca burada bir tespit daha bulunmak istiyorum ki, o da, 6 Ağustos savaşlarında düşman, bir ay öncesindeki çarpışmalarla kıyaslandığında, daha derli toplu ve moral gücü yüksek bir derecede karşımıza kahramanca çıkmıştır. Türklerin moral ve manevi kuvvetleri ile beraber dayanma ve savaş güçleri de artmış, Haziran'ın 21 ve 28'inci, Temmuz'un 12'inci günü yapmış olduğumuz savaşlara nazaran Türklerde, olağanüstü bir canlılık ve savaşma arzusu görülmüştür. Söz konusu tarihlerde yapılmış olan çarpışmalarda, düşmanın belinden kavramış olduğumuza ve belirli bir bölgede ilerlemekle amacımıza ulaşabileceğimize askerlerimizin tamamı ve ordunun diğer kısımlarının hepsi inanmıştı. Yarı yarıya yenilmiş olan düşman, ilk çıkartma günlerindeki güç ve kuvvetine yeniden ulaşmış olduğunu, bu çatışmalarda bize göstermiştir.

TÜRKLERİN ESKİ GÜÇLERİNE ULAŞMALARININ NEDENLERİ.

Türklerin eski güçlerine ulaşmaları, üç nedenden dolayı olmuştu. Biri manevi, biri maddi diğeri de tesadüfi idi.

1. Düşmanın doğu cephesindeki zafer haberleri, bu konuda henüz İngiltere'den bize bir haber gelmeden Türk siperlerinden atılan bildiriler aracılığı ile bu haberler, askerlerimize ulaştırıldı.
2. Çok fazla kayba uğrayan iki Türk tümeninin yerini almak üzere Hellas'a yeni iki taze kuvvet gelmişti.
3. Hücum için seçilmiş düşman siperleri, üstün kuvvetlerle savunulmasının yanında irtibat hendekleri de kuvvetli birliklerle korunuyordu. Bu siperlerde gereğinden fazla düşman askerinin bulunmasının nedenini, yakalamış olduğumuz esirler, Türklerin bize karşı saldırma düşüncesinde buldukları biçiminde açıkladılar. Gerçekten sadece rastlantı eseri olarak, bir iki saat kadar Türk taarruzuna karşı koymuş olduğumuzu sonradan anladık. Edindiğimiz bilgileri doğrularcasına, ertesi sabah düşman, askerlerimizin hücum yaptıkları hattın sol tarafına doğru taarruz başladı. Türkler bu taarruzda, siperlerimizin içine girmeyi başardı ise de bunların tamamı ya öldürüldü ya da esir edildi. Geriye kalan düşman askerleri de ateşimize daha fazla dayanamayarak geriye çekildiler.

Benim güney bölgesindeki taarruzdan maksadım; başarabilirsek ilerlemek ve her şartta düşmanı sarıp, kuzeydeki birliklerine, imdat kuvvetleri yollamalarını engellemektir. Türklerin artık daha da güçlenmekte ve iyi bir düzen içinde gerçekleşmekte olan taarruzlarına aldirmayarak, daha önce detaylarını vermiş olduğum plânımı, uygulamaya sokmak üzere 7 Ağustos'da da taarruzlara devam ettim. 7 Ağustos taarruzlarından beklentilerim şunlardı. Maltepe Deresi ile Kanlıdere'nin batısındaki kolu arasında bulunan 800 yarda uzunluğundaki çift sıra Türk siperlerini zapt etmektir. Giriş ve kolaylaştırma tarzında olan bombardımanın ardından 125'inci tugayın askerleri sağda ve 129'uncu tugayın askerleri de solda olmak üzere, sabah saat 9.40'da hücum emrini verdim. Daha ilk aşamada, düşmanın savaşa olan arzusunu, şevk ve heyecanını gördüm. Savaşın ancak ve ancak, çok şiddetli ve kahramanca bir çarpışma neticesinde kazanılabileceğini anladım. Sağ tarafta ve merkezde, düşmanın ilk siper hattı zapt edilmiş ve küçük timler, düşmanı ikinci siper hattına kadar sürmüştü. Üzülerek söylemeliyim ki, bu askerler, Türk siperlerinde daha fazla duramayarak geri çekilmek zorunda kaldılar. Sol bölgede ise, pek az bir arazi elde edebilmiş olup, sabahın 11'inde o arazi de bize, çok pahalıya mâl olmuştu. Bu pahalıya mâl olan arazinin korunması gerekiyordu.

BAĞLAR ARASINDA BÜTÜN GÜN DEVAM EDEN ŞİDDETLİ BİR SAVAŞ.

Merkezde Alçitepe yolunun batı tarafında tahmini olarak 200 yarda uzunluğunda ve 100 yarda genişliğindeki bir bağın içinde sabahtan akşama kadar çok şiddetli bir savaş yapılmıştı. İlk hamlede bağın büyük bir kısmı elimize geçti. East Lancashire Askerleri, ele geçirdikleri bu araziye, düşmanın çok şiddetli karşı saldırılarına rağmen, kahramanca korudular. Düşman, çok sayıda askeri ile kısa aralıklarla hücumlarına devam etti ise de bu karşı hücumları neticesi oldukça ağır kayıplar verdi. Tugaylarımızın her ikisi de düşmanın bu taarruzlarına engel olmak için büyük zayiata uğradılar. Lancashire Fusiliers Alayı'nın 6 ve 7'inci taburlarının göstermiş olduğu harikulâde sabır ve metanet neticesi olarak gece sabaha kadar bağ elimizde kalmış ve savaştan dolayı zayıflamış olan hatlarımıza karşı, düşmanın çok sayıda askerle yaptığı taarruzlar, her defasında büyük kayıplar verdirilerek püskürtülmüştü.

8 Ağustos'da Tuğgeneral Sir Davies, 8'inci Kolordu'nun komutanlığını üstlenmiş olduğu gibi, Tümgeneral Douglas da 42'inci Tümen'in komutanlığını yeniden ele almıştı. Düşman bağda kazanmış olduğumuz araziye bizden geri almak ümidini her ne kadar kaybetmiş ise de, askerlerimiz, iki gün daha, çok zor şartlar altında kahramanlıklarını, azimlerini düşmana göstermeye mecbur kaldı. 48 saat devam eden bu şiddetli ve ümitsiz savaş, daha önceki çatışmalarda güçsüz bir hale düşmüş olan, bir çok seçkin subay ve askerini maalesef kaybına neden oldu. Bu bağ savaşı, taburlarımız ve savunma hatlarımızı zayıflatmış, ancak kuvvetlerimize büyük savaş tecrübesi kazandırmıştı. Lancashire Taburları'nın bu şiddetli taarruz ve dirençleri, büyük bir kayba uğramaları neticesini doğurduğu halde bu taburlar, asla çöküntüye uğramamışlardı. 8 Ağustos'da Türkler tarafından biri sabah 4.40'da diğeri akşam 8.30'da olmak üzere, hakikaten dayanılması çok zor olan şiddetli saldırılar yapılmış ise de her iki saldırı da süngü ile püskürtülmüştü. Türkler bütün gece ara vermeden bomba hücumunda bulunmuşlarsa da Lancashire Fusiliers Alayı'nın 6'ncı Taburu ile East Lancashire Alayı'nın 4'üncü Taburu, bağın doğudaki köşesinden bu taarruzlara şiddetle karşı koyarak düşmanı püskürtmeyi başarmışlardı.

VİCTORIA CROSS NİŞANI SAHİBİ BİR TEĞMEN, ÜÇ TAARRUZU PÜSKÜRTTÜ

Bağın kuzeye bakan köşesinde de aynı şekilde kahramanca ve ümitsizce bir çarpışma devam ediyordu. 19 Manchester Alayı'na mensup Teğmen Foschow'un bağlı olduğu kıta, değiştirildiği halde, kendisinin burada göstermiş olduğu kahramanlık ve cesaret ki, daha sonra Victoria Cross nişanıyla ödüllendirilmiştir, düşmanın yapmış olduğu şiddetli ve sonuç alıcı üç karşı taarruzun püskürtülmesinde onun kahramanlık ve göstermiş olduğu cesaretinin önemli payı olmuştur.

9 Ağustos günü işler durulmuş ve sükûnete geçmiş ve fena halde yorgun düşmüş olan asker, biraz dinlenme fırsatı bulmuştur. 12-13 Ağustos gecesi düşman ansızın, cidden müthiş ve karşı konulması çok zor bir hücum yaparak bağı geri almıştır. Fakat, 13 Ağustos'da bombacı askerlerimiz tekrar taarruz yaparak, bağı, Türklerin elinden kurtarmışlardır. Yapılan ateş siperleri, tel örgüleri ve mazgallar ile bağın savunması güçlendirilmiş ve o zamandan beri bağ, savunma hatlarımızın önemli yerlerinden birisi olarak elimizde kalmıştır.

İşte bu iki hücum, askerlerimizin asıl maksatlarına hizmet etmiştir. Hatta, kesin başarı olarak kabul edilmese bile, bu muharebeler, oldukça yararlı olmuş, düşmana karşı sadece şiddetli bir savaş yapılmakla kalmamış, Türk imdat kuvvetlerinin, asıl savaş sahalarına kadar geri çekilmelerine neden olmuştur. Sanki, İstanbul kapılarını zorlayacakmış gibi savaş eden, ancak görevleri gereği ikinci derecede taarruz yapmak durumunda kalan askerlerin hakkında, bir komutan, nasıl olup da övünüp iftihar etmez.

General Birdwood'un komutası altındaki kuvvetler tarafından Conkbayırı'na yapılan hücumdan ve 9'uncu Kolordu'nun Anafartalar Körfezi civarında karaya çıkmasından bahsedeceğim. Arıburnu bölgesinde görev alacak askerin yapacağı harekâtın plânları, en ince noktasına kadar General Birdwood tarafından düzenlenmiş ve tarafımdan da uygun bulunmuştu. Bu plân, verilen talimatın ana hatlarına mükemmel bir şekilde uyacak biçimde, hiçbir küçük ayrıntıyı dahi atlamadan, en ufak bir değişikliğe gerek görülmeyecek bir şekilde hazırlanmıştı.

Plân öylesine detaylandırılmıştı ki, değiştirilmesi gereken en ufak bir noktası bile çıkmamıştı. Bütün hazırlıklar ve yapılması istenilen tertibat, yalnız kolordu komutanlığı kurmay heyetinin çabalarıyla değil, burada görevli tüm askerler, işin bilincinde olarak yiyeceklerini, içeceklerini ve savaş malzemelerini adetâ esirler gibi taşımışlar, kurmay heyetinin plânlamış olduğu her ayrıntıyı büyük bir titizlik ve çabuklukla yerine getirmişler ve söz konusu hazırlıkları, 6 Ağustos'da

tamamlamışlardı. Yeniden karaya çıkarılacak olan askerlerin dinlenmeleri için, gerekli olan örtü çadırlarını tekrar kurmak, iç yollarını ve hendekleri yeniden kazmak, su ve diğer savaş malzemelerini depo etmek mecburiyeti vardı. Çünkü, Arıburnu'nda tutmuş olduğumuz bölge ile malzemelerin izni ölçüsünde karaya savaşçı asker çıkarmayı plânlamıştım. Bütün bunların tamamı, Avusturalya ve Yeni Zelanda askerleri tarafından sadece geceleri yapılmış ve düzenlenmişti. Bu askerler son derece yorulmuş oldukları halde gerektiğinde tüm bu işleri hiç şikayet etmeden yorgun, yorgun yapmışlardı.

Bu hazırlıkların hemen arkasından başlayan savaşlarda, kazanmış oldukları başarılar, gösterdikleri kahramanlıklar, bu askerlerin haklı ünlerini pekiştirmiştir. Her şeyden önce su problemi, Amiral ile General Birdwood'u ve beni derin, derin düşündürüyordu.

Anafartalar Körfezi'nin Anafartalar vadisine doğru ilerleyecek olan askerlerin bazı kuyular bulacakları, tahmin ediliyordu. Ancak Sarıbayır sırtları tepelerinde maalesef su bulunamadı!... Dolayısıyla önce birkaç günlük su, sahil boyunca bulunan sarnıçlara taşınacak ve oradan dağın yarı yolunda bulunan diğer sarnıçlara tulumbar ile basılarak ihtiyaç mahallerine sevk edilecekti. Su problemi için ikinci çözümümüzde şu şekilde olacaktı. Engbeli araziye ve düşmanın mukavemetine karşı koyan askerlerimizin susuzluk çekmesi, hem insan olarak hem de askerî açıdan kabul edilebilir bir mazeret olamayacağından dolayı, katırlar ile ihtiyaç duyulan bölgelere su taşınması yapılacaktı.

DÜŞMANA KARŞI YAPILAN TUZAKLAR GECE HAZIRLANDI.

4, 5, 6 Ağustos gecesi, yedek kuvvetler, en karanlık saatlerde, büyük bir sessizlikle, vapurlarla Arıburnu'na sevk edilmişlerdi. Orada düşman uçaklarının ve gözetleme mevkiilerinin nazarlarından gizli bir şekilde hazırlanan, düşman tarafından görünemeyecek yerlere büyük bir özen ve dikkatle yerleştirileceklerdi. Bütün deniz tarafı, Alçıtepe ve Düztepe üzerinden, Türklerin gözü önünde bulunuyordu. Düşman uçakları, Mondros'da veya Gökçeada'da kurulu olan her bir çadırı ve demirli duran her gemiyi rahatlıkla sayabiliyordu.

Tüfek ateşi altında bulunan, Arıburnu bölgesinin açık kumsallıklarına bakan tepeler ve yamaçlar üzerindeki Türk silahşörleri, karşı hatlarımızdan ancak yirmi ayak kadar uzakta bulunup Ege Denizi'ne bakıyorlardı. Dönemin, telli ve telsiz telgraf gibi, bütün modern haberleşme araçları, düşman tarafından başarılı bir şekilde kullanılıyordu. Bizde de, çıkartma harekâtını yöneten ve yönlendiren bütün talimat ve emirler, en küçük ayrıntısına kadar genel karargâhda düzenlenmiş ve bu sırada Kraliyet Donanması heyeti ile General Birdwood'un kurmay başkanı olan Tuğgeneral Sekeen'de hazır bulunmuştu. Aşağıda

ayrıntılarını vereceğimiz plânın ana hatları pervasızca uygulamaya konulmuştu.

Bu konularla ilgilenenlerin, düşmana böyle bir sahilde tuzak hazırlanması ve düşmanın gözü önünde, bu kadar büyük bir kuvvetin karaya çıkarılması ile karada üç gün boyunca saklı tutulmasının başarılması gibi, önemli bir faaliyetin, harp tarihinde henüz gerçekleştiğini duyduklarını zannetmiyorum.

General Birdwood'un emrinde bulunan kuvvetlerin miktarı yuvarlak bir hesapla, 37 bin tüfek ile 82 toptan ve denizde de 2 kruvazör ile 4 monitör, 2 torpidobot muhribinden oluşuyordu. Plân gereğince askerler, başlıca iki büyük parçaya ayrılacaktı. Arıburnu bölgesini mevcut durumuyla elde tutmak ve burada cepheden taarruz yapmak görevi, Avusturalya Tümeni'yle 1'inci ve 3'üncü Hafif Süvari Tugayı'na ve bir de 49'uncu Tugay'ın 2'inci Taburu'na verilmişti. Conkbayırı yamaçlarına hücum görevi de, 1'inci ve 3'üncü Hafif Süvari Tugayı dahil olmak üzere Avusturalya ve Yeni Zelanda Tümeni'ne, 5 tabur eksik olmak üzere 29'uncu Hint Piyade Tugayı'na ve bir de Hint Dağ Topçu Tugayı'na verilmişti. 10'uncu Tümen'in 29'uncu Tugayı, 1 Taburu eksik olmak üzere 38'inci Tugay ile beraber, yedek kuvvetler olarak bırakılmıştı.

TEKÇAM ÇAMLIGI'NDAKİ SİPERLERE HÜCUM.

Çok fazla karışık ve birbirine bağlı olan bir sürü harekâtı, en basit ve kolay yoldan gerçekleştirmek için, önce, elde tuttuğumuz Arıburnu bölgesinde bir cephe taarruzuna girişmek, sonra da hücumu daha uzakta bulunan bayır ve yamaçlara kadar sürdürmek gerekiyordu. Ağustos'un 4, 5, 6'ıncı günlerinde düşmanın sol yan ile merkezdeki mevzileri, çok şiddetli bir bombardımana tutulmuş ve 6 Ağustos öğleden sonra, düşmanın Tekçam Çamlığı'ndaki çok iyi gizlenmiş müthiş makineli tüfeklerine karşı şiddetli bir hücum yapılmıştı. Buraya saldırmamızın asıl nedenini ise düşmanın dikkatini, sağ yanına yapacağımız ana hücumdan çekerek, çamlığa yoğunlaştırmak ve yedek kuvvetlerini burada kullanmaya mecbur etmek düşüncesi oluşturuyordu. Tekçam Çamlığı, Eceabad yolu üzerinde büsbütün ayrı bir mevki olmakla beraber, Türklerin başlıca su kaynaklarından birisine hâkim ve tabya şebekelerinden ibaret bir arazi idi. Buranın korunması düşman için çok önemli olduğundan düşman, saldırılarımıza şiddetle ve inatla karşı koymaktan vazgeçmiyordu. Yaptığımız hücum da zaten bu amaçla yapılıyor, düşmanın endişe ve inadını en yüksek noktaya çıkartmada oldukça başarılı oluyordu.

Bir ovanın güneybatı sonunda bir dayanak noktası oluşturan işte bu Tekçam Çamlığı, bizce, Pimple adı verilen siper hattımızın teşkil etmiş olduğu köşenin tam karşısında ve 60 ilâ 120 yarda mesafede gayet

sağlam bir mevzi idi. Buradaki Türk siperleri, dikenli ve demir teller ile korunmuş, üstleri örtülmüş oldukları halde, kuzeyde Johnston's Jolly adı ile de andığımız diğer bir noktaya dayanıyordu. Bu siperler, birbirleriyle çok sayıda irtibat hendekleriyle de doğuda ve güneyde bulunan diğer ileri mevzi ile bağlantılı idi. Hücum cephesi, 220 yarda uzunluğunda olup, kuzeyden ve güneyden müthiş bir yan ateşine, tam karşıdan açıktı.

Hücum plânımız ise şu şekilde idi. Plân, 1'inci Avusturalya Tümeni'ne komuta eden Tümgeneral Walker tarafından büyük bir dikkatle hazırlandı. Bu taarruzun büyük bir başarı ile gerçekleşmesinde en büyük pay, plânın bu özenli ve dikkatli hazırlanmasındadır.

Öğleden sonra saat 4.30'da Tekçam Çamlığı ile civarındaki siperlerin devamlı ve şiddetli bir surette bombardıman edilerek buradaki savaş başladı. Kraliyet savaş gemilerinden Bacchante kuzeydoğu ve doğudaki vadileri, monitörler de Kabatepe'nin güneyindeki düşman bataryalarını, topa tutarak savaşa katıldılar. Hücum, Tuğgeneral Smythe'in komuta ettiği 1'inci Avusturalya Tümeni tarafından yapılacaktı. Saat tam 5.30'da 2, 3 ve 4'üncü Avusturalya Taburları hücumu başladılar. Bu harekâta 1'inci Tabur, tugayın yedek kuvvetlerini oluşturuyordu.

AVUSTURALYALILARIN YILMAZLIĞI.

Askerlerimizden iki sıra, bir anda siperlerinden derhal sıçradılar ve üçüncü sıra da bunları pek yakından takip etti. Ortaya çıkan savaş manzarası, cepheden iki taraftan dolu gibi yağın top ve tüfek mermileriyle gelen ölüme karşı, düzenli bir karşılaşma şeklinde idi. Avusturalyalılar, düşman siperlerine ulaşmaya kesin karar vermiş olduklarından bu esnada sabır ve azmin en güzel örneklerini sergilediler. Bunun sonucu olarak, dikenli tellerden yapılmış engeller ele geçirilmişti. Öyle müthiş bir an geldi ki, siperlerin içine, beden olarak girmenin mümkün olmadığı görülmüştü. Kalın çam kalaslarından yapılmış kirişler ile üzerleri örtülmüş olan bu siperler, içlerine girmek isteyenlerin bütün çabalarını boşa çıkarıyor, mazgal deliklerinden etrafa ateş saçmaya devam ediyordu. Küçük gruplar halindeki askerlerimiz, çam kalaslarını elleriyle tutup kaldırarak Türkler ile ağzına kadar dolu olan galerilere dalıyorlardı. Galerilerde kıran kırana ve boğaz boğaza bir savaş hüküm sürüyordu. Öğleden sonra saat 5.47'de 3'üncü ve 4'üncü Taburlar, Türklerin can damarını yakalamışlardı. Birkaç dakika sonra ihtiyatta bırakılmış olan 2'inci Tabur da hücumu başlamış, Türkleri, sürüp çıkararak, öldürerek veya esir ederek siperlerin büyük kısmını ele geçirmişti.

2, 3 ve 4'üncü taburların yedekte kalan bölükleri, hücum eden askerleri takviye etmişler ve öğleden sonra 6.20'de, yedekte kalan, 1'inci

tabur da durumu daha iyileştirip sonuca bir an önce ulaşmak için ileriye sürülmüştü.

Türkler, bu önemli mevzilerinin zapt edilmiş olmasını içlerine sindiremediklerini, tahammül edemeyeceklerini, her mevzide göstermiş oldukları gibi, bu mevzide de pek açık bir şekilde, derhal harekete geçerek gösterdiler. Öğleden sonra saat 7'de hem kuzeyden hem de güneyden şiddetli bir karşı taarruza başladılar. Süngü takmış askerlerden oluşan düşman savaş safları, dalgalar halinde birbirinin ardından ileriye atıldılar. İyi nişan alarak topluca attıkları bombalar, siperlerimizin bir kısmında ne zaman bir boşluk ortaya çıkarsa, subay ve askerlerimizin yoğun çabalarıyla bu eksiklikler, giderilip siperlerimiz tamir edildi.

GECE GÜNDÜZ DEVAM EDEN SAVAŞ.

Düşman, dinlenmek ve nefes almak için bize pek az bir zaman bıraktı. O gece, 1.30'da savaş yeniden başladı. Bomba sağanaklarının hemen ardından, kuvvetli Türk birlikleri, bağlantı hendeklerinden arılar gibi fırladı. Bu karşı taarruzları, yedi saat devam etti. Türk esirlerinin çokluğu, harekâtımızı zor durumda bırakmasına ve tehlike arz etmelerine rağmen bu süre içinde, siperler yapmaya devam ettik. Bu ümitsiz ve şiddetli Türk karşı saldırıları, her ne kadar püskürtüldü ise de Avusturalyalılar da çok büyük kayıplara uğramaktan kurtulamadılar. Bu karşı Türk saldırılarında, 3'üncü Tugayın ihtiyatı olan 12'inci Taburun bir kısmı, pek şiddetli ve adeta göğüs, göğüse savaş yapmaya mecbur kaldı.

Oniki saat sonra yani 7 Ağustos günü öğleden sonra saat 1.30'da, düşman tarafından yeni bir hücum yapılmış ve öğleden sonra beşe kadar, bu hücumlar aralıksız devam etmiştir. Türkler gece yarısı tekrar taarruza başlamış, seher vaktine kadar bu saldırılarını sürdürmüşlerdir. Bu son karşı taarruzlarında, 4'üncü Taburumuz, ilk hücumda işgal etmiş oldukları araziye, bomba ve yoğun ateş altında, kısmen terke mecbur kalmışlar fakat, sonradan komutanları bulunan Yarbay Mak Nahten'in yönetiminde siperlere girmiş olan her bir Türk'ü öldürmeyi veya kaçırmayı başarmışlardır.

8 Ağustos'da, Türklerin bomba sağanağına ara verdikleri anlardan yararlanarak siperler güçlendirilmiştir. Ancak komutanlarını yitirip çok ağır zayıyata uğramış olan 2'inci Tabur da daha fazla dayanamayarak geri çekilmiş bu Taburun yerine, 2'inci Piyade Tugayının yedekleri olan 7'inci Tabur konulmuştur.

9 Ağustos sabah saat 5'de düşman, kuzeyden bir şaşırtma hücumu yaptıktan sonra, doğudan ve güneydoğudan daha kapsamlı bir taarruza girişmiştir. 8'inci Tabur, bu hücumun bütün şiddetine maruz kalmasına rağmen o kadar sert ve umulmadık bir şekilde karşılık vermiştir ki, daha sabah saat 7.45'de düşman taarruz saflarında, yığılılık ve çöküntü

alâmetleri görülmeye başlamıştır. Bu durum, karşılıklı taarruzlara bir son vermemiştir. Bütün gün ve gece zaman, zaman artan bomba saldırıları, avcı askerler tarafından açılan ateşler şeklinde 12 Ağustos'a kadar sürüp gitmiştir. Sonuçta işgal etmiş olduğumuz yerler, bizde kalmıştır. Son büyük Türk taarruzunda, düşman topçu ateşinden uğramış olduğumuz kayıp çok ağır olmuştur. Biz de, mevzîlerin bize geçtiği zamandan beri, gece gündüz düşmanın ateşine karşılık olarak, topçularımızla ve bomba saldırılarıyla elimizden gelen karşılığı verdik.

AVUSTURALYALILARIN ŞEREF DUYACAĞI KİŞİLER.

Tekçam Çamlığı, yukarıda ifade etmeye çalıştığımız şekilde elimize geçmişti. Türkler, burada çok sayıda ve yüksek ateş gücüne sahip bulunuyorlardı. Buna rağmen, savaşa yeni girmiş tecrübesiz ve sayıları ancak iki bin tüfekliden ibaret olan ve yalnız iki zayıf taburla takviye edilmiş kuvvetsiz bir Avusturalya Tuğayı, düşmanın büyük çoğunluğunun gözü önünde burayı zapt etmeyi başarmış ve altı gün kesintisiz devam eden şiddetli düşman karşı saldırılarına dayanıp, adetâ siperlerini mengene gibi kavrayarak canları pahasına, bu toprakları bırakmamışlardır.

Bu başarıda en büyük pay, hiç şüphesiz Tuğgeneral Smyth ile tabur komutanlarıdır. Asıl hücum esnasında, subay ve askerlerin göstermiş oldukları cesaret, sabır ve kahramanlık, Avusturalyalılar için kıvanç duyulacak özelliklerdir. Yorgunluklarına, ağır kayıplarına ve düşmanın yağmur gibi yağdırdığı mermiler ile attığı bombaların şiddetine rağmen bunların, zapt etmiş oldukları araziye elde tutmak için göstermiş oldukları kahramanlık, bırakınız savaşa ilgisi olmayan askerleri, bizzat başka cephelerde dövülmüş olan askerlerin bile gıpta ettikleri bir cesaret timsali olmuştu. Bu savaşın başlangıcından sonuna kadar, topçu ateşinin himayesi pek güzeldi. Türkler, Avusturalyalıları tam belinden kavramak için harekete geçtiklerinde, Binbaşı Sykes'in komutası altında bulunan 2'inci Yeni Zelanda Bataryası'nın seri ve isabetli ateşi, onlara engel olmuştu. Düşman topçuları tarafından her ne kadar topraklarımızın tabyalarına doğrudan ateş açılmışsa da topçularımız kendi açılarından uygun olan hiçbir fırsatı kaçırmamışlardı. Çok korkunç bir halde olan siperlerin içlerinde meydan gelen göğüs, göğüse savaşlar uzamış, siperler gözün görmek istemeyeceği insanın içini kaldırıcı manzaralar sergilemeye başlamışlardı.

Bir tarafta, sekiz Türk ile altı Avusturalyalının, birbirlerini nasıl süngüledilirse öylece yerde yattıklarını görebiliyordunuz. Çarpışan askerlere yer açmak üzere cesetler, tüneller içine sıra, sıra istif edilmişti. İlk andaki düşman karşı taarruzunun azaldığı bir anda, Türkler ile

askerlerimizden oluşan bin kadar ceset, siperlerin dışına sürüklenip çıkarılmışlardı.

Bu çatışmalarda, kaybımızın oldukça yüksek olmasına rağmen bizim de, memnun olduğumuz bazı yönler vardı. Bunlardan birincisi, düşman kayıplarının bizim kayıplarımızdan çok fazla olması idi. Düşman, yanaşık düzende yoğun kitleler halinde arılar misâli, karşı bayır ve yamaçlardan yukarıya doğru hücum ediyordu. Bu sürüleri, makineli tüfek ve toplarımız ateş ederek ekin gibi biçiyordu. İkincisi de, Tekçam Çamlığı'na yapılmış olan hücumun, düşman yedek kuvvetlerini buraya çekmesi ve bunun neticesi olarak, Anafartalar Körfezi'ne yapılan çıkartma harekâtına, düşman tarafından pek zayıf bir direnişle karşılık verilmesidir. Bu, Sarıbayır'a karşı yapmış olduğumuz saldırıda az düşmanla savaşmamız sonucunu da beraberinde getirmiştir. Bu zaferde, düşmandan 137 esir, 7 makineli tüfek ve çok sayıda cephane ile savaş malzemesi ele geçirilmiştir.

ARIBURNU'NDAN YAPILAN CEPHE HÜCUMU.

Arıburnu bölgesinden yapılan diğer cephe taarruzları, Tekçam Çamlığı'ndaki taarruzlar kadar başarılı olamamıştır. Bu hücumlar, ancak yüksek sırtlar üzerinde gerçekleşmekte olan savaşlara, düşman yedek kuvvetlerinin gönderilmesine engel olmak gayesini bir noktaya kadar gerçekleştirmişse de bize, bir karış bile arazi kazandırmamıştır. Savaş hattımızın sağ tarafında bulunup Alman Subayı Siperi adı verilen bir siperle karşı Türkler, 6-7 Ağustos gece yarısı hücum etmişler ve yine merkezimizde bulunup Mehmet Çavuş ve Kılıç Bayırı adları verilen mevzilere karşı da 7 Ağustos sabah 4.30'da bir baskın yapmışlardır. 2'inci Avusturalya Tugayını meydana getiren askerler, baskına karşı ellerinden geleni göstermişlerdir. Yüksek Sırt Tepesi'nden koşup gelen kahraman askerlerin dörtte üçü yok olmasına rağmen, 8'inci Hafif Süvari erleri Türk hücumlarını püskürtmeyi başarmışlardır. Her ne kadar Türk siperlerinin bazı kısımları, elimize geçmişse de düşmanın gizlenmiş makineli tüfekleri, şiddetli ateş açmış ve elde edilen yerlerin korunmasını imkânsız hale getirmiştir. Fakat, bütün gün süren savaşlarda göstermiş olduğumuz kahramanlıklar, Düztepe'de bulunan Türk yedeklerinin Arıburnu bölgesini çeviren cephe hattında gösterdikleri başarıları ve genelde uğradığımız yenilgileri, örtmeye yetmedi.

Sarıbayır Tepeleri'ndeki gece taarruz hareketleri, ana taarruzun ilk adımı olması nedeniyle diğer taarruzlardan ayrıcalık taşır. Taarruz hareketlerinin daha iyi anlaşılması için, bölgenin coğrafyası hakkında biraz bilgi vermenin yararlı olacağı düşüncesindeyim.. Bilindiği gibi Sarıbayır Tepeleri hattı, denize paralel olarak devam eden Arıburnu bölgesindeki alçak tepelere hâkim bulunan bir takım sivri tepeler olup, en

yüksek tepeden, karaya çıkartma için uygun sahile doğru inip gider. Ana sırttan kumsallık seviyesine doğru girintili çıkıntılı inip giden bu tepeler, sık çalılıklar ile kaplı ve sellerin meydana getirmiş olduğu derin hendekler ile birbirlerinden ayrılmıştır. Conkbayırı'na çıkan bu hendeklerden birine Çaylakdere diğetine de Sazlıdere adı verilmiştir. Diğere bir sel yolu da 305 rakımlı Kocaçimen Tepesi'ne kadar devam eder ki, bütün sırtın en yüksek tepesidir. Bu tepeye de Ağıldere ismi verilmiştir.

BÜYÜK TAARRUZUN PLANI NASIL HAZIRLANDI.

Yukarıda anlattığım olayların tamamı, yapmayı düşündüğümüz büyük taarruz için hazırlık ve alt yapıyı oluşturmak amacıyla düzenlenmiş küçük çaplı askerî hareketlerdi. Artık büyük taarruzun zamanı gelmişti. Büyük taarruzda asıl maksadımız, ana sırtın zirvesi boyunca iki kol asker yerleştirmektir. Ancak arazinin doğal yapısı ve düşmanın yerleşimi göz önünde bulundurularak gaye için gerekli olan yerleşim plânları, iki aşamalı olarak yapılmıştır. Bu taarruzun tam bir başarıya ulaşması için, ikinci derece önemli olan küçük ve yardımcı saldırılar yapmaya mecbur idik. Taarruz plânı özet olarak şu şekilde hazırlanmıştır.

1. Sağ taraf işgal kuvvetleri kolu, Pilav Tepesi'yle Çaylakdere ve Sazlıdere arasındaki tepelerle hâkim olan diğere düşman mevzilerini zapt edecekti. Bu girişim başarılı olduğu takdirde, hendekler taarruz kolları için açık kalacak, aynı zamanda sol taraf işgal kuvvetleri kolunun sağ yanıyla, Sarıbayır anasirtini tutmakta olan düşmanın ara yerine girerek kesinti oluşturacaktı.
2. Sol taraf işgal kuvvetleri kolu, Pilav Tepesi'nin 1400 yarda kadar kuzeyinde bulunan Damakçılık Bayırı ismi verilen bir tepelyi zapt etmek üzere kumsallık boyunca kuzeye doğru yürüyecekti. Bu harekât başarılı olursa, Küçükkemikli Burnu'nun güneyinde karaya çıkarılan 9'uncu Kolordu ile irtibat kurmak mümkün olacak ve aynı zamanda Ağıldere'ye tırmanmakta olan sol taraf hücum kolunun sol yanını, Anafarta Vadisi'nden gelecek düşman askerine karşı da himaye edecekti.
3. Sağ taraf taarruz kolu, Conkbayırı sırtına saldırmak üzere Çaylakdere ve Sazlıdere'ye doğru hareket edecekti.
4. Sol taraf taarruz kolu, Ağıldere'ye ilerleyecek ve bütün tepelerin tamamının en hâkim noktası olan 305 rakımlı Kocaçimen Tepesi'ne hücumla sağ taraf taarruz kolunun cephesine kadar uzayacaktı.

Bu büyük taarruzu kısaca özetlemek gerekirse denilebilir ki, üç dere üzerinden yürüyerek en yüksek tepelyi şiddetli bir hücum ile zapt edecek olan iki taarruz koluna, iki işgâl kuvveti yardım edecekti. Bu işgal kuvveti kollarından biri, hâkim tepelerdeki düşman mevzilerini zapt ederek önce

dere ve hendeklerin uygun olanlarını açacak sonra da kumsallık boyunca ilerlemekte olan diğer işgal kuvvetleri kolunun sağ yanını koruyacaktı. Diğer işgal kuvvetleri kolu ise, Damakçılık Bayırı ismi verilen tepeyi zapt edinceye kadar kuzeye doğru yürüyecek ve aynı zamanda Küçükkenikli Burnu'nda karaya çıkarılmakta olan 9'uncu Kolordu'nun çıkartma harekâtına yardımcı olacak ve Sarıbayır'a komşu olan taarruz kolunun Anafarta Vadisi'ndeki sol yanını üstün düşman kuvvetlerine karşı koruyacaktı.

KOMUTAYI ELİNDE BULUNDURAN BEŞ GENERAL.

Bu büyük hücumun tamamı, Avusturalya ve Yeni Zelanda Tümeni'ne komuta eden Tümgeneral Sir Godley'in idaresine verilmişti. İki işgal kuvvetleri kolu ile iki taarruz kuvvetleri kolunun komutanlarıyla kuvvetleri aşağıdaki gibi düzenlenmişti.

Sağ taraf işgal kuvvetleri kolu, Tuğgeneral Russel'in komutasında bulunup New Zealand Mounted Rifles Alayı , Maori Müfrezesi ve Yeni Zelanda topçu askerlerinden oluşuyordu.

Sağ taraf taarruz kuvvetleri kolu; Tuğgeneral Johnston'un komutasında olup, Yeni Zelanda Piyade Tugayı, bir takım eksik olmak üzere Hint Dağ Bataryası ve Yeni Zelanda İstihkâm Kıtaları'ndan bir bölükten ibaretti.

Sol taraf işgal kuvvetleri kolu; Tuğgeneral Travers'in komutasında olup, 40'inci Tugay'ın karargâh askerleriyle 72'inci Sahra Bölüğü'nün yarısı, South Wales Borderers Alayı'nın 4'üncü Taburu ve Wiltshire Alayı'nın 5'inci Taburu'ndan oluşmakta idi.

Sol taraf taarruz kolu, Tümgeneral Cox'un komutasında olup, 29'uncu Hint Piyade Tugayı, Hint Dağ Bataryası, bir takım noksan ve Yeni Zelanda İstihkâm kıtalarından bir bölükten ibaretti. South Lancashire Alayı'nın 6'ıncı Taburu , Çaylakdere'de bulunup Welch Alayı'nın 8'inci İstihkâm Taburu, 29'uncu Piyade Tugayı ve Ağıldere'de bulunmakta olan 72'inci Sahra Bölüğü'nün yarısı da Tümenin yedeklerini oluşturuyordu.

Sağ taraf işgal kuvvetleri kolu, hatırlanacağı gibi, Sazlıdere ile Ağıldere'ye hâkim olan düşman mevzilerini zapt edip Conkbayırı sırtlarına kadar uzanacaktı. Bu amaca ulaşmak için, sağ yandaki Old 3 numaralı karakol mevkisiyle Pilav Tepesi'nde bulunan Türkleri, buradan söküp atmak gerekiyordu. Pilav Tepesi'ne bir üçgenin sırtına kadar benzer bir dil ile irtibat kurmuş olan Old 3 numaralı karakol mevkisi, 2 ve 3 numaralı ileri karakollarımızın bulunduğu mevzilere doğru hafif bir meyil ile aynen üçgen bir tepe üzerinde bulunduğu hissini vermektedir.

Burasının Türklerin elinden 30 Mayıs'da alınmasından beri, askerlerimiz, bu hâkim noktanın geri alınamaz bir tabyaya dönüştürülmesi için, bol malzeme harcaşarak çalışmaktan

kaçınmamışlardı. Pek güçlü bir şekilde kuvvetlendirilmiş olan iki ateş siper hattı hazırlanmıştı. Güney cephesi de güçlendirilmişti. Zira, güney cephesi bu mevzilere ulaşmak için en elverişli yoldu. Buradaki mevzilerde bulunan siperlerin üstleri, kalın ağaç keresteleriyle örtülmüş olduğundan Çıplakdere ile Sazlıdere'nin her ikisinden de gelecek olan taarruzlara karşı, savunma kuvvetlerine, büyük avantajlar sağlıyordu.

TÜRLERE BİR TABYAYI ELLERİNDEN ÇIKARMALARINI TALİM YAPTIRMAK.

Pilav Tepesi dik, yarlı ve zirvesi zor bir tepe olup, deniz seviyesinden 400 ayak yüksekliktedir. Tepenin yarıları çok dik ve ulaşılması zor bir konumda olmasına rağmen, ötede beride sellerin meydana getirdiği sık çalılıkların örttüğü hendekler bulunup, düşman siperlerinden açılan ateşin altında, uçurumlar ile dolu yarlara doğru son derece istikrarsız bir mevzi oluşturuyordu. Tepenin üzerindeki küçük yayla, siperler ile tamamen kaplanmış bu siperler de Sarıbayır sırtının eteğinde bulunup, Şahinsırtı Dili ismi verilen yerdeki irtibat dehlizleriyle bağlantı sağlanmış idi. Savaş hilelerimizin arasında, savaş gemilerinden Colen tarafından yardım ve himaye gören Anzak askerleri, yalnız silah kuvvetiyle işgali mümkün olan Old 3 numaralı karakol mevzisini zapt etmek için, epey bir zamandan beri özel bir taktikle Türkleri alıştırıyorlardı. Colen, her gece saat tam 9'da tarama projektörlerinin parlak ışıklarını tabyaya çevirerek tam 10 dakika ateş açardı. Sonra 10 dakika aranın ardından 9.20'de başlayıp tam 9.30'da ikinci bir aydınlatma ve bombardımanın ardından saldırı sona ererdi.

Bu bombardımandan amacımız, birbirinin ardından sürekli aynı hareketleri, aynı saate tekrarlayarak düşmanı alıştırmaktı. Gerçekten de düşman, öylesine alışmıştı ki, tarama projektörlerinin ışıklarını görür görmez, tabyalarını terk ederek bombardımanın sonuna kadar siperlerinin dışında beklerlerdi. Fakat, olayın gerçekleştiği 6 Ağustos gecesini, tarama projektörleri ışık hüzmelerinin diğer yerlerde meydana getirmiş olduğu koyu karanlık içinde görülmeyecek sahalarda, yerlerde sürünen askerlerimizin sesleri, tarakalı top sedaları arasında boğulup gitti. Yani sağ taraf işgal kuvvetleri kolu, Türk siperlerinin önlerine gelmişti. Akşam, saat 9.30'da tarama projektörleri, açılır açılmaz, çalılıklar arasında yatan askerlerimiz boş siperlere yağmur gibi yağarak burayı ele geçirdiler. Gece yarısından bir saat önce bu civarda bulunan bütün siperler elimize geçmiş bulunuyordu. Türklere yaptırdığımız antremanların karşılığını almıştık!...

Old 3 numaralı karakol mevzisini bu şekilde ele geçirildikten sonra, sağ taraf işgal kuvvetleri kolunun geri kalan erleri, Yaylatepe'yle Çaylakdere'ye hücum ettiler. Akşam saat 8'de en kuzeyde bulunan mevzi

içindeki makineli tüfekte beraber zapt edildi. Gece yarısını bir saat geçe de, yamaç ve derelerden oluşan ve her tarafı siper şekline dönüştürülmüş bulunan Yaylatope'nin tamamı elimize geçmişti.

Çaylakdere'ye karşı girişilen hücum, bu kadar problemsiz olarak halledilemedi. Hakikaten düşmanın beklediğinden daha şiddetli ve arzulu bir taarruza başlandı. Geceleri ileriye doğru saldıran küçük bir kol, kendisini nehrin yatağından örneği görülmeyen bir yükseklikte sarp ve çetin bir yerde dikenli tel engelleri arasında sağa sola kıpırdayamaz halde buldu. Kısaca eğer bir çıkış yolu varsa o da dere yatağı idi. Bu engeller Çaylakdere'ye karşı açılmış olan düşmanın son derece kuvvetli ve sağlam siperleriyle çevrilmişti. Burada Otago Mounted Rifles Taburu askerlerinden olan seçkin erler, birçok cesur arkadaşlarını ve en kahraman yiğitlerini kaybettiler. Ancak, ümitlerin her şeyden tam olarak kesildiği biranda, Yüzbaşı Şera'nın itidâli ve olağanüstü cesareti sayesinde, Yeni Zelanda istihkam kıtalarından bir tim, Keytpahp cengâverlerinin gerçek çocukları olduklarını hakıyla ispat eden Maori'lerin yardımı ile bu müthiş engeller arasından geçebilecek kadar kendilerine bir yol açabildiler. Sağ taraf taarruz koluna karşı konulamayacak şekilde Çaylakdere ağız açılmış oldu.

GENERAL RUSSELL'İN KOMUTASINDA BULUNAN YENİ ZELANDALILAR PİLAV TEPE'DE

Colen savaş gemisinin şiddetli bir bombardımanının ateş korumasında olarak Pilavtepe'ye aynı zamanda bir taarruz yapıldı. Hiçbir general barış zamanındaki manevralarda bile, bu derece bir gözüpeklik göstererek bir hücum yapmaya kalkışmasını askerlerinden asla isteyemez. Pilavtepe'nin yan tarafları o derece diktir ki, insana, dağın zirvesi gövdesine doğru bel vermiş hissini verir. Ancak "insanların çabalarıyla dağın kaleleştirilmesi" kuralına uygun olarak bu zor vazifeyi yapacaktık. Türkler, hakikaten cesurca ve kahramanca bir surette çarpıştılar.

Pilavtepe'nin zirve konumu, bizim seferberlik kurallarına göre "piyade için çıkılması imkânsız" bir zirvedir denilmişti. Fakat, ne Türkler ve ne de tepenin sarp zirvesi, o gece, ne General Russell'i ve ne de emri altındaki Yeni Zelanda askerlerini azim ve kararlarından çevirebildi. Savaşlarda öyle anlar ortaya çıkar ki, böyle zamanlarda hayat, bir leş derecesinde kalır. İnsanlar, kendi canlarını hiçe sayarak, normal fertlerin yapamayacağı işleri başarırlar. İmkânsız olan herşeyi mümkün hale getirecek fedakârlıklarda bulunurlar. İşte bu geceki hâl, böyle bir olağanüstülük içinde gerçekleşen bir durumdu. Hendekler ile desteklenmiş olan bayır ve yamaçların tepeleri gece yarısı geçilmiş ve dağın zirvesindeki yayla da zapt edilmişti. Silahın kazanmış olduğu bu şan ve şerefli başarı ile, sağ taraf işgal kuvvetleri kolunun görevi sona

ermiş bulunuyordu. Bu kolun yapmış olduğu taarruz, sadece süngü ve bomba ile gerçekleştirilmişti. Özel bir emirle askerlerin fişeklikleri boşaltılmıştı. Bu saldırıda hiçbir tüfek ateşi yapılmamıştı. 150 kadar savaş esiri, birçok tüfek, malzeme ve cephane ele geçirildi. General Russell ile maiyetinde bulunan subay ve erler hakkında, ne söylene azdır. Bu öyle bir büyük başarıdır ki, yaşanmadıkça kıymeti anlaşılamaz.

Sağ taraf taarruz kolu, gece yarısı güneydeki iki dereye Sazlıdere ile Çıplakdere'ye girmişlerdi. Gece yarısını birbuçuk saat geçe burada, Şahinsırtı denilen yerdeki siperlerin zaptı için şiddetli bir saldırı başlamakla beraber, Çıplakdere'ye doğru hücum eden kol da düşmana karşı olan vadiye doğru ilerlemeye devam ediyordu.

YENİ ORDUNUN NELER BAŞARABİLECEĞİNE DAİR BİR ÖRNEK.

Tuğgeneral Travers'in komutasında bulunan sol taraf işgal kuvvetleri kolu, sahil boyunca 3 numaralı ileri karakoluna doğru yürüyüş yaptıktan sonra, Yaylatepe'ye yapılan taarruzun yoğunlaşmasının ardından, yönünü kuzeye doğru çevirdi. Çıplakdere temizlenir temizlenmez, hâlâ zapt edilememiş olan Yaylatepe'den düşman askerlerinin açmakta olduğu yan ateşine aldırmandan Ağıldere'nin ağzına doğru yürüdü. Bu harekâtın kısa bir sürede başarı ile sonuçlanması, ileri karakol vazifesiyle görevli South Wales Borderers Alayı'nın 4'üncü Taburu'na komuta eden askerinin dirayetinin eseridir. Önceden plânlanmış mevkiye kadar bulunan her Türk siperi, bu tabur tarafından birer, birer zapt edilerek bütün kol, tereddütsüz Damakçılıkbayırı'na dayandı. Bir çok Türk siperi, süngü ile işgal edildi. Gece yarısı 1.30'da tepenin büyük kısmı işgal edilerek bu şekilde Arburnu'ndan yapılacak hücumun sol arka tarafı emniyete alınmış oldu.

İyi bir komutanın idaresi altında olan yeni ordunun neler yapabileceğine dair cesaret veren bir örnek ortaya çıkmış oldu. Hiç bilmedikleri bir arazi üzerinde yan ateşlerine maruz kalarak ve gece karanlığında yürüyüş yaparak, yıldızların saçtığı hafif ışıklar arasında ses çıkarmadan duran askerlerin, en büyük düşmanı olan, şüphe ve hayaletler tarafından koruma altında bulunan, diğer bayır ve yamaçların tepesine, süngü hücumu yapmak kadar, bu acemi askerleri zorlayıcı ve sıkıntıya sokucu tuhaf ve sıkıntılı bir iş düşünülemez.

Sol taraf taarruz kolu, gece yarısını yarım saat geçerek, Çıplakdere'yi geçip sol taraf işgal kuvvetlerinin arkasından Ağıldere'ye dahil oldu. Burada Türkleri, hakikaten pek gafil bastırmıştık. İki Türk subayı, gecelik pijamaları ile yakalanmıştı. Düşmanın, silah ve mühimmatı, her tarafta darma dağınık bir halde duruyordu. Büyük hücum, her yerde şiddetini artırmıştı. Halbuki, arazinin yapısı itibarıyla

tepelere tırmanmadaki zorluk, Arıburnu bölgesindeki keçi yollarından inip çıkmakta ustalaşmış olan subay ve erlerde dahi kendini göstermeye başlamıştı. Gecenin karanlığı, çalılıkların süngü gibi sık olması, dik yarıların üzerine doğru yerlerde sürünerek çıkmanın vermiş olduğu sıkıntı, serseri kurşun yağmurundan yakayı çabuk kurtarabilmenin verdiği stres gibi büyük zorluklar, askerlerimizin güç ve kuvvetlerini azaltmayıp bilâkis artırmıştı. Sonuçta taarruz kolu Ağıldere'den yukarıya biraz ilerledikten sonra, iki kısma ayrıldı. İlerleyen 4'üncü Avusturalya Tugayı, boğaz boğaza, göğüs, göğüse şiddetli savaşlar yapıp 305 rakımlı Kocaçimen Tepesi'ne varmak üzere Ağıldere'nin kuzeyindeki kollarından en kuzeyine kadar vardı. 29'uncu Hint Piyade Tugayı da Sarıbayır yamaçlarından biri olan bizce Besimtepe adıyla bilinen tepeye hücum etmek üzere Ağıldere'nin güney koluyla bunun kuzeyinde bulunan yamaç ve bayırlara tırmandı.

ZAFERDEN ÇEYREK MİL UZAKTA

Sabah olmuş ve tepeler hattı henüz elimize geçmemişti. Dolayısıyla yapılmış olan işler dikkate alınacak olursa sol taraf taarruz kolunun hayret verici bir şekilde ilerlemiş olduğu anlaşılıyordu. 4'üncü Avusturalya Piyade Tugayı, Ağıldere'nin kuzeyinde bulunan Azmakdere'nin kenarında bulunuyordu. 29'uncu Hint Piyade Tugayı da Conkbayırı'nın altında bulunan çiftliğin batı tarafındaki sırt ile kuzeydoğuya uzanan dili elinde tutmakta idi. Düşman sırttan sırtta atılmıştı. Hücum tekrarı yapmak için, son derece müsait bir hattı, elimizde tutuyorduk. Askerlerimizin yorgunluğunu göz önünde tutmazsak herşey lehimizde gözüküyordu.

Sağ taraf taarruz koluna gelince; Canterbury Piyade Taburu ağır, ağır Sazlıdere'ye tırmanıp çıkmıştı. Otago Taburu'nun öncülük ettiği geri kalan kuvvetler ise çukurların içine saparak Çaylakdere'nin çalılıklarına doğru kendilerine yol açmaya uğraşıyordu ki, burada düşmandan görmüş olduğu şiddetli direnişten dolayı etrafa yayılmak mecburiyetinde kalmıştı. Burada her ümidi yok eden yer, yer yapılmış siperler, engeller ve arazinin doğal engebelli yapısı, işlerini çok zorlaştırıyordu. Kolun, arta kalanı, sabah saat 5.45'de Şahinsırtı denilen yerin alt kısımlarında bulunan Canterbury Taburu ile ancak irtibat kurabilmişlerdi. Eksiklikler giderildikten sonra bu kuvvet, dil boyunca ilerleyip düşmanın şiddetli ateşi ve amansız süngü hücumu altında 10'uncu Gurka Taburu'nun²⁷ yardımı sayesinde sol taraf taarruz koluyla birleşmişlerdi. İşin sonunda Conkbayırı'ndan yani zafer kazanılacak olan mevkiiden, çeyrek mil açıktan Şahinsırtı Dili'nin Tepesi'nde siperler kazarak kendilerini yerleştirebilmişlerdi.

²⁷ Nepalli Gürkalar.

Sabah saat 7'de, sol taraf taarruz koluna mensup 5 ve 6'ncı Gurka Taburları, Conkbayırı'nın kuzeydoğusundaki büyük sırta yaklaşmış ve aynı zamanda sol taraflarında 14'üncü Sih Taburu'nun²⁸ da ilavesiyle Azmakdere'nin güneyindeki sırtı üzerinde bulunan 4'üncü Avusturalya Tugayı'yla temâs eder hale gelmişti. 4'üncü Avusturalya Tugayı, dili tutmak üzere yarım tabur miktarında asker bırakıp kuvvetinin kalan kısmına 14'üncü Sih Taburu'nun da ilavesiyle 305 rakımlı Kocaçimen Tepesi'ne hücum etmek üzere emir almıştı. Fakat, bu sırada düşmanın mukavemeti, örneği olmayan bir dereceye ulaştı. İhtiyatları da Düztepe yönünden doğru ilerliyordu. Top ateşi koruması istendi, istek derhal yerine getirildi. Halbuki, sabah 9'da sağ taraf taarruz kolunun Kocaçimen Tepesi'ne olan hücumu, düşman tarafından durdurulmuş ve bu anda Kocaçimen Tepesi'ne karşı daha fazla gitmek düşüncesinden vazgeçilmişti. Yapılması en uygun ve en yararlı hareket, Conkbayırı'nın kendisine doğrudan doğruya yeni bir taarruzdu.

ANAFARTALARDAN BEKLENİLEN İMDAT KUVVETİ GELMEDİ.

Sabah saat 9.30'da, taarruz kollarının her ikisi de ileriye doğru yürüyerek düşmanı sıkıştırmakta iken toplarımız da, Düztepe'nin dili boyunca ilerlemekte olan düşmana mermi yağdırıyordu. Fakat, bütün çabalarımıza rağmen askerlerimizin yorgun ve güçsüz düşmüşlerdi. Askerlerimiz tekrar toplanmakta olan düşman askerlerinin taarruzlarına karşı koyacak güçleri kalmadığı halde, utançlarından kaçmayıp oldukları yerde mihlanıp kaldılar. Bu nedenle, ellerinde bulunan araziye bütün gün adetâ sarılıp kaldılar ve geceye hazırlık yapmak için çalışıp çabalamaktan kaçmadılar. Sabah saat 11'de, 39'uncu Piyade Tugayı'ndan üç tabur, gerektiği anda kullanılmak üzere, ana ihtiyat kuvvetlerinden ayrıldı. Bununla beraber Tekçam Çamlığı'ndaki şiddetli ve ümitsiz çarpışmalardan başka, 1'inci Avusturalya Tümeni'nin küçük birlikleri arasında, ortaya çıkan boşlukları doldurmak üzere de aynı saatte bir tabur daha ana ihtiyat kuvvetlerinden ayrılarak ihtiyacı olan yerlere gönderildi.

İki taarruz kolunun durumları öğleden sonra değişmeyip daha önceki yerlerinde kaldılar. Sağ taraf işgal kuvvetleri kolu, Pilavtepe'yi, Old 3 numaralı karakol mevkisini ve Yaylatepe'yi elinde bulunduruyordu. Bu bölgelerin Mounted Rifles askerlerinden oluşan iki alay tarafından korunmasını, General Russell emretmişti. Bu bölgeler için gerektiğinde diğer iki alay ile beraber, Maori Müfrezesi de sevk edilecekti. Sol taraf işgal kuvvetleri kolu da Damaklıkbayırı'nı tutmuştu. Arıburnu

²⁸ Hintli Sihler.

bölgesinden hücum eden kuvvetler, tekrar kendi siperlerine çekilmişlerdi. Daha önceden de ifade etmeye çalıştığımız gibi, Tekçam Çamlığı'ndaki siperler çok çetin ve ağır zayıatlar neticesi elde edilebilmişti.

İşte Conkbayırı savaşının ilk aşaması, bu şekilde sona ermişti. Amaçlarımıza tamamen ulaşamamıştık. Anafartalar'dan gelmesini beklediğimiz imdat kuvvetleri gelememişti. Buna rağmen, askerlerimizin son derece cesur ve kahramanca mücadeleler verdiğine dair, General Birdwood'dan telgraf aldığım zaman, son derece duygulanıp mesut oldum.

İstenilen düzenlemeleri, plânları ve gerekli olan savaş hazırlıklarını büyük bir özveri ile çalışarak tamamladıklarından dolayı, bütün şan ve şerefi; Tümgeneral Godley, Shaw'a ve askerleri iyi bir şekilde idare ettiklerinden ötürü de General Russell, Johnston, Cox ve Travers'e vermek gerekir. Bütün adı geçen generaller, büyük bir bilgelik ve kadirbilirlikle gerçek şan ve şöhretin kendilerinde değil, askerlerinde olduğunu ifade etmektedirler. Kraliyet Donanması savaş gemilerinden Forovt kaptanı Klavodismor'un komuta ettiği Colen gemisiyle Korevt kaptanı Haig Nigland'ın komuta ettiği Chalmer gemisinin, düşmanı tahribde göstermiş olduğu başarı ve sağladığı destek, ordunun aziz hatırasında sonsuza kadar yaşayacaktır.

ASKERLERİMİZ CONKBAYIRI TEPESİ'NDE.

7 Ağustos öğleden sonra, Sarıbayır'a doğru yığınak yapılmakla beraber askerler de ertesi günü sabah erkenden yapılacak taarruz için yeniden, üç taarruz kolu şeklinde teşkilatlandırıldılar.

Kollar aşağıdaki şekilde düzenlenmişlerdi.

Sağ taraf kolu; Tuğgeneral Johnston'un komutasında bir takımı noksan olmak üzere 26'nci Hint Dağ Bataryası ile Auchland Mounted Rifles, Yeni Zelanda Piyade Tugayı, 13'üncü Tümen'den iki tabur ile Maori Müfrezesi'nden oluşuyordu.

Merkez ve sol taraf kolları, Tümgeneral Cox'un komutasında olup, bir takımı noksan olmak üzere 21'inci Hint Dağ Bataryası ile 4'üncü Avusturalya Tugayı, bir taburu eksik olmak üzere 39'uncu Piyade Tugayı'ndan meydana gelip, bu kuvvetlere South Lancashire Alayı'nın 6'nci Taburu ile 29'uncu Hint Piyade Tugayı da katılmıştı.

Sağ taraf kolu, Conkbayırı sırtlarına tırmanacaktı. Sol taraf kolu da, Conkbayırı sırtlarına çıkan tepe silsilesinin en yüksek tepesi olan Kocaçimen Tepesi'nin kuzeydoğusuna kadar olan tepeleri, işgal etmekle görevlendirilmişti.

Hücum, geceyarısı saat 4.15'de yapılmak üzere kararlaştırılmıştı. Seher vaktinin pek hafif ışıkları altında gözcülerimiz, Conkbayırı'nın silüet

şeklinde görülen tepelerine bazı kişilerin çıkmakta olduklarını görüp haber verdiler. Bunların kendi askerlerimiz mi veya Türk askerleri mi olduğu konusunda şüpheye düştük. Dürbünlerle biraz daha artan gün ışığının da yardımıyla baktığımız zaman, bu tırmanan meçhul kişilerin kendi askerlerimiz olduğuna karar verdik. Tepenin en yüksek noktası artık bizimdi!...

Sağ tarafta General Johnston'un kolu, Wellington Taburu ve Gloucestershire Alayı'nın 7'inci Taburu tarafından takviye edilmiş bir halde, Auchland Mounted Rifles Alayı, 8'inci Velş İstihkâm Taburu, Maori Müfrezesi'nden ibaretti. Bu kuvvetlerin tamamı Yarbay Melone tarafından idare edilmekte idi. Askerlerin hepsi, dik bayır ve yamaçlara tırmanıp çarpışmakta idiler. Bunların taarruzlarını hiçbir şey durduramıyordu. Askerler, bu şekilde ilerleyip en sonunda, son bir güçle ileriye atılarak Conkbayırı Tepesi'yle güneybatısındaki etekler üzerine sağlam ve sökülemez bir biçimde yerleştiler. Gloucestershire Alayı'nın 7'inci Taburu burada büyük kayıplara uğradı. Bu bölgede elde tutulması son derece önemli yerleri askerlerine gösterirken ölen cesur Yarbay Melone'nin haberini, üzüntü ile arz etmek mecburiyetindeyim.

SUBAYSIZ SAVAŞ EDEN TABUR.

Ateş o kadar şiddetli idi ki, askerlerimiz siperlerini yarım ayaktan fazla bir derinlikte kazmaya fırsat bulamadılar. Bu arada hücum üstüne hücum eden düşmana karşı da mukavemet göstermek zorunda kalıyorlardı. Bu çatışmaların gerçekleştiği ortamda her subay, her çavuş ya yaralanmış veya ölmüştü. Öğle vakti tabur öyle bir hale gelmişti ki, askerlerin komuta ettiği küçük müfrezelerden ibaret kalmıştı. Bu korkunç ve üzücü olaylardan çıkardığımız en büyük ders ise, subayların cesur ve kahramanca örnek davranışları olmadığı takdirde emri altında bulunan kuvvetlerin göğüs göğüse, boğaz boğaza süngü hücumu yapmada isteksiz bulunmaları idi. Bu korkunç yerde, başlarında bir subay olmadan öğleden akşama kadar aralıksız savaş eden yeni ordudan bir tabur, örnek olarak gösterilebilir.

Merkezde, 39'uncu Piyade Tugayı'yla, 29'uncu Hint Tugayı, Sarıbayır sırtına çıkan dereyi takiben ilerlemişti. Bu kuvvetin sağ taraf kolu, Conkbayırı üzerindeki çiftliğin güneyinden ilerliyordu. Sol taraf kolu da Conkbayırı'nın kuzeydoğusundaki ana sırtın bir kısmına doğru, çiftliğin kuzeydoğu yönünden yürüyordu. Düşman ateşinin şiddetli ve yoğun olmasından dolayı sırtta çok az bir mesafe alınabilmiş ve çiftliğin kuzeydoğusunda bulunan dil üzerinde pek az yer kazanılabilmişti.

Solda, 4'üncü Avusturalya Tugayı Azmakdere'den, Kocaçimen Tepesi'nin tam kuzeye-doğru uzayan bir kolunu teşkil eden Abdurrahman Bayırı'na doğru ilerledi. Bu kuvvetin amacı, kendisinin sağ tarafı yönüne

dönüp hücum etmekte. Türklerin makineli tüfekleri oldukça güzel ve ustaca yerleştirilmişti. Yapılan hücumları püskürtmek için müstahkem siperler içine çok sayıda Türk piyade askerleri konulmuştu ki Tugay, bir türlü ilerlemeyi başaramadı. Sonuçta, kuvvetli düşman birliklerinin yaklaşmaları üzerine, Avusturalyalılar her taraftan çevrilmiş bir vaziyete düştüler!... 1000'den fazla kayıp vererek asıl mevzilerine çekilmeyi başardılar!... Susuzluk ve yorgunluktan yarı yarıya ölmüş bir hale gelmiş olan askerlerimiz, burada son derece üzüntülü oldukları bir ortamda, bir taraftan kendilerini korumaya uğraşırken diğer tarafta kuvvetli Türk birliklerinin arka arkaya gelen hücumlarını pek kanlı bir şekilde püskürtmeye çaba gösteriyorlardı.

GECEYE HAZIRLIK VE SON HÜCUM.

Öğle vakti, durum kısaca yukarıda anlatmaya çalıştığım şekilde idi. Şan, şeref ve askerî namusun gereği, elden gelen her şey yapılmış ve çeşitli yerlerde bir çok arazi elde edilmişti. Anafartalar'dan beklenen imdat kuvvetleri gelmediğinden dolayı savaş, her ne kadar istediğimiz gibi gelişmemiş ise de Conkbayırının zaptı başarımızın bir delili idi. Hatta, püskürtülen ve geri çekilmeye mecbur edilen askerlerimizde bile, moral bozukluğu ve savaş yılmılığı görülüyordu. Bu askerlerimiz de bir an önce savaşın kazanılması için kendilerini o çekici çatışma ortamının büyüsüne atmak istiyorlardı. Bunlardan dolayı bulunduğumuz yeri, her türlü engel ve zorluğa rağmen, gecenin gelişine kadar elimizde bulundurmaya ve Conkbayırını üzerinde tutmakta olduğumuz mevziden güç alarak, büyük bir hücum daha yapmaya karar verdik.

Öğleden sonra, çatışmalara ara verildi, yalnız Tekçam Çamlığı bu aradan nasibini almamıştı. Orada düşman hâlâ yoğun kuvvetlerle hücumlarını sürdürüyordu. Ancak başarılı olamayarak ateşlerimiz altında biçilip duruyorlardı. Askerlerimiz her yerde siper kazıp kendilerini yerleştirmekle meşgul olmakla beraber, bir taraftan da susuzluk ve açlıklarını gidermeye çalışıyorlardı. Bu çok basit ve çocuk oyuncağı kabul edilecek bir iş değildi. Askerlerimizin geliş yolları düşmanın yoğun ateşi altında bulunuyordu.

Yeni Zelanda Tugayı, Yeni Zelanda Mounted Rifles ve Maori Tugayları ile birlikte olarak akşam, Şahinsırtı Dili'ni ve Conkbayırının güneybatısındaki asıl büyük sırtı elinde tutmuş idi. Cephe hattı, General Cox ile Dördüncü Avusturalya Tugayı'na komuta eden General Monash'ın kuvvetleriyle devam ettirilmişti. Yeni Zelandalıların gerisinde ihtiyat olarak 38'inci Tugay bulunuyordu. General Monash'ın gerisinde de 40'inci Tugay'dan iki tabur cephede yer almıştı. Cephe hattının gerisinde bir değişiklik olmamış eskisi gibi yapılanma devam etmişti. İki

tabur noksan olmak üzere, 29'uncu Tugay da genel ihtiyattan ayrılıp gönderilmiş olup, hattın gerisinde mevzîlendirilmişti.

Yeniden yapılacak hücum için kollar şu şekilde hareket edeceklerdi:

Birinci kol, Tuğgeneral Johnston'un komutasında olup, bir takımı eksik olmak üzere, 26'ıncı Hint Dağ Bataryası ile Auchland ve Wellington Mounted Rifles Alayları'ndan, Yeni Zelanda Piyade Tugayı'ndan ve 13'üncü Tümen'in iki taburundan ibaretti.

İkinci kol, Tümgeneral Cox'un yönetiminde olup, bir takımı eksik olmak üzere, 21'inci Hint Dağ Bataryası ile 4'üncü Avusturalya Tugayı'ndan, Gloucestershire Alayı'nın 7'inci Taburu eksik olmak üzere, 39'uncu Tugay'dan, katılmış South Lancashire Alayı'nın 6'ıncı Taburu'ndan ve bir de Hint Piyade Tugayı'ndan oluşuyordu.

Üçüncü kol, 38'inci Piyade Tugayı'nın komutanı Tuğgeneral Baldwin'in komutasında olup, 38 ve 39'uncu Tugaylardan ikişer tabur ile 40'inci Tugay'dan bir taburdan ibaretti.

Birinci kol, 6 Ağustos günü işgal edilmiş olan araziye koruyup tahkim edecek ve diğer kollar ile bir hareket ederek Conkbayırı'nın tamamını zapt edip, güneye kadar inecekti. İkinci kol, Conkbayırı üzerinde bulunan Besimtepe'ye taarruz edecek, üçüncü kol da Çaylakdere'den hareketle yine Besimtepe'ye hücum edecekti. Bu son kol, ana hücumu yapacak, diğer kollar da bu kolla, ortak hareket edecekti.

YOLLARINI ŞAŞIRAN KOLLAR.

9 Ağustos sabah saat 4.30'da Conkbayırı sırtı ile Besimtepe, pek şiddetli şekilde bombardıman edildi. Deniz topları ve sol yanda bulunan bütün toplar, düşmanın harekâtını yan ateşinde tutan sağ yandaki toplar da, imkânları ölçüsünde bu bombardımana katıldılar. Bombardıman en fazla yoğunluğa saat 5.15'de ulaştı. Bu dakikada bütün sırtın alevler ve dumanlar içinde yanıp tutuştuğunu, pek kesif toz ve duman bulutlarının gökyüzüne yükseldiğini gördük. Hakikaten nadir görülebilecek bu bombardıman, saat 5.16'da yanlara, tepenin bayır ve yamaçlarına doğru yöneltildi.

General Baldwin'in komutasında bulunan üçüncü kol, Çaylakdere'de toplanacak ve sonra General Johnston'un karargâhına doğru ilerleyecekti. Bu kolun Yeni Zelanda Piyade Tugayı'nın tutmakta olduğu siperlerin hemen arkasında toplanması için gereken plânlar hazırlanmıştı. Sonra buradan doğruca, bu taburları birbirinin ardından aralıksız saflar halinde sevk etmek ve mümkün olduğu kadar yüksek arazide bulundurmaya düşüncesine ulaşılmak istenmişti. Bu tabur, yolun açık bulundurulmasını sağlamak için çok sıkıntılar çekmiş ve rehberler bile hazırlanmıştı. Fakat, bütün plân ve hazırlıklara rağmen karanlık, sık çalılıklarla örtülmüş ve son derece uçurumlu olan dik arazi, kolun

hareketinin o kadar gecikmesine neden olmuştu ki, bunlar arazinin doğal yapısından yararlanamayarak sola sapmışlar ve Conkbayırı- Çiftlik Hattı'na sabah saat 5.15'e kadar bir türlü ulaşamamışlardı. Bunu açık bir İngilizce ile şu şekilde ifade etmek mümkündür. General Baldwin'in bu gecikmede en ufak bir kabahati yoktur. Bütün kabahat, arazinin doğal yapısında ve karanlıktadır. Askerler, karanlıktan ve arazinin çok zor doğal yapısından dolayı yollarını şaşırılmışlardır. Askerlik kuralı olarak, savaşta, gece yürüyüşlerinde ve gece çatışmalarında gidilecek olan yerlerdeki yolların en ince ayrıntısına varıncaya kadar bütün detaylarını plânlamak ve askerlere anlatmak gerekir. Kötü bir talih olarak zaman yokluğu, bizim bu kurala uymamızı engellemiş, askerlere yollar anlatılamamıştır.

GURKALAR SARIBAYIR TEPELERİ'NDE

29'uncu Hint Piyade Tugayı'na mensup altıncı Gurka Taburu, Binbaşı Alanston'un başarılı komutanlığında olarak Sarıbayır sırtlarına doğru ilerleyerek Conkbayırı ile Besimtepe arasındaki bütün tepeleri zapt ettikten sonra, buralardan Çanakkale'nin mavi sularını ve Boğaz'ın Anadolu sahilinde dubalar ile mavnalara savaş malzemesi getiren nakliyat motorlarının geliş gidişlerini görmüşlerdir.

Sarıbayır Tepeleri'ne yalnız 6'ncı Gurka Taburu değil, aynı zamanda South Lancashire Alayı'nın 6'ncı Taburu'ndan da bazı askerler çıkmıştı. Fakat, bunlar, tepenin karşı sırtlarından aşağıya doğru saldırıya geçerek düşmanı süratle geri çekilmeye mecbur bırakıyorlardı. Halbuki, savaşın talih, bizim isteğimizin tersi yönünde rüzgarını estiriyordu. Böyle önemli bir zamanda bile General Baldwin'in komuta ettiği kol, Conkbayırı Tepesi'ndeki siperlerimizden bir hayli mesafe uzakta bulunuyordu. O zaman belki de onlar, dağın bütün sırtları istikâmetince Besimtepe'ye doğru etrafı tarayıp gelmeye çalışıyorlardı. Baldwin'in takviye kolu yerine, düşmanın ansızın savlo top ateşi çıka geldi.

Bu ateş o kadar beklenmedik ve o kadar şiddetli idi ki, hücum eden askerlerimizin her biri, karma karışık bir şekilde çil yavrusu gibi etrafa dağıldılar. Türk komutanı fırsatı ganimet bilmişti; Türk kuvvetleri derhal bir düzene geçerek karşı taarruza başlamışlardı. Kendilerine vaad edilmiş olan arazi üzerine ayak basan ve bir an için zaferin tılsımlı yüzünü görmüş olan South Lancashire askerleriyle Gurkalar, tepenin zirvesinden geriye püskürtüldüler. Sonra da daha önce çıkmış oldukları bayırlardan aşağıya doğru sürüldüler.

Bizim asıl merak ettiğimiz ana hücum kolunun nerede olduğu idi? General Baldwin nerede kalmıştı? Bu cesur ve talihsiz komutan, herhalde zamanında Conkbayırı Tepesi'ndeki siperlerimize yetişip savaşa katılamayacağını anladı ve o da Şahinsırtı Dili üzerindeki Yeni Zelanda Tugayı siperlerinin solunda bulunan çiftliğe taarruza başladı. Generalin

komutasındaki kuvvetler gayet düzenli olarak geliyorlardı. Türkler, bütün arzu ve cesaretleriyle sırtın tepesini tutmak üzere iken East Lancashire Alayı'nın 6'ncı Taburu'ndan iki bölük ile Hampshire Alayı'nın 10'uncu Taburu erleri, sırtın bizden yana olan tarafından doğru süngü hücumuna başladılar. Askerlerimiz, Conkbayırı'nın üzerindeki hakim tepenin altında bulunan yüksek arazi kısmını zapt etmişlerdi. Eğer bunlar, South Lancashire ve Gurka askerleriyle bir iki dakika önce irtibat kurmuş bir halde ortak bir saldırıda bulunsalardı, önlerinde bulunan bütün araziyi ellerine geçireceklerdi. Fakat bu arada Türkler, çok sayıda askerle tepenin üzerini işgal edip müstahkem bir hat meydana getirmişlerdi.

TEPE ÜZERİNDE İKİ ORDUNUN MUKAVEMETİ.

Yeni Ordu'nun askerleri aşırı bir cesaretle taarruz etmişlerse de tepeden aşağı püskürtüldüler ve daha aşağıdaki bayırların eteklerine kadar çekilmeye mecbur bırakıldılar. Tam bu sırada, General Baldwin'in, çiftliğin civarında yapmakta olduğu taarruz hareketlerinden geri çekilmiş ve aynı zamanda düşman da bütün dikkatini, Conkbayırı Tepesi'nin güneybatısındaki sırtın yarısını alan ve elinde tutmakta olan birinci kola mensup Yeni Ordu'nun iki taburuyla Yeni Zelanda askerleri üzerine yöneltmişti. Düşman büyük bir cesaret ve kahramanlıkla saldırıya başladı. Dini bir inat ve ısrar ile yapılan bu çeşitli hücumlar, soğukkanlı bir cesaretle karşılandı. Gün bitmiş fakat askerlerimiz de son enerjilerini harcamışlardı. Yorgun, perişan ve güçsüz halleriyle bile, ayaklarını tepenin üzerinden kıvıldaıtmamışlardı. Bu tepe bizim için bu kadar önemli ise, herhalde Türkler için de aynı ehemmiyete sahipti. Çünkü burası, çıkarma yerlerimize hâkim olduğu gibi, Türklerin elinde bulunan Kilya Limanı'yla Eceabad'a hakim olmakla kalmayıp, belki bizzat Narows'a ve kuzeye doğru Bolayır'a ayrıca İstanbul'a giden yollara da hâkim bulunuyordu.

Akşam, Şahinsırtı Dili'nden Conkbayırı sırtına kadar süren hattımızın uzunluğu 200 yarda olup 800 asker tarafından elde tutulmakta idi. Çok acele olarak zayıf siperler kazıldı. Fakat Yeni Zelanda askerlerinin yorgunluğu ve düşmanın ateşi, bunların güçlendirilmesine engel oldu. Siperlerin birçok yerde derinlikleri birkaç pusdan fazla değil ve tel örgüler ile korunmuyordu. Yine subayların çoğu da, ilk emirde iyi bir şekilde yerleşemedikleri düşüncesinde idiler. Güney Afrika'da yapılmış olan savaşlara dayanarak, ana hattımız tepelerin zirvesi olan çizgide bulunması gerekirken tepeden yirmibeş yarda kadar geri çekilmiş ve tepenin devam ettiği yerlerde gözcü karakolları bırakılmıştı. Boer Savaşları'nda bulunmuş olan kahramanlar, zayıf düşmana karşı kendilerini göstermişlerdi. Halbuki burada karşımızda, yoğun kitleler halinde süngü veya bomba saldırısı yapmayı ve hangi taraftan baskı

olursa o tarafa karşı derhal büyük kuvvetler toplanması öğretilmiş olan düzenli Türk birlikleri bulunuyordu.

Conkbayırı'ndan itibaren çiftlik hattına kadar uzayıp buradan Azmakdere'nin güney sırtına kadar kuzeye doğru devam eden Azmakderya civarında denize kadar inmek üzere batı yönünü takip eder. Sağ tarafta, Avusturalya Tugayı, hâlâ elinde tutuyordu. Tekçam Çamlığı ise hâlâ şiddetli hücum ve taarruzlara uğruyordu. Birinci Avusturalya Tugayı 2900 mevcuttan 1000 mevcuda inmişti. 9 Ağustos akşam saat 8'e kadar olan toplam kaybımız 8500'e ulaşmıştı!...Uğradığımız bunca felâkete rağmen askerlerimiz soğukkanlılıklarını ve cesaretlerini şaşılacak bir şekilde koruyorlardı. Yedekte tutulan askerler, hoşnutsuz ve durumlarından memnun değillerdi.

TABURLARIMIZ SAYICA FAZLA DÜŞMAN ARASINDA BOĞULUP KALDILAR.

Conkbayırı'nda bulunan Yeni Zelanda askerleriyle, Yeni Ordu'nun askerleri, 9-10 Ağustos gecesini değiştirildi. Askerler, üç gün üç gece aralıksız savaş edip durmuşlardı. Yorgunluktan perişan olmuşlardı. Askerin, deniz kenarından itibaren başlayan macerası, yolsuz sırtlardan kıvrılan derelerden geçerek 800 kadem yüksekliğindeki tepelere kadar çıkıyor ve bütün buralarda Türk avcı ateşine ve topçu saldırılarına kadar varan bir şekilde devam edip gidiyordu. Dolayısıyla askerlerimize yiyecek, içecek yetiştirmek kendilerine dinlenme zamanı sağlamak mecburiyeti, bunların geriye alınmasını gerektirdi. Bu kadar kahramanlık ve cesaretle tutmuş oldukları Conkbayırı, 13'üncü Tümen'in iki taburuna bırakılmıştı ki, bunlar çiftlikte bulunmakta olan Hampshire Alayı'nın 10'uncu Taburu askerleriyle bağlantı kurmuş bulunuyorlardı. Genel durum ve genişliği yönünden tepenin üzerinde 800-1000 tüfekliden başka asker için yer olmadığı konusunda General Sir William Birdwood, çok inandırıcı bilgiler vermişti.

Conkbayırı'nı muhafaza etmek üzere Yeni Ordu'dan seçilmiş olan iki tabur, Royal North Lancashire Alayı'nın 6'ncı Taburu'yla Wiltshire Alayı'nın 5'inci taburlarıydı. Bu taburlardan birincisi, tam vaktinde gelip siperlerde yerini almıştı. Bu taburun komutanı Yarbay Leving, siperlerin pek tehlikeli bir şekilde yapılmış olduklarını karanlıkta bile anlamıştı. Bunun üzerine hemen, tepenin üzerinde gözcü postaları için siperler kazmaya ve mevcut siperleri zamanın izni ölçüsünde iyileştirmeye çalıştı. Fakat, bu hazırlıkları tamamlayacak kadar vakit bulamadı. İkinci Tabur olan Wiltshire Alayı'na mensup olan askerler, arazinin engebeli olmasından dolayı fazlaca geciktiklerinden dolayı ancak gece yarısından dört saat sonra plânlanan siperlerine gelebildi ve kendilerinden, güyâ muhafazalı, siperlerin içine girmeleri istendi.

Türkler, 10 Ağustos Salı günü seherle beraber, manevi kuvvetlerinden pek bir şey eksilmeyip maddi kuvvetleri çok zayıflamış olan iki taburumuza karşı, Conkbayırı- Besimtepe hattından doğru, büyük ve çok sayıda askerle taarruz başlattılar. Önce askerlerimiz yoğun bir top ateşine tutuldu. Sabah saat 5.30'da, bir tûmenden az olmayan ve buna bir alayın üç taburunun da katılmasıyla meydana gelen büyük bir kuvvetin saldırısına uğradılar. Nores Lancashire Taburu'nun askerleri, düşmanın sayıca çok fazla kuvvetleri karşısında, sığ siperler içinde boğulup kaldılar. Bu faciaya hazırlıksız yakalanmış olan Wiltshire Taburu da daha fazla dayanamadı tamamıyla yok oldu. Çok sayıda düşman askeri, tepenin zirvesini tamamen tarayıp temizledikten sonra, aşağıda bulunan hattımızın sağ tarafına doğru yön değiştirerek kovanından çıkan arı sürüleri gibi Hampshire Alayı ile General Baldwin'in komuta ettiği kolun etrafını çevirdiler. Alayla Baldwin'in kolu, pek büyük bir zorluk ve kayıpla güç bela yakalarını yok olmaktan kurtarabildiler.

TABURLARIMIZ OLDUKLARI YERDE YOK EDİLDİLER.

Şimdi sıra bize gelmişti. Savaş gemileriyle Yeni Zelanda ve Avusturalya Topçu Tugayı, Hint Dağ Topçu Tugayı ve 69'uncu Royal Sahra Topçu Tugayı ateş etmek için büyük bir fırsat ele geçirmişlerdi. Tepenin üzerine çıkan Türk kuvvetleri, siper teşkilatlarını kurmadan önce, adeta gökten üzerlerine demir yağmuru dökülüyor ve askerlere bir türlü aman vermiyordu.

Türkler de kendileri için çok önemli olan Conkbayırı Tepesi'ni geri almak için gösterdikleri cesareti çok pahalı ödeyerek büyük kayıplara uğradılar. Düşman imdat kuvvetleri, toplarımızdan açılan şiddetli ve isabetli ateş altında, Pilavtepe'ye doğru aralıksız ilerliyor ve tepeleri tutarak bu ana kadar ellerinden çıkmış olan her karış araziye geri almak ümidiyle, Conkbayırı'nın batısındaki yamaçlardan, aşağıya doğru sel halinde akıyorlardı. Türkler, tepenin üzerinde iken kara ve deniz kuvvetlerine ait bütün topların ateşi altında idiler. Ayrıca düşman, Yeni Zelanda Piyade Tugayı'na mensup on makineli tüfekten oluşan bir bataryanın, namluları harareten kızarıncaya kadar, kısa mesafeden açtıkları öldürücü ateşine yakalandılar. Düşman, top ateşinden fazla, bu on makineli tüfeğin açmış olduğu ateş karşısında büyük kayıplara uğradı. Bu kayıp o kadar fazla idi ki, tepeden aşağıya arı sürüleri gibi inen düşman askerlerinden çok az bir kısmı Conkbayırı'nın kendi taraflarına bakan sırtı üzerindeki siperlerine dönebildi.

Aynı zamanda, Anafartalar Körfezi'nden ileri yürüyüş harekâtımızı durduran düşman kuvveti olarak tahmin ettiğim birlikler de çiftliğe ve buranın kuzeydoğusunda bulunan dile doğru aldatıcı bir surette saldırarak o kadar kanlı ve şiddetli bir savaşa neden oldular ki, bu

çatışmaları ancak, Conkbayırı sırtında dört gün devam eden çarpışmalarla kıyaslayabilirim. Hattımızın bazı kısımları yarılmış ve askerlerimiz de aşağıya tamamen püskürtülmüştü. Tepenin üzerinde bulunup su ve erzak nakliyatını yöneten Kurmay Yüzbaşı Setrit tarafından, yukarıdan sürülüp gelen askerlerimiz toplandı. Bir tek kelime söylemeden ve en ufak bir tereddüt göstermeden çiftliğe doğru yüzbaşıyı koşarak takip ettiler. Çiftlikte devam etmekte olan çatışmalara derhal kendilerini attılar. Bu o kadar şiddetli bir çatışma idi ki, burada general bizzat çarpışıyor ve askerler, teknolojinin kendilerine tanıdığı olduğu bütün savaş araç ve gereçlerini ellerinin tersi ile iterek düşmanlarının boğazına sarılarak çarpışıyorlardı.

Bu derece şiddetli ve çok kanlı olan bu çatışmaların ayrıntılarını kitap sayfalarının kuru üslûbu ile anlatmak asla mümkün değildir. Türkler, birbirinin ardından fütûrsuz ve büyük bir cesaretle Allah, Allah sesleriyle çatışmaların tam ortasına dalıyorlardı. Hakikaten çok cesur ve kahramanca savaş ettiler!... Askerlerimiz bu hücumlara karşı koydu. Cesaret ve kahramanlığın vermiş olduğu soğukkanlılık ve ırklarına özgü gurur, ellerinde bulundurdukları yerleri korumalarına yetti. Oldukları yerde öldürüldüler. Bu savaş meydanında General Cayley, Baldwin, Cooper ile orada çarpışan askerler, büyük cesaret ve kahramanlık göstererek hakları olan şan ve şöhrete kavuştular. Güney Afrika savaşlarından Ledi Semit'deki Sezar Karargâhı'ndaki çatışmalarda göstermiş olduğu kahramanlıkla dikkati çekmiş olan General Baldwin, buradaki çatışmalarda öldü. Tuğgeneral Cooper ağır şekilde yaralandı. Worcestershire Alayı'nın 9'uncu Taburu'na komuta eden Yarbay Nonen ile Royal Nores Lancashire Alayı'nın 6'ıncı Taburu'na komuta eden Yarbay Lewinch ve Wiltshire Alayı'nın 5'inci Taburu'na komuta eden Yarbay Carden öldüler.

ONBİNBEŞYÜZ MEVCUTTAN ALTIBİN KAYIP

İşte bu savaşın en hararetli ve en kanlı zamanında, genel ihtiyattan olan son iki taburda savaş meydanına sevk edildi. Fakat, sabah saat on olmuştü. Bundan dolayı artık düşmanın savaşacak gücü ve kuvveti kalmamıştı. Darma dağınık bir hale gelmiş olan düşman kuvvetlerinin geri kalanı arkalarında cesetler bırakarak ağır, ağır savaş meydanından geriye doğru çekilmeye başlamıştı. Gece olduğunda esir ve yaralı Türk askerlerinin dışında tek bir düşman askeri, bizden yana olan bayır ve sırtlar üzerinde kalmamıştı. Türkler, aynı gün yani 10 Ağustos'ta biri sabah Azmakdere'ye diğeri öğleden sonra Damakçılıkbayırı'na olmak üzere iki taarruzda daha bulundular. Bu hücumların ikisi de 4'üncü Avusturalya Tugayı ile South Wales Borderers Alayı'nın 4'üncü Taburu tarafından püskürtülmüş ve Yeni Ordu'nun askerleri bu çatışmalarda

kahramanlıklarını bir kez daha gösterme imkânı bulmuşlardır. Ancak üzülererek söylemeliyim ki, bu savaş esnasında South Wales Borderers Alayı'nın 4'üncü Taburu'na komuta eden Yarbay Geyl Sepay gibi usta ve kahraman bir komutan ölmüştür.

Akşam vakti genel duruma baktığımızda, General Birdwood kuvvetlerinin uğramış olduğu toplam kayıpların 12 bine ulaştığı ve bu kayıpların içinde pek çok subayın bulunduğu görülmüştür!... Tümgeneral Shaw'ın komutasında bulunan Yeni Ordu'dan 13'üncü Tümen, 10.500 askerden 6000 askerini kaybetmişti. General Baldwin ile kurmay heyetinin hepsi ölmüşlerdi. Onüç komutandan onu, savaş yapamayacak derecede çatışmalardan çıkmış bulunuyordu. Warwickshire ve Worcestershire Alaylarına mensup taburlar, subaylarını tamamen yitirmişlerdi. Almanların sık, sık tekrarladıkları, savaş meydanında mevcudunun yüzde yirmi beşini yitiren bir kuvvet artık dayanamaz çöker sözleri, bu çarpışmalarda iflas etmişti. 13'üncü Tümen ile 10'uncu Irish Tümeni'nin 29'uncu Tugayı, mevcutlarının yüzde ellisinden fazlasını kaybetmiş oldukları halde, morallerinde en küçük bir çökme olmadan, ruh halleri bozulmamış bir şekilde savaşa devam ediyorlardı. Ancak, askerlerimizin tahammül sınırı daha fazla zorlanmamalı idi. General Birdwood'un komutasında olan askeri kuvvetler, ellerinde bulundurdukları araziyi korumak için hazırlık yaptıklarından dolayı yorgunluktan ve bitkinlikten taarruz edecek gücü kendilerinde bulamıyorlardı. Bunların o ortamda hiç olmazsa biraz dinlenmeleri, eksikliklerinin tamamlanması gerekiyordu. Askerlerimiz ellerinde bulundurdukları araziye, ellerinden geldiğince ve güçlerinin yettiği kadar korumuşlardı. Gurkalar tarafından zapt edilmiş bulunan Conkbayırı ile Besimtepe arasındaki sırt ve ayrıca kırksekiz saat elimizde tutmuş olduğumuz Conkbayırı Dili, işgalimizde idi. Küçük ve kıymetsiz gibi görünen bu iki parça arazi, savaş ilmi açısından düşünülünce, 10.000 askerin canını kaybetmelerine değerdi. Çünkü bu yerlerin elden çıkması, mühim bir başarı ile küçük bir zaferin ara yerindeki ayrılığı pek açık bir şekilde göstermiş oldu.

Merkezde yukarıda anlatmaya çalıştığım şekilde boğaz boğaza devam eden bu savaşa bütün yedeklerimi sevk etmeyi bir çok defa düşündüm ancak, her defasında bu düşüncemden vazgeçtim. Bu düşüncemde Trazo'nun bir gözünü kaybetmesi herhalde etkili olmuştur. Fakat, suyu aklıma getirmem, yedeklerimin tamamını buraya sevk etmemi engelledi. Çünkü, Arıburnu'nda bulunan askerlerin su ihtiyaçları günde yarım litre suya indirilmişti. İngiltere'nin serin ve suyu bol topraklarında yaşayanlar susuzluk problemini yeterince kavrayamazlar. Fakat Arıburnu'ndaki su problemi İngiltere'deki gibi değildir. Su tulumlarını taşıyan katırlar siperlere geldiğinde bütün askerler, arı

kovanından çıkmışçasına katırın etrafını sarıp tulum içindeki en küçük bir su damlasını bile ziyan etmeden su ihtiyacını az da olsa gidermeye çalışırlardı. Yeniden işgal olunan tepelerin altındaki kuyular keşf edilip kullanılıncaya kadar Arıburnu bölgesine, bir tugaylık bile bir yedek kuvvetin gönderilmesi söz konusu olmayıp durum bu kadar vahimdi.

BAŞARIYI YAKALAYAMAYAN KAHRAMANLAR.

Büyük darbe henüz vurulmamıştı. Narows hâlâ toplarımızın menzil sahasının çok uzağında bulunuyordu. Fakat bu durum ne Tuğgeneral Birdwood'un ve ne de komutasında bulunan subay ve askerlerin suçu idi. İnsanlar, başarıya hâkim olamazlar. Tuğgeneral Sir Birdwood da hizmetlerinde insan olması münasebetiyle, başarıyı kucaklamak için askerlik bilgisi içinde yetkisi ölçüsünde yapabileceği herşeyi yapmaktan çekinmemiştir. Generalin, vermiş olduğu talimatlar, bu talimatların savaş sahasındaki uygulamaları, emri altında bulunan kuvvetlere hâkimiyeti, onun, askerlik sahasında yüksek kıratla olduğunun işaretleridir. Yeni Zelanda ve Avusturalya Tugayı'na komuta eden Tümgeneral Godley'in de komuta yeteneklerinin üstünlüğü konusunda, dikkatinizi çekmek isterim. Bazı zamanlarda generalin idaresinde iki tümen asker bulunmuş ve bunların idaresinde göstermiş olduğu dirayet, dikkati çekecek ölçüde parlak ve başarılı olmuştur. 13'üncü Tümen'in komutanı olan Tümgeneral Shaw da, bu sıkıntılı günlerde yapmış olduğu hizmetlerle dikkat çekmiştir. Generalin sıkıntılı zamanlarda sergilemiş olduğu soğukkanlı tavırların bu çatışmalar esnasında çok yararı dokunmuştur.

Askerlerimiz komutanlarından hiçte aşağı kalmamıştır. Bunların savaşa ve ölüme hazırlanırken göstermiş oldukları kahramanlık ve soğukkanlılık, ancak geleneksel İngiliz askerine has davranışlardır.

Sarıbayır sırtı, bütün düşüncelerimin anahtarı olup düşüncelerimi gerçekleştirmek üzere yapılmış olan Arıburnu bölgesindeki savaşlar, hakikaten katlanılabilir derecede tahammül sınırlarını zorlayıcı bir şiddette değildi. Fakat benim doğrudan müdahale etmemi gerektiren hiçbir aksaklık yoktu.

ANAFARTALAR'A ASKER ÇIKARILMASI

Tuğgeneral Stopford Kolordu'nun başında.

Savaş hareketinin dayandığı temel, Tuğgeneral Frederick Stopford'un görevi içinde bulunan Anafartalar'dan ileriye yapılacak olan saldırı idi. 13'üncü Tümen ile 10'uncu Tümen'in 29'uncu Tugayı eksik olmak üzere bütün 9'uncu Kolordu, generalin komutasında idi.

Anafartalar'a asker çıkaracağımızdan Türklerin şüphelendiklerini tahmin etmiyorduk. Böylece sahilin bu kısmına ait müstahkem savunma mevkiilerinin ancak, Lalebaba etrafında birkaç siperden ve 10 rakımlı

tepe üzerinde birbirinden ayrı birkaç ateş siperinden yani savunmalı siperden ve bir de körfezin kuzey kolunu oluşturan tepeler üzerinde yapılmış çok az siperden bulunduğunu tahmin ediyorduk. Burada hiçbir tel örgü engeli yoktu. İçeride Yılğınburnu üzerinde küçük bir istihkâm yapılmış ve bu tepelerin üzerine birkaç top yerleştirilmiş, İsmailoğlu Tepesi'ne de top konulmuş idi. Bu toplar ya Anafartalar Körfezi'ndeki kumsallıklar üzerine yöneltilmiş veya Conkbayırı üzerine hücum etmek üzere Arıburnu'ndan kuzeye doğru ilerleyen bir kuvvete karşı, kullanılmak üzere konuşlandırılmıştı.

Anafartalar ile Eceler bölgelerinin savunmasına ayrılmış olan düşman kuvvetinin miktarı ki, bunda Anafarta köylerine ayrılan içinde fakat Sarıbayır'ın gerisinde bulunan ihtiyat askerleri hariç olmak üzere , toplam tahminen dörtbin kişi kadardı. Bu yer ve konu ile ilgili bilgileri kapsayan Türk belgeleri elimize geçinceye kadar, buraların korunmasına ayrılan kuvvetlerin tahmini miktarlarına inanamıyorduk. Yukarıdaki tahminlerimizi özetleyecek ve açıklık getirecek sözler olarak şunları ifade etmek istiyorum ki, istihbarat şubemin almış olduğu haberler hep doğru çıkmıştı. Bu konudaki tahminleri de daha sonraki Türk belgelerinin ve esirlerin vermiş olduğu bilgiler istihbaratımın haberlerini sonradan teyit eder mahiyete olmuş, bana verdikleri bilgiler genellikle doğru çıkmıştır.

9'uncu Kolordu'nun Anafartalar'da karaya çıkması için gereken bütün hazırlıklar, genel karargah kurmay subayları ile birlikte Amiral De Robeck'in kurmay heyeti tarafından en küçük ayrıntısına varıncaya kadar hazırlanmıştı. Bununla beraber çıkarmanın nereye yapılacağı konusu, en son ana kadar herkesten saklanmış bunun için gereken tedbirler alınmıştı.

Askerlerin Gökçeada'da toplanması esnasında 11'inci Tümen'in ruh hali ve canlı durumları bende çok iyi bir etki bırakmıştı. Bu Tümen, Anafartalar'daki çıkarma esnasında ilk önce karaya çıkacak, Gökçeada'dan torpido muhribleri ve motorlu dubalar ile yarım adaya nakl edileceklerdi. Askerin karaya çıkarılması, Arıburnu'nun kuzey yanında bulunan Türk ileri karakollarına hücum yapıldıktan yarım saat sonra, yani akşam 10.30'da başlayacaktı. En ince ayrıntısı düşünülerek yapılan plân gereğince sabaha kadar üç piyade tugayının tamamen karaya çıkarılabileceği konusunda çok ümitli idim. İşte bu üç tugayın Küçükkemikli Burnu'nun hemen alt tarafındaki kumsallığa çıkarılması esasen kararlaştırıldı ise de kolordu komutanının düşünceme muhalif olarak tugaylardan birinin Anafartalar Körfezi içine çıkarılması konusundaki isteğini, üzümlere söylemeliyim ki kabul etmiş bulundum.

9'uncu Kolordu'nun ilk vazifesi Yılğınburnu ve İsmailoğlu tepeleriyle Anafartalar Körfezi'nin kuzey ve doğusunda bulunan yüksek araziyi zapt edip bunları elinde tutmaktı. Eğer karaya çıkarma işlemi

pürüzsüz bir şekilde devam eder ve düşman kuvvetine ait elde etmiş olduğumuz bilgiler doğru çıkarsa üzerlerine top konuşlandırılmış olan adı geçen tepelerin sabah olmadan elimize geçeceğini ümit ediyordum. Bunun yanında karaya çıkarılacak olan birinci tümenin, körfezin top menzili içinde bulunan bütün mühim tepelere ileri karakollar koyarak buraları işgal edecek kadar kuvvetli olduğunu ve bu sırada General Stopford'un da kuvvetin kalan kısmı ile Anafartalar'dan doğru Sarıbayır'ın doğusuna bir hücum yaparak Türklerin Arıburnu bölgesine karşı bulunan savunma mevkiilerini yok edeceklerini plânliyordum.

KARAYA ÇIKARMA DÜZENİ

22 Temmuz'da gizli bir talimat yayınladım. Bu talimatta, 9'uncu Kolordu için ayrılmış olan araçlarını miktarını, isimlerini, askerlerin hangi noktalara çıkacaklarını, sayılarını bunlar için gerekli olan hayvan, su, yiyecek ve diğer savaş malzemelerinin miktarını ve kapasitelerini de duyurdum. Askerlerin gemilere ve diğer nakil araçlarına binmesi problemi, General Stopford'un sorumluluğuna, yalnız deniz yönünün göstereceği ihtiyaca göre yapılmak kaydıyla, bırakılmış idi. Bu şekilde bir sorumluluk vermeseydim, askerlerin karaya çıkarılması ile bunların ihtiyacı olan malzemenin sevki, eşgüdümlü ve aynı zamanlı olmayacaktı.

Çıkarma işleminin zamanını tayin eden ana etkenler şunlardı. Birincisi, nakliye gemilerinden hiç biri Gökçeada'daki Aydıncık Limanı'nı akşam karanlığından önce yani tahmini akşam saat 9'dan önce terk edemeyecekti. İkincisi, düşmanın dikkatini çekecek hiçbir hareket akşam saat 10'dan önce yapılmayacaktı. Bu vakit geldikten sonra Arıburnu bölgesinin sol yanında bulunan ileri karakollarımız, düşman topraklarına büyük bir süratle sürülecekti.

General Stopford da kendi emirlerini bu gizli talimatın esaslarına uyarak hazırlayacak, uygulamaya geçmeden önce benim görüşlerimi talep edecek, mutabakat içinde olursam ancak o zaman icraata geçebilecekti. Buna dair bir örnek vermek gerekirse, Generalin, 10 ve 11'inci Tümenlerin komutanlarına tebliğ ettiği talimatların, genel usul ve kaidelere uygun olup olmadığı konusundaki görüşlerimi almak için Mondros'dan gelmişlerdi.

Askerin gemilere bindirilip daha önce plânlanan yerlere çıkarılması için en çok lâzım olan havanın sükuneti devam ediyordu. Aydıncık Limanı'ndan askerin çıkartma için kullanacağı gemiler ve diğer hazırlıklar, Kraliyet Donanması tarafından büyük bir maharet ve özveri ile tamamlanmıştı. 11'inci Tümen, haritada gösterilmiş olan A, B, C, isimleri verilen üç noktaya çıkacaktı. Bu çıkartma yerleri tofpido muhriblerine bildirilmiş ve her bir muhribin yedeğinde motor ile hareketli bir duba ve istimpot hazırlanmıştı. Bütün ışıklar karartılmış olduğu halde seyr

edilecek ve sahile yaklaşıldığı zaman torpido muhripleri, yedeklerinde bulunan motorlu dubalar ile istimpotların çımaları bırakacak ve bunlarda önlerinde bulunan kumsallıklara vararak içlerinde bulunan askerleri karaya çıkaracaklardı. Motorlu dubalar ilk çıkarma işleminden bu yana ilk defa çok yararlı bir görevi yerine getireceklerdi. Bunlar, kendi makineleriyle saatte beş deniz mili süratle seyr ediyor, mühimmat ve malzemeleriyle beraber 500 asker taşıyabiliyorlardı. Motorlu dubalar içlerinde bulunan yükü karaya boşalttıktan sonra muhriblerin yanına yanaşp bir hamlede bunlarda bulunan askerleri alıp karaya sevk edeceklerdi. İkiyüzelli ton kapasitesinde bulunan yelkenli kontrol gemileri ile istimpotlar ve nakliye gemilerinin boşaltma sandalları da torpidobot muhriblerini takip ile Anafartalar Körfezi'nin girişine demir atacak ve motorlu dubaların birinde kısa bir gecikme olacak olursa istimpotlardan biri derhal bu yelkenli kontrol gemilerine gönderilecek boşaltma sandallarına konulan askerleri yedekte çekerek kumsallığa çıkaracaktı. Bu yelkenli kontrol gemileri, sonradan yaralıların nakli için de kullanılabilirdi.

GEMİLERİN UYGULAYACAKLARI SAVAŞ PLANI.

Kraliyet Savaş Gemilerinden Endymion ile Esos, muhriblerin ardından, bin askeri yüklü olarak Gökçeada'dan hareketle Anafartalar'daki çıkarma noktalarının açığına gelip demirleyecek ve içlerinde bulunan askerleri karaya çıkarmak üzere, her gemiye tahsis edilmiş olan üç motorlu dubaya aktarma yapacaklardı. Dubalar, kendi içlerinde bulunan askerler ile torpido istimpotu muhriblerinde bulunan askerleri, karaya çıkarttıktan sonra yine aynı işlemleri sırasıyla yapacaklardı. Motorlu dubalar, bu vazifeyi bitirdikten sonra topları, malzemeyi de katır kafilelerini taşıyacaktı. Ayrıca aşağıda detaylarını verdiğim çeşitli malzemede beraberlerinde getireceklerdi.

1. Her birinin yedeğinde, dört adet 18 fondluk topu ve yirmidört at yüklü mavna bulunan iki adet yelkenli gemi.
2. Bir yelkenli geminin yedeğinde, kırk at yüklü bir mavna.
3. İçinde 500 asker bulunan katır şalupesi, sekiz dağ topu yüklü bir dubayı yedeğinde bulunduracaktır.
5. Üç yelkenli geminin yedeğinde, içinde sekiz adet 18 fondluk top ile yetmiş altı atı yüklü mavnayı çekecektir.

Bir sarnıç gemisinin yedeğinde olarak çekilen su dubaları, Anafartalar Körfezi'ndeki A kumsallığına sabah aydınlığında gelecekti. Bunlar burada boşaltıldıktan sonra, Aydınçık Limanı'ndaki su deposu gemisinden doldurulmak üzere derhal geriye döneceklerdi.

25 Nisan'daki çıkartma harekâtımızda elde etmiş olduğumuz tecrübeler ışığında özel surette donatılmış olan Prah isimindeki geminin

içine su tulumbarı, hortumlar, sarnıçlar, siper kazmaya mahsus alet ve edevat ve hemen kuyu kazmak için gereken bütün lüzumlu aletler konularak yine Anafartalar'a sevk edilmişti.

YÜZBİN GALON SU ALABİLECEK KAPLAR.

Bu hareketla ilgili plânları onayladığım zaman, ilk önce dikkatimi çeken nokta, Büyükanafarta Vadisi ile Anafartalar Ovası'nda ne kadar su sağlayabileceğimiz problemi idi. Arıburnu bölgesinde geçirmiş olduğumuz tecrübeden sonra anlamıştık ki, yeterince su sağlanamazsa tüm plândan vazgeçmek gerekiyordu. Şükürler olsun buralardaki su kaynakları ve bizim getireceğimiz su miktarı, askerlerimize fazlası ile yetecek derecede idi. Ayrıca bir terslik olması halinde bile, su ile ilgili gerekli tedbirleri büyük bir hassasiyetle aldım. Savaş Bakanlığı'ndan bana verebilecekleri her şeyi temin ettim. Hindistan'a ve Mısır'a bizzat başvurudum. İşte bu üç kaynaktan ve 100 bin galon su taşıyabilecek ölçüde kap buldum. Bu kaplar, gazyağı tenekeleri, süt güğümleri, tulum gibi çeşitli unsurlardan oluşuyordu.

Bütün bu kapları dolduracak olanlar, donanmanın kontrolünde olarak su gemileri ve dubalardı. Amiral ile yapılan ortaklaşa düzenleme sonucunda bu dubaların boşaltılması ile askerlere dağıtılması, ordunun sorumluluğuna verildi. Su yüklü dubaların sahile getirilip boş dubaların yerine konulması da donanmanın sorumluluğu altında idi. Bu şekilde devamlı bir su akışı sağlanmış olacaktı.

Harekâtın sonunda 3700 katır ile 1750 su arabası, Arıburnu ile Anafartalar'a çıkarılmış olacaktı. Arıburnu'nda ise şu anda 950 katır mevcut bulunuyordu. Levazımat ve Nakliyat İdaresi'nin Anafartalar ve Arıburnu'nda bulunan memurları, karada ihtiyaç duyulan, mühimmat, katır, su v.b malzeme ve eşyayı süratle sevk etmekle görevliydi.

Düşman bir memleketin sahiline çıkarılacak olan askerlerin zaruri ihtiyaçları olan savaş malzemeleri, su, yiyecek, at, katır gibi gereken her şeyin vaktinde, istenilen yere, istenilen ölçüde ulaştırılabilmesi için insanlığın imkânları ölçüsünde, gereken her hazırlığın yapıldığı, lüzumlu her tedbirin alındığına inandım.

6 Ağustos akşamı 11'inci Tümen, Gökçeada'daki Aydıncık Limanı'ndan Anafartalar'a doğru hareket etti. Hiçbir kötü tesadüfle karşılaşmadan karaya çıktı. Tümen'in 32, 33'üncü Tugayları B, C kumsallıklarına ve 34'üncü Tugayı da A kumsalına eş zamanlı olarak çıktılar.

TÜRKLERİN GAFLET HALİNDE BASTIRILMASI,

Türkler tamamen gaflet halinde yakalanmıştı. B, C kumsalları, çıkarma için çok uygun oldukları halde buralarda, hiçbir tedbir alınmamış

biz de en ufak bir karşı koymaya rastlamadan karaya çıkmıştık. A kumsalında yapılan çıkarma hareketi, sahilin sığ olmasından burada bulunan Türk gözlem ve posta karakollarının çok dikkatli bulunmalarından dolayı, çok zor gerçekleştirilebilmişti. Dubalardan bir çoğu, sahilden epey uzak bir mesafede oturup kalmış olduğundan, bunların içindeki askerler, dörtbuçuk ayak derinlikte bulunan denize girerek sahile ulaşmak için çabalayıp duruyorlardı. Ağır elbise giyinmiş askerleri boğulmaktan kurtarmak için dubalardan sahile organların çekilmesi gerekiyordu bu tedbir de alınmıştı. 34'üncü Tugay'ın karşılaştığı zorluğa gelince, Lalebaba ile Gazibaba'da bulunmakta olan Türk ileri karakollarının, dubalara yan ateşi altında bulundurmaları tugayı zorda bıraktı. Araziyi karış, karış bilen düşman, gece karanlığından yararlanarak kumsala kadar sokulmuş askerlerimizin içine karışmış ve kendi takviye kuvvetiyle ateş hattımızın arasına girmişti. Bu derece cesaret ve kahramanlık göstererek aramıza kadar gelmiş olan düşman askerinin az olması ve güneyden Lalebaba'nın hücum ile zapt edilmesi üzerine, az sayıdaki düşman askerinin bizzat kumsal üzerindeki faaliyetlerine derhal son verildi. Lalebaba Tepesi'ne karşı yapılan hücum, B kumsalına çıkan ve sahil boyunca yürüyen West Yorks Alayı'nın 9'uncu Taburu ile Yorkshire Alayı'nın 6'ncü Taburu tarafından yapıldı ki, bu alayların her ikisi de 32'inci Tugay'a aitti. Hücum çok kısa bir sürede ve zifiri karanlıkta yapılarak başarıldı. Bundan dolayı hücumu yapan iki tabur da büyük bir şöhret kazandı.

32'inci Tugay, 10 rakımlı tepede bulunan düşman ileri karakolu tarafından yapılan karşı koymadan dolayı hareketi duran 34'üncü Tugay'ı takviye etmek üzere ileri sürüldü. Burada meydana gelen kayıpların kötü bir şekilde idare edilen ateşten dolayı olduğu tahmin edilmektedir. Buradaki savaş devam etmekte iken 34'üncü Tugay'ın Manchester Alayı'nın 11'inci Taburu, pek muntazam bir şekilde kuzeye doğru ilerleyerek kendilerine karşı koymakta bulunan düşmanı, Karakoldağı sırtı istikâmetince Kireçtepe sırtına doğru püskürttü. Lancashire Eyaleti'ne mensup bu askerler, sayı olarak çok olmayan ancak araziyi çok iyi bilen düşmana karşı, büyük bir arzu ve cesaretle savaşarak parlak bir şöhret kazanmışlardır.

GÜÇLÜ BİR KOMUTANIN VARLIĞI

Askerlerimiz 10 rakımlı tepeyi ellerine geçirdikleri zaman etraf jörünecek derecede aydınlanmış olduğundan düşman da top ateşine başladı. 32 ve 34'üncü Tugayları toplayıp sonra bunları bir bütün halinde düşmana karşı hücum ettirecek hiç kimse yoktu. Bunun sonucu olarak etrafta yavaş, yavaş bir telaş ortaya çıkmaya başlamıştı. Düşman çemberlerinin ateşinden doğan yangın dolayısıyla bu telaş hali daha da

artmaya başlamıştı. Fakat bazı taburların göstermiş olduğu soğukkanlılık ve cesareti, burada anlatmadan geçemeyeceğim. Etrafta bulunan bütün Türk askerleri, savaş sahasına yetişmiş ve askerlerimizin tereddüt işaretlerini gördüklerinden dolayı kendilerinde saldırı için gerekli cesareti bulmuşlardı. Fakat düşmanın bu karşı taarruzu, 9'uncu Lancashire Fusiliers ile Manchester Alayının 11'inci Taburu tarafından süngü ile karşılaşmış düşman, alevler ile yanardağ şeklini almış bulunan 10 rakımlı Softatepe'den aşağıya doğru perişan bir halde sürülmüştür.

Piyade askerleri tepede bu işi yapmakta iken Highland Dağ Bataryasından iki tabur ile 59'uncu Tugayın Royal Field Artillery Bataryası, B kumsalında karaya çıkarılmıştı. Güneş tamamen doğduğu zaman Tuğgeneral Hill'in komutasında bulunan, 10'uncu Tümen'in 6'nci Taburu da Midilli'den Anafartalar Körfezi'ne gelmiş bulunuyordu.

Bu şekilde parlak ve sonuç alıcı başarıların kazanılmasında emekleri geçen Kraliyet Donanmasına teşekkür etmeme ümit ederim izin verirsiniz. Yine bir gecede, bütün bir piyade tümeniyle üç batarya topun, düşman sahiline indirilmesine, takviye ve imdat kuvvetlerine çok acele ihtiyaç duyulduğu bir zamanda, ihtiyat kuvvetlerinden bir kısmını 120 mil uzaktaki bir noktadan sabahın seher vaktinde Anafartalar Körfezi'ne yetiştiren ve daha buna benzer büyük hizmetler yapan, bütün kurmay heyetimle iftihar ediyorum.

Kolordu komutanının maksadı, 10'ncu Tümen'i Anafartalar'da bulundurmak ve Kireçtepe sırtı üzerinden Eceler Limanı'nın üstündeki tepelere kadar ileriye sürmektir. General Stopford, işte bunun için 10'uncu Tümen'in 6 Taburu'nu A kumsalına çıkarmak istedi. Tuğgeneral Hill'i görerek ona da "34'üncü Tugayın sol yanının iyice sıkıştırılmış olduğunu gördüğün takdirde 11'inci Tümen komutanıyla temasa geçip kendi General Stopford'un, gelmesine kadar sol yanıla 34'üncü Tugay'ı takviye etmesini" söyledi. Fakat, deniz memurları, General Stopford'un raporuna nazaran, bildirilmeyen bazı nedenlerden dolayı, bu 6 tabur askerinin A kumsalına çıkarılmasına taraftar olmadıklarından adı geçen askerler, duba ve mavnalar içinde C kumsalına gönderilmiş ve oraya çıkarıldıktan sonra da, düşman ateşi altında, Lalebaba'dan geçerek 10 rakımlı tepeye doğru yürümüştür. Bu durum hem kaybı artırmış hem de yorgunluğa neden olmuştur. Bu yeni askerinin savaş alanına gelmek üzere takip etmiş oldukları yol, çok faydalı olmamıştır.

SAVAŞTA GÜVENİLİR HABER ALMANIN ÖNEMİ

10'uncu Tümen'in geriye kalanı ile Mondros'dan gelen üç batarya ve tümene komuta eden Tuğgeneral Sir Mahon ile Anafartalar Körfezi'ne gelen deniz memurları, Gazibaba civarında uygun bir çıkarma noktası keşfetmiş olduklarından bu taburlar ile henüz C kumsalına çıkartma için

gönderilmemiş olan 31'inci Tugay'dan bir tabur, buradan karaya çıkartılmıştır. Bu nedenle 10'uncu Tümen'in her iki Tugayın da 10 rakımlı tepenin kuzeybatısında yarım mil mesafede bulunan randevu mahallinde birleşecekleri tahmin ediliyordu.

10 rakımlı tepe civarında ve tepenin üzerinde perişan edilen düşman, doğu yönünü takip ederek Sülecik ve Küçükkanafarta Vadisi'ne doğru geri çekilmeye başlamıştı. 11'inci Tümen'in 32 ve 34'üncü Tugaylarıyla 10'uncu Tümen'in 31'inci Tugayı tarafından ki, bu Tugay, kolordu komutanının düşünüp hazırladığı gibi 11'inci Tümen'in sol yanını takviye edeceği yerde 10 rakımlı tepe ile Tuzla gölü arasında savaş alanına girmişti, takip edildi. Burada gerçekleşen savaş hakkında güvenilir bilgi almak konusundaki bütün çabalarım sonuçsuz kaldı. Fakat, kolordu komutanından anladığım kadarı ile savaşın bütün şiddeti ve korkunçluğu, Royal Inniskiling Fusiliers Alayı'nın 6'ncı Taburu ile Royal Irish Fusiliers Alayı'nın 6'ncı Taburu'ndan ve bunlara ilave olan Royal Dublin Fusiliers Alayı'nın 6'ncı Taburu'ndan meydana gelen 10'uncu Tümen'in üzerinde yoğunlaşmıştı.

Akşam General Hammersley , Yılğınburnu Tepesi'ni işgal etmişti. Tepenin zaptı için savaş eden Lincolnshire Alayı'nın 6'ncı Taburu ile Border Alayı'nın 6'ncı Taburu'na da General, komuta etmişti. General, aynı zamandan başka bir hedef olan İsmailoğlu Tepesi'ne doğru bir hücum yaptı ise de bu tepeye ulaşmanın yürüyerek mümkün olamayacağını bir raporla bize bildirdi. Gecenin girmesiyle beraber General Hammersley'in komuta ettiği Tugay ile 31'inci Tugay, Hetmançayırı Tepesi'nden doğru Yılğınburnu, Sülecik üzerinden Küçükkanafarta Ovası'na kadar uzanmış bulunuyorlardı.

Aynı günde Sir Mahon, Manchester Tugayı'nın 11'inci Taburu ile de takviye edilmiş olan Kireçtepe Sirtı'na gayet kahramanca ve başarılı bir hücum yaptı. Hücumun güzergâhında bulunan bazı küçük siperleri ele geçirip deniz kıyısından itibaren Kireçtepe sirtlarına kadar uzayan bir saha üzerinde yerleşti. Önünde bulunan sirtta düşmanın pek kuvvetli bir şekilde yerleşmiş olduğunu raporla bildirdi. Royal Munster Fusiliers Alayı'nın 6'ncı Taburu buradaki icraatıyla haklı bir şöhret kazanmıştır. 500-700 sayıları arasında bulunan ve arazinin kendilerine çok yardımcı olduğu Türk jandarmalarına karşı, İrlandalı askerlerin yapmış olduğu saldırı çok başarılı olmuştur.

SUSUZLUKTAN ÇEKİLEN ZORLUKLAR.

Hava çok sıcak olduğundan dolayı iki asker, susuzluktan ötürü pek büyük bir sıkıntı içinde kalmışlardı. Kireçtepe sırtının güneyinden başka hiçbir savaş alanında su yoktu. 11'inci Tümen'in manevralarını gerçekleştirdiği alanda bol su kaynakları var idi ise de, kolordu

komutanının bildirdiğine göre, su kaynaklarını kullanıma hazır hale getirmek için yeterli vakit yoktu. Bu kısmen düşmanın ateşine, kısmen de tecrübeli askerin yokluğuna ve kısmen de savaş şartlarına bağlı idi. Her ne hâl ise, bu gibi zorluklar devam edip sürdükçe askerler, depolarda ve birde kumsala tenekeler vesair içinde getirilmiş suyla ihtiyaçlarını gidermeye çalışıyorlardı.

Sahilden iç kısımlara doğru ilerlemiş olan askerlere suyun ulaştırılıp eşit bir şekilde dağıtılması konusu, tabii ki problemlili olmuştu. Bunlar için kolordu ve tümen kurmay heyetleri tarafından birçok güzel plân yapılmıştı. Bu plânlar maksada ulaşmak için yeterli olmadı. Bu plânları uygulayacak tecrübe ve kudrete sahip alt kadrolara sahip olursanız düşünceleriniz gayesine ulaşır. Dolayısıyla neticeye dayanıp üzülerek söylüyorum ki, suyun getirilip cephedeki askere zamanında eşit dağıtılmasında başarı sağlayamadık. Bu dağıtımın yeterince iyi olmaması nedeniyle ortaya üzücü neticeler de çıktı. Su nakliyatında kullanılmak üzere katırların derhal karaya çıkarılması için top çekici atların karaya çıkarılmaları, kolordu komutanlığı tarafından tam yerinde ve vaktinde bir talimatla ertelenmiştir.

YENİLGİMİZİN NEDENLERİ

HAREKET EDEMEYECEĞİNİ ZANNEDEN KOMUTANLAR.

General Stopford, bütün imkânlarını seferber ederek, düşmana karşı taarruz etmek üzere maiyetinde bulunan tümen komutanlarına emir verdi. Yoksa, düşmanı gaflet halinde bastırarak karaya asker çıkarmanın vermiş olduğu avantaj yitirilmiş olacaktı. Fakat Tümen komutanları, düşmana karşı taarruz etmenin mümkün olamayacağı düşüncesinde idiler. 6-7 Ağustos gecesi ile 7 Ağustos günü gerçekleşmiş olan savaşlarda, askerlerin çok kötü bir halde yorgun ve güçsüz düştüklerini, susuzluktan, askerin büyük bir sıkıntı çektiğini, kumsaldan yapılan su dağıtımının yolunda gitmediğini ifade ettiler.

Bazı yerlerde askerler, mataralarını doldurmak için hortumları delmişlerdi. Bazı mahallerde ise depolar, sahilden çok uzağa yerleştirildiğinden ötürü askerler, bu depolara ancak yüzerek ulaşım mataralarını doldurmak mecburiyetinde kalıyordu. Bütün bu olumsuzluklar, gece karaya çıkıp bizce bilinmeyen bir arazide öteye beriye dağılmış düşman askerleriyle meydana gelen çatışmalardan dolayı, ortaya çıkan ve maalesef tedbir alınması imkânsız bir başı bozukluğun neticesi idi. Bizim yorgun, dağınık ve teşkilatsız bir halde bulunmamız, üzücü ve kabul edilemez idi. Fakat Türkler de yarı, yarıya yenilmiş moralleri bozuk, dağınık ve düzensiz bir halde bulunuyorlardı. Bunun için su problemiyle diğer zorlukları unutturmanın çaresinin ileri hareketten geçtiği unutuluyor gibi idi. Halbuki, tümen komutanları

tarafından yapılmış olan itirazlar, kolordu komutanının azim ve kararını zorunlu olarak etkiledi. Kolordu komutanı ikisi dağ bataryası olmak üzere, üç batarya topu karaya çıkarmış ve savaş gemilerinin büyük topları da kendi emrine verilmişti. Topçu desteğinin eksikliği bu gibi durumlarda askeri durgunlaştırıp yol almasında yavaşlamalar getirir. Gerçekten General Stopford'un tümen komutanlarına gönderdiği emirde, kâfi derecede top ateşi koruması bulunmadığından dolayı siperler ile güçlendirilmiş düşman mevkiilerine karşı cepheden hücum etmemeleri, hareketleri esnasında yolları üzerinde bulunan düşman siperlerinin imkânların elverdiği ölçüde çaba gösterip zapt etmeleri gerektiğini bildirmişti. 8 Ağustos'un kıymetli saatlerini iyi kullanamayışımızın neticesinde uğramış olduğumuz yenilginin özünde, generalin tümen komutanlarına verdiği bu talimat yatar.

"Zamanımızın savaşlarında topçu ateşiyle hazırlık yapılmadan piyadenin ilerlemesi mümkün değildir" ilkesi normal şartlarda doğrudur. Ancak düşman bir devletin sahilinde karaya asker çıkarılmasında kısa bir duraklama olur. Bu anda piyade, çıkarma işleminin daha iyi yapılabilmesi için mutlaka ilerleyip münasip mevkiileri tutmalı ve ana hücum için toplara lâzım olan yerleri ele geçirmelidir. Askeri kuvvetlerin varlığı, bunların su ihtiyaçları , malzeme ihtiyaçlarının karşılanması, takviye birliklerinin kuvveti düşünülmemeli idi. Savaş gemilerinden başka hiçbir top ateşine ihtiyaç duymadan piyade, gerekli olan araziye zapt etmeliydi.

Yukarıda saydığım şartlar, düşmanı gaflet halinde bastıracak olan işgal kuvvetleri komutanının dikkate alacağı konular değildir. Burada yapılacak olan şey gayet basittir. Askerin yorgun ve güçsüz olduğuna dair ileri sürülen mazeretlere kulak asmayarak bu konuda biraz da merhametsiz davranarak asker, ileri bölgelerdeki düşmanın üzerine sürülecekti. Buradaki hatanın en kötüsü hareketsizlik ve şartların olgunlaşmasını bekleyerek çok değerli zamanın kaybedilmesi idi.

SİR IAN HAMILTON NEDEN ANAFARTALAR'A GİTTİ.

7 Ağustos günü akşam geç vakit düşman, gündüz savaşa sokmuş olduğu birkaç topunu geri çekti. 8 Ağustos günü sabah uzun menzilden Anafartalar Körfezi'ne atılan yarım düzine kadar mermiden başka o gün, Anafartalar sahasına düşman tarafından hiçbir topçu ateşi yapılmadı. Düşman topları, görünüşe göre, ya geriye çekilmiş veya zayıf bir ihtimale göre de, ilerleyen askerlerimiz tarafından ele geçirilmişti. 8 Ağustos günü erkenden göndermiş olduğum kurmay subay, bana bir telgrafla, düşman top ateşinin devam etmediğini, çok az bir tüfek ateşinin sürdüğünü, düşmanın zayıf görüldüğünü, askerlerimizin savaşmadıklarını belli bir hareketsizlik içine girdiklerini, bu durumun başarı için çok uygun olan ortamın kaçırılmış olduğundan kaynaklandığını bildirdi. Bu telgraf genel

karargâha gelmeden önce, Anafartalar'daki işlerin pek de yolunda gitmediğini kolordu komutanının raporundan anlamış bulunuyordum. Hellas ve Arıburnu bölgelerinde gerçekleşmekte olan savaşla geçici bir irtibatsızlıkta bile büyük tehlike vardı. Bunun için, kurmay heyetimin başkanı Tümgeneral Braith Waite'i Gökçeada'da bırakarak her iki savaş sahasında gerçekleşmekte olan çatışmalarla ilgili olarak bilgilendirmesini kendisine söyleyerek, bir gemi ile Anafartalar'a hareket ettim.

Anafartalar'a öğleden sonra saat 5'te vardım. Kolordu karargâhının bulunduğu Kraliyet Donanması Savaş gemilerinden Jonquil'e çıktım. General Stopford, kendisine 11'inci Tümen komutanının 9 Ağustos günü seherle hücum yapılırsa başarı kazanılacağına ifade ettiğini söyledi. Ben, bunun yanlış olduğunu hissettim. 8 Ağustos günü, 11'inci Tümen'in küçük bir kuvveti ile Yılğınburnu ile İsmailoğlu Tepesi arasında yapılan küçük ölçekli bir yürüyüş hareketi ile 10'uncu Tümen tarafından Kireçtepe sırtlarına karşı küçük bir hücum yapılarak, çok değerli zaman, boşuna geçirilmişti. 11'inci Tümen komutanı, subaylarına, önemli çatışmalar olarak kabul edilmeyen küçük çaplı çarpışmalar için emir vermişti. Komutan, ilerideki bütün kuvvetli mevkiele zaptı için, güçlü karakol timlerinin ileriye sürülmesini istemişti. Sonradan da bu konuda çok az şey yapıldı diye ihbarda bulundu. Dolayısıyla kıymetli ve değer biçilmesi imkânsız olan bu oniki koca saat kaybedilmiş oldu. Bu süre içinde, çevredeki düşman yedeklerinin Anafartalar bölgesine yetişmesine farkında olmayarak yardım edilmiş oldu. 11'inci Tümen tarafından tepelere karşı toplu bir hücum yapılmasını teklif ettiğim zaman "*mümkün değildir*" cevabı ile karşılaştım. Oysa sabahki itirazların geçerliliği kalmamıştı. Yani askerler iyice dinlenmiş, susuzluklarını gidermiş, karınlarını doydurmuştu. Böyle olduğu halde tümen komutanları, gece hücumu yapmak için verilen emirden hoşlanmamışlar, General de, genel duruma bakarak, konuya yeterince önem vermemişti.

Sahilde bulunan çok sayıdaki askerin idaresi için gereken emirlerin tarafımdan verildiği takdirde uygulanıp uygulanmayacağı noktası ile karşı karşıya kaldım. Kolordu komutanı bu hususta hiçbir itirazda bulunmadı. Aksine o da benim gibi ileri harekâte taraftar görünüyordu. Tümen komutanları tarafından yapılmış olan beyanlar, Kolordu komutanınca da uygun görülmemişti. Eğer Tümen komutanlarının engellemelerini aşabilseydim, bu durumdan en fazla General Stopford memnun olacaktı.

YALNIZ BİR TUGAY SAVAŞ EDEBİLECEK DURUMDA.

Yanımda Komodor Roger Keyes ile kolordu karargâhı kurmay heyetinden Yarbay Aspinall bulunduğu halde karaya çıktım. Burada her şey sakin ve sukûnet içinde bulunuyordu. 11'inci Tümen Komutanı

Tümgeneral Hamersley'i gördüm. Vaziyetin çok süratle değişmesinden doğan durumları kısaca izah ettikten sonra tümenin önünde bulunan yüksek sırt ve bayırların seher vaktiyle beraber düşman tarafından işgal edilmesinin kuvvetle muhtemel olduğunu anlattım. General, tehlikeyi idrâk etti. Ancak, askerlerin öteye beriye dağılmış olmasından başka, gece hücumu yapmak için böyle geç vakitte emir tebliğinin imkânsız bulunduğunu söyledi. Burada dikkatinizi çekmek istediğim konu, ağustos ayında öğleden sonra saat altıyı Generalin, geç vakit olarak kabul etmesidir!.. Onun ileri sürmüş olduğu gerekçeyi kafasından çıkarmasından başka gerçekte hiçbir zorluk yoktu.. General, emirlerini, zamanında ve vaktinde askerlerine ulaştıramıyordu. Generalin de kabul ettiği gibi, sadece 32'inci Tugay, az bir noksanla, hücumu hazır bir halde bulunuyordu. Tümen'in kurmay subayı ve tecrübeli bir asker olan Albay Malkolem ile görüş alışverişinde bulundum. Albayın ileri sürmüş olduğu görüş ve düşüncelerin gerçekleri yansıttığını gözlemledim. 32'inci Tümen'in hemen hücumu hazır bulunduğunu Albay, ifade etti. Dolayısıyla yalnız bu tümen ile bile olsa hemen hücumu geçilmesine dair kesin bir emir verdim. Böylece hiç olmazsa 11'inci Tümen'in bir kısmı ile olsun, Türk imdat kuvvetlerinin tepeler üzerinde kuvvetli mevkiileri tutup, strateji açısından pek önemli olan mevzilerde meydana getirebilecekleri siperlere engel olunabilecekti.

Tümen tarafından yapılacak olan harekâtın ayrıntısına dair bir sorumluluk üstlendiğimden ötürü, müdahalemin hududunu sınırlamak konusunda, çok dikkatli davrandım. Derhal 32'inci Tugay'ın hareket etmesini daha önce ifade ettiğim mevkiilerin düşman eline geçmeden zapt edilmesi emrini verdikten sonra, başka hiç bir şeye karışmadım. Sabah yapılacak olan hücumu ait plâni tadil veya değiştirmek üzere incelemeye aldım. Seherle beraber hücum edecek olan onüç taburdan dördü, düşman mevzilerinin anahtarı durumunda olan yerlere karanlıkta derhal hücum ederek düşmanın harekâtına engel olacaktı.

32'inci Tugay'ın ne yapmış olduğuna dair, açık ve kesin bir bilgiye sahip değilim. fakat, şu gerçek ortaya çıkmıştır ki, tugay, Ağustos'un 9'uncu günü sabah saat 4'e kadar henüz hücumu başlanmamıştı. gecikmenin nedeni olarak ileri sürülen mazaret de tugayın tamamıyla dağılık olduğu ifade edilmiştir. General Stopford, raporunda bu konu ile ilgili olarak, "East York altıncı istihkâm taburu'ndan bir bölük, Kūçūkanafarta kuzeyinde bulunan tepenin zirvesine çıkmayı başarmış ise de taburun kalan kısmı ile 32'inci Tugay'ın ileriye yürüyüşleri esnasında, her iki yanlarından düşman taarruzuna uğramaları nedeniyle Suvla Koyu'nun kuzey-güney hattına geri çekilmeye mecbur kalmışlardır. Öncü görevini gören Royal Engineiers'in bir bölüğünden pek azı geri

çekilebilmiş ve o akşam taburun mevcudu dokuz subay ile 380 askere inmiştir” demektedir.

TÜRK İMDAT KUVVETLERİNİN GELİŞİ.

Savaş sahasının her tarafına hakim olan Küçükanafta'nın kuzeyinde bulunan tepeden 32'inci Tugay da geri çekildikten sonra, Tümen'in geri kalan kısmı tarafından seherle beraber bir hücum yapılmıştı. Burada tugayın ilk geri çekilmesi sona ermiş ise de Tümen'in en ileriye varmış olan askerleriyle irtibat sağlamak üzere, biraz daha geriye çekilmeleri gerekiyordu. Bu durumu tefsir etmek gerekirse, 32'inci Tugay, kendilerinden birbuçuk saat sonra hareket eden askerlerin gördüğünden daha az bir direnişle karşılaşmıştı. Eğer bütün Tümen, 9 Ağustos sabah saat dörtte hareket etse veya daha iyisi 8 Ağustos akşam 10'da hareket etmiş bulunsaydı önlerinde bulunan bütün tepeleri tamamen zapt etmiş olacaktı.

Bütün savaşı telgrafla takip etmekten vazgeçerek burada pek yanlış bir surette yapılmakta olan bir kolordu harekâtını gözümle görmeyi tercih edip, o geceyi Anafartalar'da geçirdim.

9 Ağustos günü seherle beraber General Hammersley'in hücum hareketini takip ettim. Bir gün önce susmuş olan düşman top ateşinin şiddetinden ve tüfek ateşinin çokluğundan, Türk imdat kuvvetlerinin bölgeye geldiklerini derhal anladım. Bizim uzun süren gecikmemizden yararlanan düşman, toplarını tekrar ileri sürmüş ve sonuçta bize karşı bu topları kullanmıştı. Bu çok feci bir andı!...Hücumumuz sonuçsuz kaldı!... Zayıtımız çok fazla idi!... Düşmanın yandan açmakta bulunduğu şarapnel ateşi, son derece tesirli ve pek moral bozucu idi. Şarapnel, bütün hattımız boyunca, aşağılarda patlıyor ve askerimizi perişan ederek, zaman zaman erlerimizi çekilmeye mecbur bırakıyordu. İsmailoğlu Tepesi'ni zapt etmek üzere 33'üncü Tugay tarafından yapılan hücum, başlangıçta çok ümit verici bir şekilde gelişti. Öncü askerlerden bazıları tepeyi elde etmişler, tepenin diğer tarafına bakan sahaya bile ulaşmayı başarmışlardı. Bu esnada bir çok Türk askeri burada öldürülmüştür. Ancak sonra, Tugay'ın merkezi geri çekilmeye başladı.

Bu geri çekiliş, şarapnel ateşinin tesiri ile mi yoksa bazılarının dediği gibi havanın etkisi ile mi oldu bilinemez ise de geri çekilme emrinin, Tugay'ın arkasından geldiği kesindir. Sonucu ise başarımız için çok kötüdür. Merkez ağır, ağır geri çekilmeye başladı. Her iki yarılarda bulunan Border Alay'ının 6'ncı Taburu ile Lincoln Alay'ının 6'ncü Taburu'nun pek büyük faydasına şahit olunmuştur. 30 rakımlı tepe üzerinde fundalıkların tutuşmasından doğan yangın, askerlerimize son derece tehlikeli anlar yaşatmıştı.

Hücumdan evvel Küçükanafarta'nın kuzeyindeki tepelerin bayır ve yamaçları ile İbrice istikâmetinden dönen 32'inci Tugay, Anafartalar'dan geçen kuzey-güney hattı istikâmetinde tutunmuşlardı. Burada bu tugayın sol kanadı 34'üncü Tugay'ın iki taburu tarafından korunuyordu ki, bu taburların yedek kuvvetleri olmak üzere sevk edilmişlerdi. Bu hat, daha sonra 34'üncü Tugay'ın geri kalanı ile 53'üncü Tümen'in 159'uncu Tugayı'nın iki taburu tarafından devam ettirilmişti. Bu hattın sağ kanadı, İsmailoğlu Tepesi'ne karşı yapmış olduğu hücumdan sonra geri püskürtülmüş olan 33'üncü Tugay tarafından Yılınburnu Tepesi'ne bitiştirilmişti.

TOPU OLMAYAN TÜMEN

Bu savaşta bulunan küçük kuvvetlerden bazıları, cesur hareketleriyle diğerlerinden ayrılmışlardı. Bunların isimlerini tamamen bilemediğim için arz edemediğimden dolayı üzgünüm. 53'üncü Tümen'e ait ve karaya yeni çıkarılmış olan Heretordshire Alay'ının birinci taburu tarafından Azmakdere civarında Hetmançayırı ile Kazlarçayırı arasındaki sırta yapılan şiddetli bir hücum hakkında, tümen komutanı övücü sözler söylemektedir.

8-9 Ağustos gecesi zarfında ve 9 Ağustos sabahı erkenden ihtiyat kuvvetlerimin tamamı olan 53'üncü Tümen ki, Territorial Tümeni idi, gelip karaya çıkmıştı. Bunların Anafartalar'a gitmesini emrettim, bu emirden gayem, eğer bu Tümen de 9'uncu Kolordu'ya katılacak olursa General Stopford'un, Anafartalar Limanı'nın etrafında bulunan hakim noktaları elde tutabileceğini tahmin etmemdi. İngiltere'nin kendilerine top verdiği 53'üncü Tümen'in Piyade Tugayları 11'inci Tümen'i takviye etti.

Kolordu komutanı, Anafarta sırtlarını tutmak üzere, 10 Ağustos'da bir saldırı daha yapmaya karar verdi. 11'inci Tümen taarruz hareketlerinde etkili olacak derecede dinlenememişti. Ancak, General Lindley'in komutası altında bulunan 53'üncü Tümen, hücum edecek ve General Hammersley tarafından da desteklenecekti.

10 Ağustos günü, Kraliyet Sahra Topçusu'ndan ancak bir tugay karaya çıkmıştı. Bununla birlikte iki dağ topu vardı. Savaş gemilerinin bütün topları da bunların emrinde hareket edecekti. Kolordu komutanının savaş görmüş askerinin bu hücumdan başarılı olacağını ve düşmanın da top ateşlerimizin şiddeti ile yerinden sarsılabileceğini ümit ederek yapmış olduğu hücum, maalesef başarılı olamamıştı. General Stopford, saldırının tabii engellerle dolu bir arazide yapılmış olduğu ve daha önce hiç savaş görmemiş asker tarafından bu kadar zor ve problemlı bir arazide ve bunlara rehberlik edecek hiçbir asker bulunmadığı bir

ortamda yapıldığını ve bu nedenlerin başarısızlıklarında önemli rol oynadığını ifade etmiştir ki, değerlendirmelerine ben de katılıyorum

Taburların bir çoğu, çok büyük cesaret ve kahramanlıkla savaştılar ve subayları tarafından pek mahir bir ustalıklarla yönetildiler. Şartların kötüleşmeye başladığı bir anda isimleri kolordu komutanlığınca açıklanmış 11'inci Tümen'den iki tabur, territorial askerlerinin sol kanatında pek büyük yardımları dokunmuştur. Günün bitimiyle askerlerimiz Yılğınburnu Tepesi'nin doğusunda bulunan tepe ile Sülecik arasında uzanan hattı işgal etmişti. Etrafa son derece hâkim bulunan düşman da bir yandan destek kuvvetleri almaya devam ediyordu. Düşman, top bakımından 7 Ağustos'a göre üç kat daha kuvvetlenmişti.

Azmakdere civarından başlayıp Yılğınburnu Tepesi'nin doğusunda bulunan tepeden geçerek 10'uncu Tümen tarafından Kireçtepe sırtı yakınında tutulan araziye kadar uzanan bütün cephe boyunca siperler kazılması için 9'uncu Kolordu'nun tamamına emir verilmişti. General Stopford da bundan yararlanarak tümenlerini yeniden düzenledi. Hattın, 53'üncü Tümen'in sol kanatı ile 10'uncu Tümen'in sağ kanatı arasındaki kısmında boşluk olduğunun anlaşılması üzerine bazı sağlam mevzilerin ele geçirilmesi için kesin emir verdi.

ASKERİYLE BİRLİKTE KAYBOLAN ALBAY

Yalnız piyadeden ibaret olan 54'üncü Tümen gelmiş ve 11 Ağustos'da karaya çıkmıştı. İhtiyat kuvveti olarak geride alıkonuldu. Ertesi günü 12 Ağustos'da bu 54'üncü Tümen'in 13 Ağustos sabahı seher vakti ile beraber Kavaktepe- Tekketepe sırtlarına doğru bir hücum yapmak üzere gece yürüyüş yapmalarını istedim. Küçükkanafarta Ovası'yla buranın kuzeyinde bulunan arazinin düşman tarafından tutulmuş olduğu düşüncesini taşıyan kolordu komutanı, önceden bir tugayın ileri yürüyüş hareketi yapıp Küçükkanafarta Ovası'nı zapt etmesi ve bu şekilde Tümen'in kalan kısmının buraya kadar direnişsiz hareket edebilmesini sağlamak için gerekli emirleri verdi. O gün öğleden sonra 163'üncü Tugay, ileriye hareket etti ve düşmanın şiddetli karşı koymasına rağmen Küçükkanafarta Köyü'nün civarında, en zor ve çok problemlerle bir arazide, kendisini yerleştirebildi. Çatışmalar esnasında 163'üncü Tugay'a büyük bir şöhret kazandıran gizemli bir olay gerçekleşti. Savaş sahasının sağında bulunan 1/5 Norfolk Taburu, öyle bir an geldi ki kendilerini, tugayın diğer kısmından da az mukavemet eden bir bölgede buldu. Düşmanın sebat göstermeyen kuvveti karşısında, cesur ve özgüveni çok olan Albay Sir Beauchamp, düşmanı pek ciddi ve şiddetli bir surette tazyik ederek taburun en seçkin askerleri tarafından takip edildi. Çatışmalar gittikçe şiddetlendi ve arazi de gittikçe ormanlık ve sarp bir şekle bürünmeye başladı. Savaşın bu aşamasında bir çok asker

yaralandılar ve susuzluğun da etkisiyle bitkin düştüler. Bunlar gece karargâha dönebilmek için yol buldular. Fakat 16 subayla Albay ve 250 asker düşmanı sıkıştırmaktan ve sürmekten geri kalmadılar. Bu cesur ve kahraman askerler arasında Kraliyet Sandrigham Malikanesi'nden askere yazılmış seçkin bir bölük askerde vardı. O zamandan beri bunların akibetinden hiçbir haber alınmadı. Bunlar ormanlığa daldılar ve kaybolup gittiler. Bunlardan hiç biri bir daha geriye dönmedi. Gece yürüyüşü ve plânlanan hücum da yapılamadı. Kolordu komutanı hücumun yapılmaması ile ilgili olarak, *"eğer tepeler zapt edilmiş olsa bile askerin ihtiyacı olan başta su olmak üzere yiyecek, erzak ve savaş malzemesini bu tepelere ulaştırmak çok zor ve imkânsız bir iştir"* demektedir. General Birdwood, 11 ve 54'üncü Tümenler tarafından İsmailoğlu Tepesi'ne karşı hazırlıklı bir hücum yapılacak olursa Sarıbayır'a karşı da güçlü bir saldırı yapmanın mümkün olduğunu zannediyordu. 13 Ağustos'da General Stopford'un bu konuda dikkatini çektim. Fakat, bu düşünce uygulamaya geçince General Birdwood, Sarıbayır' a karşı yeni bir hücum yapmanın mümkün olmadığını anladı. Gerçekten de 9'uncu Kolordu'ya Damakçılık Bayırı'ndan yalnız bir tugay ile yardımda bulunabilecek bir durumda bulunuyordu. Dolayısıyla bu projeden bir defalık vazgeçmek zorunda kaldım. Şimdiki cephe hattının takviye edilip güçlendirilmesi konusunda General Stopford'un dikkatini çektim General Stopford, cephe hattının solundaki eğriliği düzeltmek üzere 15 Ağustos'da 10'uncu Tümen'in ilerlemesi için tümen komutanına gerekli talimatı verdi. Tümen'in bu harekâtında Kireçtepe Sırtı'nı zapt etmek üzere yapacağı taarruzda, 54'üncü Tümen ile ortak harekâtı yapacaklardı.

10'uncu Irish Tümeni'nin 30, 31'inci Piyade Tugayları yüksek sırtlara cepheden hücum yapacaktı. 54'üncü Tümen'in 162'inci Piyade Tugayı da hücumu, sağ yandan takviye edecekti. Deniz Uçağı Kıtası'na mensup bir makineli tüfek ile Saros Körfezi'nde bulunan savaş gemilerinden Grampus ve Foyhound'un topları ile Argayll Bataryası, 15'inci Argayll Bataryası ve bir de 58'inci Sahra Bataryası topları ile piyade, korunacaktı. Hiçbir kesin sonuç vermeyen birkaç saatlik top ve tüfek savaşından sonra Royal Dublin Fusiliers Alayı'nın 6'ıncı Taburu ileri hücum ederek bütün sırtı zapt edip onsekiz savaş esiri ele geçirdi. Deniz topları tarafından yapılan himaye ateşi, bu çatışmanın en göze çarpan hareketini teşkil etmektedir. Maalesef sırtın burnunu elde tutmak çok zor olduğundan ileride bulunan siperlerin muhafazası için yapılacak her türlü girişim, iyice plânlanıp hazırlanarak gerçekleştirilememiştir. Kayıplarımız çok fazla idi. Royal Irish Fusiliers Alayı'nın 5'inci Taburu'ndan ancak bir subay kalmış ve İnisklın Fusiliers Alayı'nın 5'inci Taburu'nun bütün subayları hemen, hemen kaybedilmişti. İmdat kuvvetleri taahüt edilmiş

ancak, bu kuvvetler gelmeden önce, siperlerin muhafazası ile görevli bırakılmış olan subay, siperleri tahliye ettirmişti. Bize karşı direnen Türk askerlerinin miktarı, gittikçe çoğalmaya devam edip 20 bine ulaşmıştı.

ANAFARTALAR BÖLGESİNDE İKİ KOMUTAN.

15 Ağustos akşamı General Stopford, 9'uncu Kolordu Komutanlığı'ndan istifa etmişti. 10 ve 11'inci Tümenlerin bir kısmı, düşmanla daha yakından savaş etmek üzere kendilerini denize bıraktıkları veya karanlıkta Lalebaba'yı zorla zapt ettikleri zaman, cesaret ve gayretlerini göstermek istemişlerdi. Sonra da Yılğınburnu Tepesi'ne hücumlarında ve 10 rakımlı tepe üzerinden düşmanı püskürttüklerinde cesaret ve kahramanlıklarını bir kez daha ispat ettiler.

Bundan sonra, tereddüt ve kararsızlık başladı. Savaş sanatı ustalığı, zorla elde edilemez. Anafartalar'da bulunan büyük rütbeli komutanlar bu tarzdaki yeni siper savaşında bulunup tecrübe kazanmamışlar, Türk savaş usullerini bilmiyorlardı. Zamanın ne kadar kıymetli bir unsur olduğunu yeterince takdir edemiyorlardı. İşlerin kesin ve açık bir şekilde sevk ve idaresi için gereken tedbirler, acilen ve yeteri kadar uygulama safhasına konulamamıştı. İşte yukarıda anlatmaya çalıştığım sebep ve sonuçlardan dolayı Anafartalar Bölgesi Geçici Komutanlığı'na Tümgeneral De Lisle'i tayin etmek üzere sizin de uygundur buyurmanızı, istirhâm ettim.

Hellas Burnu'ndan Anafartalar'a gelmekte olan Tümgeneral De Lisle'i gördüm. Nasıl hareket edeceğine dair gerekli talimatı, kendisine kurmay başkanım vermişti. Bu talimata göre Generalin en önemli görevi, kolorduyu savaşa hazır hale getirecek bir şekilde talim ve terbiye etmek ve bu şekilde kolordunun mümkün olduğu kadar büyük bir kısmını İsmailoğlu Tepesi ile Anafarta Sırtı'na taarruz edebilecek bir yeteneğe ulaştırmaktan ibaretti. Bir Tugayı eksik olmak üzere 10, 11'inci ve 53, 54'üncü Tümenler, General De Lisle'in emrine verildi. Bu kağıt üzerinde çok büyük bir kuvvet gibi görünse de gerçekte uğranılan kayıplar nedeniyle tüm bu kuvvetlerin sayısı 30 binin altında idi.

Bu zamanda düşmanın ve bizim kuvvetlerimiz yaklaşık olarak aşağıya dökümünü verdiğim gibi idi. Arıburnu bölgesinde Tuğgeneral Birdwood'un komutasında 25 bin tüfekli, güney bölgesinde, Tuğgeneral Davies'in komutasında 23 bin tüfekli ile buna ilave olarak 17 bin tüfekliden oluşan Fransız Kolordusu da bu kuvvete katılmıştı. Türkler, güney bölgesinde çok fazla çalışıyorlardı. Hiç şüphesiz amaçları, Arıburnu bölgesine veya Anafartalar'a bizim imdat kuvvetlerimizi yollamamızı engellemektir. Bu bölgede 35 bin civarında kuvvetleri olduğu konusunda şüphe taşıyorduk. Türk kuvvetlerinin büyük kısmı, Arıburnu bölgesine karşı savaş ediyordu. Türk kuvvetlerinin kalan kısmı da

Sarıbayır'ın kuzey ve doğusunda bulunan vadilerde ihtiyat kuvvetleri olarak bulunuyorlardı. Düşman kuvvetleri tahminen 70 bin tüfekli kadardı.

ÇOK SAYIDA İMDAT KUVVETİNİN İSTENMESİ

Benim tahminlerime göre bizim 90 bin tüfekimize karşı, düşmanın 110 bin tüfeklisi olup, bunun yanı sıra araziyi kontrol altında bulundurabilen bütün hâkim noktaları da ellerinde bulunduruyordu. Ayrıca Türklerin yeterince erzakı ile iki üç gün içinde savaş sahasına sürebilecekleri çok sayıda askerleri vardı. Düşmanın yedek kuvvetlerinin yeteneksizliği konusundaki tahminlerim her defasında boşa gitmişti. Savaş sahasında yapmış olduğum incelemelerden sonra, bu seferin hemen zaferle bitirilmesi gerçekten isteniyorsa çok sayıda imdat kuvvetinin hemen gönderilmesi gerektiğini, gönderdiğim uzun bir telgrafımla daha önce size ifade etme cesaretini göstermiştim. Telgrafımda sonbaharın yaklaşmakta olduğunu kaybedilecek vakit olmadığını da açıkça ifade ettim. 6 Ağustos günü itibarı ile idarem altında bulunan İngiliz Tümenlerinin sayısı 45 binden az olduğu gibi seçkin taburlarımdan bazıları, kayıplar dolayısıyla o kadar azalmışlardı ki, bunları ateş hattından geri çekmek mecburiyetinde kalmıştım. En büyük ihtiyacımız boşlukları doldurmaktan ibaretti. Boşlukların doldurulması için taze kuvvet olarak 50 bin tüfekli daha istedim. Türklerin gerek buradaki vaziyetlerinden gerek genel durumlarından edindiğim izlenim neticesi olarak şunu kesin olarak söyleyebilirim ki, eğer istemiş olduğum imdat kuvvetleri gelse idi, donanmamızın İstanbul önlerine demir atması için bir geçit açmayı başaracak kabiliyet ve güce sahip olacaktık, inancını taşıyordum.

Bize gerekli olan imdat kuvveti ve bunların ihtiyacı olan erzak, savaş malzemesi ve diğer ihtiyaçlarının neden gönderilemeyeceğine dair burada ayrıntısına inemeyeceğim noktaları öğrendiğim zaman, bu konu ile ilgili görüş ve düşüncelerimi aktarmanın boşa uğraş olacağından dolayı duymuş olduğum üzüntünün derecesini, şahsınız takdir eder. Dolayısıyla ben de, elimde bulunan kuvvetimle ne yapmam gerektiği konusunda kesin kararımı verdim. Bu karar sonucu kuzey bölgesini, Mısır'dan getirmiş olduğum 2'inci Süvari Tümeni'yle ki, atları orada bırakılmış olduğundan piyade halinde idiler, güney bölgesinden çekmiş olduğum 29'uncu Tümen ile güçlendirdim. Bu harekâtın gerçekleştirilmesiyle beraber 9'uncu Kolordu'nun ve buna bağlı birliklerin savaş düzenine uygun bir şekilde sokulması bir hayli zaman aldı. 21 Ağustos'a kadar yeni hücum yapacak kadar hazır değildim. Bu hücum, 7-8 Ağustos günü yapmış olduğumuz hücumdan, içinde

bulduğumuz şartlar ve savaşın genel gidişinden dolayı çok farklı olacaktı.

Düşman mevzileri süratle güçlendirilmekte idi. Bu benim için çok büyük bir tehlike oluşturunuyordu. Çünkü, benim elimde yedek kuvvet yoktu. Eğer Türkleri geri püskürtemeyecek olursam, elde tutulmuş olan sahayı mevcut kuvvetlerimle koruyamayıp geri çekilmeye mecbur kalacaktık. Dolayısıyla elimizdeki bütün askerleri İsmailoğlu Tepesi'ne karşı saldırıya geçirip, plânımın zaruretine göre ya ilk hamlede vadiyi düşmandan temizlemeyi veya bu durumun gerçekleştiği ölçüde, Anafartalar Körfezi ile Arıburnu koyunu düşman top ateşinden korumaya karar verdim

ANAFARTA SIRTINA TAARRUZ.

Bu taarruzun plânı, General De Lisle tarafından iyi bir şekilde hazırlanmıştı. 53, 54'üncü Tümenler, düşmanı, Sülecik'den Kireçtepe Sirtı'na kadar tutacak ve 11 ile 29'uncu Tümenler da İsmailoğlu Tepesi'ne şiddetli bir hücum yapacaklardı. İki Tugay ile 10'uncu Tümen ve 2'inci Mounted Yaya Süvari Tümeni, Kolordu'nun ihtiyatı bulunmak üzere geriye bırakıldı. General Birdwood'un da, sol yanını Susuzkuyu ve Kayacık Ağıllar mevkiine doğru saldırarak birlikte hareket etmesi için gerekli düzenlemelerde bulundum. Hiç şüphesiz bu hücum, bütün savaş hattı boyunca ilerleme ilerlemek düşüncesiyle bütün kolorduyu kapsıyordu. Ancak, taburların birçoğu son derece yorgun olduklarından bunları, kısa bir dinlendirmeden önce, yeni bir hücumla sokmayı akla uygun bulmayarak bunları hücumdan istisna tuttum. Bu şekilde hücum kısmen gerçekleşmiş olacaktı. Eğer kısmî hücum, yeterince başarılı olursa esas saldırıya geçilecekti. Anafarta sırtı elimize bir defa geçecek olursa düşman, her iki Anafarta arasındaki vadiden imdat kuvveti alamayacak ve sonra da sol yanımda ilerlemekte güçlük çekecekti.

Dikkatim, Küçük Anafarta'nın güneybatısındaki dilini teşkil eden tepe idi. İsmailoğlu Tepesi, Ege Denizi'nden gelip doğrudan doğruya Anafartalara yürümek isteyen bir işgal kuvvetine karşı en güçlü doğal engeldi. İsmailoğlu Tepesi, ovadan itibaren 350 kadem yüksekliğe kadar çıkan batı ve güneybatı istikâmetlerine doğru dik yarıklarla uzanan sağlam bir tepe olup bunun genel yapısı sık fundalıklar ve çalılıklar ile kaplı idi. Bu fundalık ve çalılıklar o kadar sıktır ki, bir saldırıyı hemen tesirsiz bırakır ve askerleri, fundalıklar arasındaki keçi yolundan tek, tek yürütmeye mecbur kalırsınız. Bu güne kadar çıkarılmış nisbeten küçük toplar, maksadımızı gerçekleştirmek için işe yaramamışlardı. Biz, siperleri hücumun zoru ile ele geçirmek istiyorduk. Taburlar bizi arkadan takviye edecek ve bombardıman ise ancak bir mil mesafesinde cepheyi kapsayacağından dolayı, askerimizin düşman siperlerini ele geçireceği

ümit edilmiş ve hücumun güç ve şiddetinin tepenin zirvesine kadar devam edeceği tahmin edilmişti. Arazi ancak, merkezi bir hücumla uygundu. Avantajlı olduğumuz tek mahal, deniz seviyesinden 200 kadem yükseklikteki Lalebaba Tepesi'yle Türk savaş cephesinden yarım mil uzaklıkta bulunan Yılğınburnu olup bunların ara yerinde bulunan arazi, düşman ateşine açık bir düz arazi sahasından oluşuyordu. Sola hücum edecek olan 29'uncu Tümen, bir gece önce, önüne denk gelen düşman siperlerini zapt etmiş bulunuyordu. Sağa hücum eden 11'inci Tümen, Yılğınburnu Tepesi'nin sağında bulunan düşman cephe siperlerini ele geçirmişti.

Anafartalar Körfezi ile ova, 21 Ağustos günü öğleden sonra garip bir sis tabakası ile tamamen örtülmüş bulunuyordu. Bu bizim için çok kötü bir talihsizlikti. Çünkü batmakta olan güneş ışıklarından Türk topçularının adeta kör olma derecesine geleceklerini ve Türk siperlerinin, büyük ihtimalle akşam çok net görülebileceğini tasarlıyorduk. O gün etrafa yayılan sisten öğleden sonra, düşman hatlarını görmek adeta imkansız olduğu gibi, bizim hatlarımız ayan beyan çok net şekilde görülüyordu. Hücumu geciktirmeyi düşündüm. Fakat, bir çok nedenden dolayı bunun imkânsızlığını anladım. Öğleden sonra 2.30'dan 3'e kadar karadan ve denizden Türk siperlerine karşı şiddetli fakat pek de isabetli olmayan bir bombardıman yaptık. Bu bombardımana Yılğınburnu Tepesi'ne yerleştirilmiş olan 24'üncü Kıta makineli tüfeği de çorbada tuzum bulunsun diye katıldı.

YANLIŞ YOLA SAPAN İKİ TUGAY

Öğleden sonra saat 3'de sağ taraftan piyade tarafından yürüyüşe başlandı. 11'inci Tümen'in 34'üncü Tugayı, Hetmançayırı ile Ayırıkavak arasındaki düşman siperlerine karşı zayıf vermeden hemen şiddetli bir saldırıda bulundu. Ancak, Hetmançayırı ile İsmailoğlu Tepesi'nin güneybatısındaki burnu, biri birine bağlayan irtibat hendeklerine karşı yürüyen 32'inci Tugay, doğuya gideceği yerde kuzeydoğuya sapmakla yolunu şaşırdı. Buradan irtibat hendeğini zapt etmek için çok uğraşmış büyük kahramanlıklar gösterdi ise de hatasını bir türlü tamir edemedi. Dolayısıyla harekâtı iflas etti. Her neye mâl olursa olsun bu irtibat hedefinin zapt edilmesi için 33'üncü Tugay'a gereken talimat verildi. Maalesef O Tugay da aynı hataya düştü. Tugay'ın bir kısmı kuzeydoğu yönüne bir kısmı da güneybatı yönüne Susuzkuyu'ya doğru yürüdü.

Öğleden sonra saat 3.30'da hücum edecek olan 29'uncu Tümen şiddetli bir hamle ile 70 rakımlı Yusufçuktepe'ye hücumla başladı. Solda bulunan 87'inci Tugay, Yusufçuktepe'deki düşman siperlerini işgal etti. Fakat, 86'inci Tugay, önüne tesadüf eden ormanlığın yanmasından dolayı harekâtını durdurmak zorunda kalarak paniğe kapıldı. Sonunda ileri

saldırıldı iseler de, sağlarında bulunan 11'inci Tümen 32'inci Tugayı , harekâtının sonuçsuz kalmasından dolayı, iki dil arasındaki sahadan vadiye doğru bir türlü ilerleme imkânı bulamadılar. Tugay, doğruya doğru hücum etmeye uğraştı ise de burada kuzeyden ve güney-kuzeyden açılan düşman piyadesinin makaslama ateşinden büyük kayıplara uğradı. Öncü askerlerin hemen tamamı, Dilktepe'de yok oldu. Hayatta kalanlar Yusufçuktepe'nin güneybatısındaki bayıra güç belâ gelebildiler. Bu savaş devam etmekte iken 2'inci Mounted Yaya Süvari Tümeni, Yılğınburnu Tepesi'nin arkasında bulunan bir mevzî elde edip orada hazır bulunmak üzere, açık düzende olarak Lalebaba'dan hareket etti. Bu yürüyüşleri sırasında, düşmanın sürekli ve isabetli atışlarına maruz kaldılar.

YAYA İNGİLİZ SUVARİSİ

İNGİLİZ KANINI İFTİHARLA ÇOŞTURACAK BİR MANZARA.

İngiliz yaya süvari askerinin ileri harekâtı, damarlarında bir damla İngiliz kanı olan herkesin yüreğini iftiharla coşturacak bir manzara sergilemekte idi. Bu kadar seçkin askere, zamanımızın savaşlarında pek ender rastlanır. Normal şartlarda, yedekleri şarapnel ateşi himayesinde getirmek mümkün olur. Burada birbuçuk millik arazide, bir fareyi bile saklayacak tek bir delik yoktu. Nerede kaldı ki İngiltere'den gelmiş iri cüsseli kahraman askerlere bir siper olacak delik bulunsun. Savaş meydanındaki bazı vahim ve nazik noktalara rağmen dürbünümü bir türlü Yaya Süvarileri'nin harekâtından ayıramadım. Bunlar resmi geçit esnasında yürüyüş yapan asker gibi gidiyorlardı. Ötede beride bir mermi, bunlardan bir kümenin canını alacak derecede hışımla gelmekte iken bunlar yere yatıyorlar bu sırada hiçbir ayrılık ve perişanlık eseri görülüyor, diğerleri normal yürüyüşlerine devam ediyorlar, geri kalmış veya soluk soluğa koşan tek bir asker yok. Bu kadar düzenli bir kuvvet, kendilerine karşı koyan düşmanın bütün gücünü siler süpürür ise de arazinin doğal yapısı ile düşman siperlerinin son derece muhafazalı oluşu, durumu değiştiriyordu. Düşman, bu yoğun ateş yağmuru dinmeden, 2'inci Mounted Yaya Süvari Tümeni'nin girtlaklarına sarılıp kendilerini yok etmeyip sağ kaldıklarından ötürü çok şanslıydı.

11'inci Tümen, elinden gelen bütün gayreti gösterdi ise de heba olmaktan kurutulamadı. Onun uğradığı kötü kaderi değiştirebilir ümidi ile, Yılğınburnu Tepesi'nin arkasında bulunan Tuğgeneral Earl of Longford'un komutasında olan 2'inci South Midland Yaya Süvari Tugayı ileriye sürüldü. İlk defa savaşa giren bu Tugay, gerek çalılıkların ateşi gerekse düşmanın tüfek ateşiyle korkusuzca mücadele etti. Fakat, bazı yerlerde çok yavaş ilerliyorlardı. Gecenin girmesine kadar Yaya Süvari Tümeni ciddi bir hücum yapamadı. Bunlar, solda 29'uncu Tümen'in en uzak kısmıyla birleştiler ve sağda ise öncü taburlara kadar ulaştılar.

Karanlık çöker çökmez bunlardan bir alay, Yusufçuktepe'yle İsmailoğlu Tepesi üzerindeki 100 rakımlı tepenin ara yerindeki vadiye saldırarak, at nalı şeklindeki bu yerin merkezine yakın küçük tepe üzerindeki Türk siperlerini ele geçirdiler. Alay, 100 rakımlı tepeyi ele geçirdiğini zannediyordu. Eğer bu doğru ise bizim için önemli bir başarı idi. Çünkü, bu tepenin zapt edilmiş olması ile bütün savaş hattımız burada tutunup siperler kazacaktı. Tepe ile ilgili rapor alındığı zaman bunun doğruluğunu araştırmak için kurmay subaylardan bir keşif heyeti oluşturuldu. Bu heyet, Alay'a, 100 rakımlı tepenin daha epey uzak bir mesafede bulunduğunu ve çok sayıda kuvvetin yardımıyla takviye edilmiş düşmanın sağlam şekilde yapmış olduğu siperlerle bu tepeyi elinde bulundurduğunu, yarım daire şeklindeki Türk siperlerinin tepeye ulaşmamız için hâlâ büyük bir engel teşkil ettiğini, ifade etti. Asker, son derece yorgun ve çok sayıda kayba uğradığından ikinci bir hücum yapılamadı. Bu küçük tepe elde tutulacak olursa sabah, düşman buraya saldırarak perişan edecekti. Bu nedenle bu alaya gece karanlığından yararlanarak asıl mevzilerimize dönmekten başka yapacak bir şey kalmamıştı. Bu hücumda, en ağır zayiata 29'uncu Tümen uğradı. Kayıpları yaklaşık olarak 5000 kadardı!...

Bu savaşlarda fedakarlık ve kahramanlık gösteren kişiler ile küçük kuvvetlere dair daha ayrıntılı bilgi veremediğimden dolayı çok üzgünüm. 2'inci South Midland Yaya Süvari Tugayı'nın Bucks Yeomanry, Berckshire Yeomanry, Dorset Yeomanry Taburları'ndan oluştuğunu gördüm. Yeomanry Yaya Süvari askerleri hakikaten kahramanca savaştılar. Herkesle beraber ben de, Tuğgeneral Earl of Longfordile Tuğgeneral Kenna'nın ölmelerine çok üzüldüm.

Aynı günde General Birdwood ile önce hazırlanmış plâna göre, Yeni Zelanda Mounted Rifles' den iki tabur ile 29'uncu Irish Tugayı'ndan iki taburdan, South Wales Border Alayı'nın 4'üncü Taburu'ndan, 29'uncu Hint Piyade Tugayı'ndan oluşan bir kuvvet Tümgeneral Cox'un komutasında olarak esas saldırıyı desteklemek üzere müstakil hareket yapıyorlardı.

SÖMÜRGE ASKERLERİ YENİ BİR HAT ZAPT ETTİ.

General Cox, kendi kuvvetini üçe ayırdı. Sol taraf ileriye doğru hücumla 11'inci Tümen'in Arıburnu cephesiyle bağlantı kurduğu mevziyi koruyan zayıf hat üzerinde sağlam bir surette birleşip burayı elinde tutacaktı. Merkez kolu gerek bizce ve gerekse düşmanca son derece kıymetli olan Kavakköprü'deki su kuyusunu zapt edecekti. Sağ taraf kolu da Kayacıkağılı'nın kuzeydoğusundaki Türk siperlerine hücum ederek buraları ele geçirecekti.

Sol taraf kolunun hücumu başarı ile neticelendi. Başarılı bir çatışmadan sonra Kabakkuyu'daki Hint Tugayı tarafından zapt edildi. Saat 4.30'da, Tuğgeneral Russell'in komutasında olan sağ taraf kolu da, düşmanın şiddetli ateşi altında , Kayacıktaşlı'nda bulunan düşman siperlerini zapt etti ve içlerine yerleştiler. Kayacıkdere'nin güneyinde bulunan 4'üncü Avusturalya Tugayı'na doğru dereyi aykırı geçmek üzere irtibat hendekleri kazmaya başladı. Bütün gece oldukça şiddetli bir bomba savaşı yaşandı ise Russell'in askerleri elindeki siperleri bırakmadılar. 22 Ağustos sabah saat 6'da, yeni gelmiş olan 18'inci Avusturalya Taburu ile takviye edilen General Russell, Kayacıktaşlı Tepesi'nin zirvesine hücum etti. Avusturalyalılar 150 yarda uzunluğundaki bir düşman siperini ele geçirdiler. Ancak, büyük kayıplara uğradıklarından ve düşmanın yan ateşi altında kalmalarından dolayı geri çekilmeye mecbur kaldılar. Aynı zamanda düşmanın ardı arkası kesilmeyen karşı taarruzlarına rağmen Yeni Zelanda Mounted Rifles Taburu, 80 yardalık bir düşman siperini ele geçirmeyi başardı.

Bu kuvvetle sabah 10'da düşmanın yapmış olduğu taarruz püskürtüldü. Susakkuyu'dan Kayacıktaşlı'a kadar uzanan savaş hattımız kısmen güçlendirilmiş ve 9'uncu Kolordu'nun sağ tarafıyla irtibat sağlanmış olduğundan kötü olan genel vaziyetimiz bir nebze olsun iyileştirilmişti. Bu savaş sırasında, Kayacık Ağıllı Tepesi'nin yüksek sırtlarında, Türklerle karşı karşıya kalmış olan 4'üncü Avusturalya Tugayı, düşmanın geri çekilmeye yada imdat kuvveti almaya teşebbüs ettiğinde düşmana büyük kayıplar verdimişti.

21 Ağustos'da bir çok nokta da Türk siperlerini ele geçirdik. Fakat, Arıburnu bölgesinde bulunan asker ile Hint askerlerinin ve Tümgeneral Cox'un birlikte ilerleyip ele geçirdikleri araziden başka yerleri elde tutmayı başaramadık. Komutan ile maiyetindeki askerinin hücumu yeniden tazelemek şevk ve arzusunda buldukça geriye püskürtülmeleri, hiçbir zaman çöküntü anlamına gelmez. Herkes yeni bir hücum isteğini içinde duyuyordu. Fakat, imdat kuvvetleri ile erzakın azlığı, düşmanın sayıca çokluğu ve cidden endişe verecek derecede hastalık olduğunu gördüğüm için, saldırılara biraz ara vermenin yararlı olacağını düşündüm. Kahramanca savaş eden bu askerleri biraz dinlendirmenin özgüvenlerine taze bir güç katacağı kesindi. Dinlenme için hesap ve tahminlere kalkışmak, düşmanı dikkate almadan yapılacak bir iştir. Dinlenme fikri, Gelibolu yarımadası kahramanlarının hisleri üzerinde asla bir dinginlik yaratmamıştır. Türklerin daha önce taarruz ettikleri gibi 21 Ağustos'dan sonra da hücumlarına devam etmelerini istiyorduk. Anafartalar ile Arıburnu arasında hat bağlantısı kurmuş olduğumuzdan her gün ufak tefek bomba hücumları ve avcı çatışmaları yapıldı. İki taraf için de tam manası ile siper savaşları böylece başlamış oldu.

YENİ BİR KOLORDU KOMUTANI.

Tuğgeneral Byng, 24 Ağustos'ta 9'uncu Kolordu Komutanlığı'na atandı. General Birdwood'un komutasında bulunan askerler tarafından yapılan başarılı bir hareketten ötürü, Ağustos'un son günleri pek güzel geçti. 21 Ağustos'ta Tümgeneral Cox tarafından hücum edilmiş olan Kayacıktaşlı Tepesi'nin kuzeyindeki 60 rakımlı tepenin zaptını tamamlamak istiyorduk. 60 rakımlı tepe, Büyükanafarta Vadisi'ne bakması nedeniyle stratejik açıdan çok önemli idi.

Hücum görevi yine Tümgeneral Cox'a verildi. Generalin emrinde 4, 5 Avusturalya Tugaylarından oluşturulmuş bir kıta ile Yeni Zelanda Mounted Rifles Tugayı ve 5'inci Connaught Rangers Taburu vardı. Taarruz 27 Ağustos öğleden sonra saat 5'de şiddetli bir top ateşinden sonra başlayacaktı. Bombardıman başarılı oldu gibi göründü. Ancak, askerlerimiz siperlerinden çıktıklarında topçularımızın pek de başarılı olmadıkları ortaya çıktı. Düşmanın sahra topraklarından, tüfeklerinden ve makineli tüfeklerinden açılan perişan edici ateşine yakalandılar. Bu ateşi, kısa bir müddet ağır topların mermi sağanağı takip etti. Bereket versin topların mermilerinden bazıları Türk siperlerinin içine düştü. Sağ tarafta bulunan 4, 5'inci Avusturalya Tugayları'ndan oluşan kıta, önlerinde bulunan bir makineli tüfek bataryasının ateşinden dolayı kesinlikle ilerleyemedi. Merkezde bulunan Yeni Zelandalılar pek gayretli bir hücumla tepenin zirvesinin bir kısmını zapt ettiler. Burada akşam 9.30'a kadar göğüs göğüse şiddetli çatışmaların olduğunu ve tepenin büyük çoğunluğunun elimize geçtiği haberini aldım.

CONNAUGHT RANGERS TABURU'NUN ANİ TAARRUZU.

Solda, Connaught Rangers Alayı'nın 5'inci Taburu'ndan 350 askerinin yapmış olduğu ani taarruzda göstermiş oldukları kudret, herkesin takdirle nazarı dikkatini çekti. Beş dakikalık bir süre içinde, asıl hedefleri olan Türk bağlantı hendeklerini ele geçirip derhal, takviye birliklerinden ve yedeklerinden koşup gelen kuvvetli bir birliğe karşı, bütün siper hattınca şiddetli bir bomba savaşına başladı. Gece yarısı, yeni ve taze imdat kuvvetleri ile tepede bulunan askerlerimiz takviye edilecekti, fakat, gece yarısı olmadan önce İrlandalı cengaverlerimizin bombası tükendiğinden, elden çıkarılan irtibat hendeklerinin geri alınması için koşan 9'uncu Avusturalya Hafif Süvari askerleri düşman tarafından geriye püskürtüldü. Çok şükür Yeni Zelanda Mounted Rifles askerleri bu kötü durumdan yılmadılar. Bunları buldukları yerden hiçbir kuvvet sarsamadı. Bütün gece ve ertesi gün üzerlerine yağdırılan bombaya, kendilerine karşı yapılan süngü hücumuna, açılan tüfek, şarapnel ve ağır top ateşine kulak asmayarak 150 yardalık siperlerine sarılıp kaldılar. 20

Ağustos gece yarısını bir saat geçe 10'uncu hafif süvari askerleri, elden çıkmış olan irtibat hendeğini geri almak için bir hücumda daha bulundu ve bunu başardı. Bu hendeğin ele geçirilmesi, Küçükanafta Vadisi'ni kontrol altına almamıza imkân veriyor ve Anafartalar ile Arıburnu arasında daha güvenli bir bağlantı kurmamıza sağlıyordu.

Hayati bir konu olan bu mücadeledeki kaybımız bizim bine, Türklerin ise daha fazla kayıplara uğradıkları kesindi. Türklerin geri çekilmesiyle, Kayacıkdere'deki siperlerimizin hakimiyeti sayesinde toplarımız, buradan geri çekilen ve askerlerin yardımlarına gelmeye çalışan yedekteki Türk askerlerine ateş edebiliyorlardı. Bu siperde bulunan gözcü mevkilerinden aldığımız bilgilere göre Türk zayıfatının 5000 den az olmadığı ortaya çıkıyordu. Türklerin 3 makineli tüfeği ile 46 savaş esirleri elimize geçmiş bir siper havanı, 300 Türk tüfeği, 60 bin fişek, 500 bomba ele geçirilmişti. Arıburnu bölgesine 400 dönümlük bir arazi de ilave edilmişti. Tümgeneral Cox, zaten bilinen dirayet ve zekâsını bir kere daha göstermişti. Tuğgeneral Russell de askerleriyle birlikte büyük bir cesaretle savaşmıştır. Raporumun olaylarla ilgili kısmı burada sona eriyor. Bu tarihten ayrıldığı tarih olan 17 Ekim'e kadar mühimmat ve yedek kuvvetlerimiz azalmaya başlamıştı. Son derece sıcak geçen yazdan dolayı ortaya çıkan hastalıklar, bu kadar ağır ve şiddetli yapılan savaşlardan kurtulan kahramanlarımızı mezara kadar götürdü. Artık ağır bir şekilde gerçekleşen saldırılar yoktu. Askerlerimizin hepsi, neşeli ve yüksek moral gücüne sahip vatanlarına vefakâr oldukça vatanın da bunlara karşı müşfik olacağını ve bütün Haçlı Dünyası'nın şükranlarını kazanacaklarını düşünüyorlardı.

TAHLİYENİN MALİYETİ

LORD KITCHENER'İN BİLGİ İSTEMESİ.

11 Ekim'de sizden almış olduğum bir telgrafta, yarımadanın tahliyesinde ne kadar kayba uğrayacağımızın tahmini soruluyordu. 12 Ekim'deki cevabı telgrafımda tahliyenin bence imkânsız olduğunu ifade etmiştim. 16 Ekim'de Londra'ya çağırıldığıma dair bir telgraf aldım. Döndüğümde anladım ki, çağırılmam, derhal tahliye yapılması için, başka bir komutanın yarımadağa gönderilmesi, tüm kamuoyunun ve Kraliyet Hükümeti'nin arzusu üzerine olmuş.

Bu raporumu sona erdirip, İngiliz Savaş Kuvvetleri Başkomutanı sıfatı ile son defa imza koymadan önce, yarımada üzerinde hayatlarını feda eden cesur arkadaşlarımın daima yaşayan hatıralarını anarak ve göstermiş oldukları sadakat, sabır ve tahammüle sonsuz şükranlarımı sunar ayrıca bütün generallere, kurmay heyetlerine, subaylara ve bütün askerlerime teşekkür etmeme müsaade etmenizi saygılarımla arz ederim.

SONUÇ

Hamilton'un Çanakkale Savaşları Raporu'nu incelediğimizde bizi bazı önemli sonuçlara götürmektedir. Hamilton'un bakış açısı o dönemdeki İngiliz kamuoyunun Türklere karşı küçümseyici tavrını çok iyi yansıtmaktadır. İngiliz kamuoyu, Osmanlı İmparatorluğu'nu adeta mirası hemen paylaşılması gereken bir ölü durumunda görmektedir.

Hamilton konusunda sadece bu rapora dayanarak bir değerlendirme yapmak çok güçtür. Çekici kişiliği, üstün plânlama yeteneği, strateji bilgisi, askeri bir komutan olarak önemli kusurlarını örter gibi görünmektedir. Hamilton çoğunlukla yetersiz astlarına fazla yetki vermiş bu da Hamilton'u çoğu zaman aşırı iyimser ve teorik olan plânları, çok kolay kabullenmeye götürmüştür. Bu kusuru, her hangi bir şey aksi gittiğinde ve durumu yerel komutandan daha iyi değerlendirebildiğinde bile güçlü ve oradaki eksikliği giderici bir müdahale yapmaktan kendisini alıkoymuştur. 7-8 Ağustos 1915 tarihli olaylarda General Stopford'a karşı takınmış olduğu tavır bu eksikliğin açık bir göstergesidir. Taarruzlarını plânlarken çoğu kez çok ayrıntıya inmesi ve aşırı gizliliği esas alması, küçük bir aksilikte bile her şeyin karma karışık bir vaziyete bürünmesine neden olmuştur. Arıburnu çıkartmaları sırasında bir mavnanın 150-200 metre plânlıktan farklı bir sahil kesimine çıkması, haritalarda gösterilen mesafelerle gerçek arazi parçasının bir birini az da olsa tutmaması karşısında çıkartma kuvvetlerinin bir kısmı 7-8 Ağustos çıkartmasında ne yapacaklarını bilmeden amaçsızca dolaştıklarından dolayı Müttefik kuvvetler açısından çok değerli olan saatleri yitirmişler ve bu kritik zaman içinde takviye Türk kuvvetleri, ihtiyaç duyulan bölgelere gelmişlerdir. Bu da şaşkınlık ve baskın gibi savaşın en önemli iki silahından yeterince yararlanılamaması sonucunu doğurmuştur.

Hamilton, Türk Ordusu'nun savaşçı ruhu ve kararlı liderliğini, ilk başta iyi değerlendirememiştir. Özellikle 25 Nisan 1915 çıkartmalarında hesaplarını, sömürge ordularına veya Afrika'daki bir devletle yapmış oldukları savaşları ölçü alarak yapmıştır. Hamilton'un bu yanlış hesaplarında, Türk Ordusu'nun Balkan Savaşları'nda göstermiş olduğu kötü performansın da etkisi olmuştur. Hamilton'un raporu iyi incelendiğinde, kendi başarılarının iyi bir plânlama, profesyonel bir askerlik bilgisi, savaşçı ve asil bir ruha dayandığını sürekli ön plâna çıkarmaktadır. Yine bu raporda gözden uzak tutulmaması gereken bir olgu da Türk Ordusu'nun başarılarını ya kendi hatalarına veya emri altındaki subay ve erlerin emirlerini yeterince yerine getirmemelerine, tesadüflere ya da tabiat şartlarına bağlamaktadır. Yine raporun bazı kısımlarında Türk askeri ve ordusu Afrika'daki kabile devletlerle aynı

kefeye konulmuştur. Oysa Türk Ordusu, en zayıf anında bile söz konusu ordularla kıyaslanamaz. Genelde Müttefikler özelde de Hamilton, bu durumu Gelibolu Savaşları boyunca çok acı tecrübeler karşılığında öğrenmişlerdir. 24 Mayıs 1915'de geçici ateşkes yapıp karşılıklı yaralı ve cesetlerin iki tarafça ortadan kaldırılması esnasında Müttefik askerleri Türk askeri ile çok az ve sınırlı bir temas sırasında bile onların esaslı, kahraman ve çok cesur askerler oldukları konusunda hem fikir olmuşlardır²⁹.

Hamilton'un, yaz boyunca Müttefiklerin gerçek durumunu ilgililerden ve Londra'dan saklayan aşırı iyimser raporları, kendi durumunun zayıflamasına yol açmış zafer beklentisi içinde bulunan Müttefik kamuoyundan daha fazla asker ve araç, gereç istemek için açıklamış olduğu acı gerçekler, sonunu hazırlamıştır.

İngiliz Hükümeti, savaşın çeşitli cephelere yayılmasından dolayı bir hayli sıkıntılı idi. Sonuçta daha önce düşünülmemeyen bir husus gündemde belirlemeye başladı. Kitchener 11 Ekim 1915'de Hamilton'a bir telgraf çekerek bir boşaltma durumunda kaybedeceği insan sayısı konusunda kendisine bir rapor sunmasını istedi. Hamilton, vermiş olduğu cevapta sayının kesin olmamakla beraber yarımada bulunan mevcut kuvvetlerin en az yarısı olduğunu bildirdi. Hamilton'un bu cevabı İngiltere'de politik ve askeri kurumların Hamilton'a olan güvenlerinin kaybolmaya başladığı bir sırada gelmişti. Kriz zirveye ulaşmıştı Birinin üzerine suçun yıkılması gerekiyordu. Bu da doğal olarak Hamilton'du. Raporun sonu Hamilton'un da durumun farkında olduğunu göstermektedir. Hamilton, Gelibolu'daki uygulamalarından dolayı bazı

²⁹ "Türklerin içinde iri yarı biri vardı, neredeyse iki metrenin üstünde olmalıydı. Bizimki de en az onun kadar iriydi. Samırım prestij için iri adamlarını seçmişlerdi. İkisinde de beyaz bayraklar vardı ve ortada duruyorlardı. Ben ölüleri gömenlerden biri değildim ama siperin kenarında oturdum ve bir süre sonra yanlarına gidip Türk'e sığır kavurması ikrâm ettim. Gülümsedi çok sevinmiş ve o da bana ipe dizilmiş incir verdi. Jacko adını verdiğimiz Türk askerlerinden ben de, bizimkilerin hepsi de pek hoşlanmıştık. Onun için kötü bir söz söylendiğini duymadım, temiz dövüşürlerdi ve dünyanın en cesur insanlarıydı. En yoğun ateş karşısında bile duramazlardı, adetâ fanatik insanlardı. Onlarla ateşte karşılaştığımızda çok esash insanlar oldukları sonucuna vardık" Nigel Steel- Peter Hart, Gelibolu Yenilginin Destanı, çev. Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları, İstanbul 1997, s. 125.

muhalifler de kazanmıştı. Bunlardan en önemlisi 7-8 Ağustos tarihlerinde harekâta yeterince katkı yapamadığını düşündüğü gerekçesiyle görevden aldığı General Stopford'du. Stopford, Londra kamuoyunu Hamilton aleyhinde olgunlaştırmıştı. Tüm bu tesirler neticesinde Hamilton, 15 Ekim 1915'de görevinden alındı.

Hamilton'un görevinden alınmasında hiç şüphesiz onun tahliye fikrine karşı çıkmış olmasının önemli payı olmuştur. Raporda da görülebileceği gibi Hamilton, gerçekten de İstanbul'a ulaşıp Osmanlı İmparatorluğu'na son verileceğine inanmıştı. Gelibolu yarımadasını tahliye etmenin neye mâl olacağı sorusunun Hamilton tarafından o dönemdeki İngiliz kamuoyunun beklentilerine ters bir cevap olması onun için sonunun başlangıcı olmuştur.

Hamilton, Londra'nın kendisinden istediği cevabı verememiş, mevcut kuvvetlerin yaklaşık yarısının tahliye esnasında telef olacaklarını iddia etmiştir. Halbuki, hükümetinin ondan beklediği cevap, tahliye sırasındaki kayıplarının çok az olacağıydı. Hamilton'un tahliyeye karşı çıkmasının belki de en önemli nedeni yüz binlerce insanın onun komutası altında ölüme gitmiş olmasıdır. Hamilton, Gelibolu yarımadası terk edilirse, burada ölen askerlere karşı yeterince vefalı davranılmış olunmayacağı düşüncesini taşımaktadır. Raporun çoğu yerinde bu ruh halini satır aralarına ustalıkla sıkıştırmıştır.

Hamilton'un görevinden alınmasının ardından onun yerine Sir Charles Monro tayin edildi. Monro hemen işe başladı ve yarımada'nın tahliyesi için mümkün olduğu kadar çabuk hareket etti. Monro'nun hemen tahliye fikrine karşı çıkanlar da mevcuttu. Bunlar yarımada'da yapılacak herhangi bir geri çekilmenin buradaki kuvvetlerin yarısının yitirilmesine yol açacağını, Müttefik kuvvetlerin geri çekilmesinin özellikle hakimiyetleri altında bulundurdukları Müslüman sömürge topraklarında kötü bir tesir yapacağını, buralardaki otoritelerinin sarsılacağını, İngiliz şöhretine büyük darbe vuracağını, özellikle Hindistan ve Mısır'da kargaşa yaşanabileceği tezlerini ileri sürmekteydiler. Bu görüşlerinde haklı oldukları çeşitli kaynaklarca da doğrulanmıştır.

Sonuç olarak Hamilton'un şahsını ön plâna çıkararak değerlendirmeye çalıştığımız Çanakkale Savaşları, çalışmamızın başında da ifade etmeye çalıştığımız gibi Türk Milleti açısından bir ölüm kalım mücadelesi olmuştur. Hor ve hakir görülen Türk milleti, bu savaşlarda rüşünü bir kez daha ispat etmiş, buradan aldığı manevi gücün de etkisiyle Mustafa Kemâl Atatürk'ün önderliğinde Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmasını bilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

A. ARŞİV BELGELERİ

BOA., HR. SYS., 2323/1

B. KİTAPLAR

Altıntaş, Ahmet; Belgelerle Çanakkale Savaşları, Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi Yayınları, Yayın Nu: 5, Çanakkale 1997.

Aspinall- Oglender, Büyük Harbin Tarihi, Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı, C. I, çev; Tahir Tunay, Genelkurmay Askeri Matbaası, İstanbul 1939.

Birinci Dünya Harbi'nde Çanakkale Cephesi Harekâtı, I. Kitap, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1993.

Cemâl Paşa, Hatıralar, "İttihat-Terakki ve Birinci Dünya Harbi", Düzenleyen; Behçet Cemal, Selek Yayınları, İstanbul 1959.

Fromkin, David; Barışa Son Veren Barış, Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı, 1914-1922, çev; Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları, İstanbul 1994.

Güzel,Abdurrahman; Çanakkale, [Yeni Mecmua'nin Özel Sayısı'nda Neşredilen Çanakkale Savaşları Üzerine Degerlendirmeler, İstanbul 5/18 Mart 1331/1915], Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi Yayınları Nu: 01, Çanakkale 1996.

Shaw, Stanford- Shaw, Ezel Kural; Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, C. II, çev; Mehmet Harmancı, İstanbul 1983.

Steel, Nigel-Hart, Peter; Gelibolu Yenilginin Destanı, çev. Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları, İstanbul 1997.

Vedel, Emil; Çanakkale'de Bahriyelilerimiz, çev; Ahmet Altıntaş-Zeynep Altıntaş, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi, Yayınları Nu: 06, Çanakkale 1997.

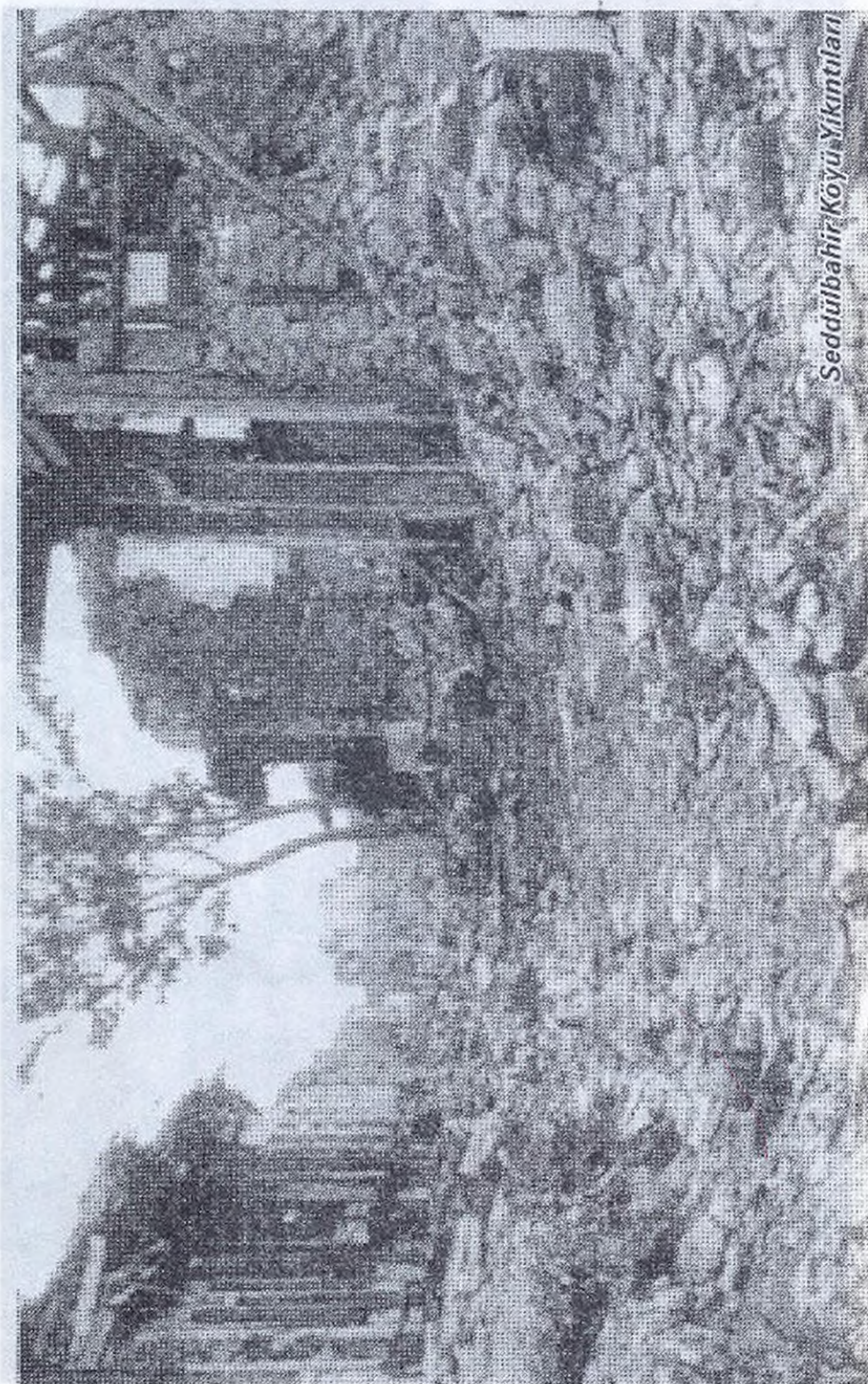

Hintli askerler bisküvî kutusu açarken.

Wojna i polityka w literaturze i sztuce

1918

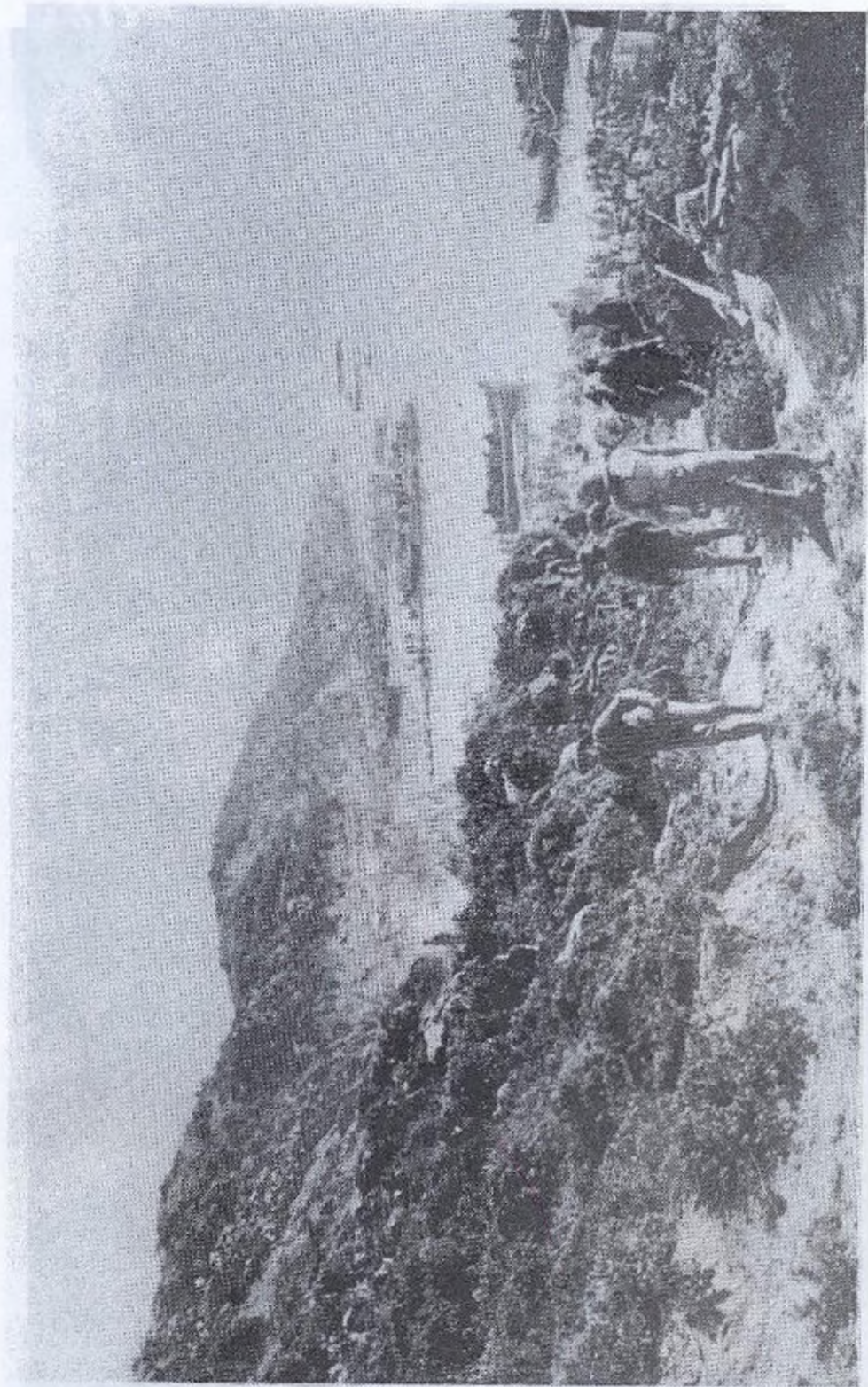

Kanlı çatışmalardan sonra siperlerinin durumu.

Gelibolu'da İngilizler tarafından esir alınmış Türk Askerleri

KISALTMALAR

a. g. e.: adı geçen eser.

B. O. A.: Başbakanlık Osmanlı Arşivi.

b. k. z.: bakınız.

HR. SYS.: Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı.

s.: sayfa.

Metinde geçen İngiliz uzunluk ve ağırlık birimlerinin değerleri

1 yarda: 91.44 cm.

1 deniz mili: 1852 metre

1 kara mili: 1609 metre

1 inç: 2.54 cm.

1 galon: 4.5 lt.

1 libre\ pound: 454 gr.